

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Skivebogen

Historisk årbog for Skive og omegn

45. bind - 1954

SKIVEBOGEN 1954

SKIVEBOGEN

HISTORISK ÅRBOG FOR SKIVE
OG OMEGN

45. bind — 1954

I KOMMISSION HOS JUNGS EFTF. - SKIVE

Udgivet af:

Historisk samfund for Skive og omegn

Redaktionsudvalg:

Dr. phil. *Gudmund Schütte*, Eskjær (redaktør)

Lærer *Niels P. Bjerregård*, Skive (formand)

Otto L. Sørensen, Skive (kasserer)

TING OG TORV

I ældre tid hørte Skive ind under Salling syssel, der bestod af Mors, Salling og Fjends herred, og som havde tingsted mellem Bostrup og Vium. Der er kun en ting bevaret af det, som foregik på sysseltinget, og den omtales i et brev, udstedt i Lyby kirke 1375. Når tinget blev holdt i kirken, må det skyldes, at sagen angik kirkens personer, og bispem fra Viborg var til stede; for som regel blev tinget holdt under åben himmel ude ved tinghøjen.

Om sagen fortæller det gamle dokument, at det blev udstedt i nærværelse af biskop Jacob i Viborg, prioren i Grinderslev, Thorben, provst i Salling syssel, 2 præster, hvoraf en i Hjerik i Harre herred, end så mange fromme mænds nærværelse, som derhos stod, hvorved 2 riddere, Jacob Nielsen, høvedsmand på Hald og Skive slot, 10 væbnere og Salling syssels indbyggere for at afvende Guds vrede, „sværge med oprakte hænder imod himlen at skulle stadelig og aldeles uden svig og skalkhed lægge vind på at forfremme kirkens personers friheder og det, som dem tilhører, at forsvare og siden med Guds nåde at emendere (forbedre) det, om der findes noget ved os bedrevet, så kirken og hendes personer og hvad dertil hører skal nyde sine friheder, som de har i alle måder haft dem, dertil tilbyder vi os ikke at ville forsvare dem, som der vil gøre imod, men mere vil sætte dem til rette og forfølge retten over dem, såsom rettens ordning udkræver“.

Det fremgår tydeligt af dette tingsvidne, at de gæve præstefolk har ment sig gået for nær, og derfor med biskoppen i spidsen har ført deres sag frem på tinge, og dette, at tinget holdtes i kirken, må vel ses som et forsøg fra præsternes side på at kaste en særlig glans over vedtagelsen for derved at sikre sig — så godt som det lod sig gøre — at vedtagelsen virkelig blev ført ud i livet og holdt i hævd.

Senere blev retskredsene ændret, og hvert herred i Salling fik sit tingsted; men i 16 hundrede og firserne gjaldt det åbenbart om at sætte udgifterne ned; for herredsfogderne indgav i 1687 en betænkning om, hvor tingstedet bekvemmest kunne ligge, når jurisdiktionerne skulle forandres, og i den hedder det: „Kommer al Salling tilsammen, da kan tinget holdes ved en høj, kaldet endnu tinghøj, liggende mellem Bostrup og Vium, ved hvilken høj menes i gammel tid, at tinget skal være holdt“.

Ved reskript af 13. marts 1688, hvorved de fire herreder blev lagt sammen, blev tingstedet bestemt til at være ved den i betænkningen angivne høj.

Året efter, at Sallings fire herreder og tre birker blev lagt sammen, blev herredsfogedstillingen slået sammen med byfogedembedet i Skive, og indehaveren af denne dobbeltstilling måtte da med det nødvendige personale begive sig ud til tinghøjen, når retten skulle sættes, og der foretage det fornødne under åben himmel.

Det har naturligvis — når hensyn tages både til veje, befordringsmiddel og vejrlig — ikke altid været lige morsomt, og man kan sikkert godt gå ud fra, at byfogderne i Skive ret snart har fostret den tanke, at det i hvert fald for dem ville være både lettere og bekvemmere, hvis de kunne få Salling herreders ting flyttet til Skive, hvor de alligevel som byfoged i byen havde deres bopæl, og selv om det tog nogle år, lykkedes det. Den 12. maj 1727 blev Salling herreders tingsted henlagt til Skive.

Dette betød ikke, at herredsfogeden og hans hjælpere fik tag over hovedet; for også i Skive blev tinget holdt under åben himmel. Det blev holdt på torvet, og vi ser da også, at den gade, som førte til tingstedet, fik navnet Tinggade.

Egentlig var der to gader, der bar dette navn; for den nuværende Østergade kaldtes også Tinggade. Gaden, der førte fra slottet og op nord om torvet, var nemlig tvedelt, idet den, hvor Østergade danner et lille sving ud for den nuværende, kommunale bygning, tidligere hotel, skød en gren op over den nuværende Torvegade, omtrent hvor Balling Engelsens og Skive folkeblads ejendomme støder sammen, og stødte ud til Nørregade, hvor nu kolonial-lageret ligger. Den nordligste af de to gader kaldtes Østergade, og den søndre kaldtes Tinggade. Da den gamle Østergade blev nedlagt, fik Tinggade nord for torvet navneforandring til Østergade. Se i øvrigt kortgengivelsen efter Pontoppidan „Teatrum Daniæ“ 1730.

Et torv var fra ældgammel tid en åben plads, hvor man kunne forhandle varer, altså både købe og sælge, og det ligger i selve navnet torv, der i vort ældre sprog hed torg. Dette ord er over svensk indlånt fra gammel russisk torgu, der netop betød plads, hvor man handlede, og de lærde mener, at ordet er kommet fra Balkan, hvor det gamle illyriske Tergeste, der er blevet til Triest, skulle være en nær slægtning af vort ord!

Men torvene i de danske byer blev ikke alene brugt som handelspladser; der holdt man ting, der samledes borgerne til møder, og der foregik efter 1849 den egentlige dyst mellem de forskellige kandidater ved valg til folketinget. Dette er nu helt ændret. Der handles som regel kun lidt på torvene, tinget sættes nu i dertil indrettede lokaler, folketingsvalghandlingen finder heller ikke sted der, og de fleste borgermøder holdes i dertil indrettede sale; men så har udviklingen ført med sig, at der nu bliver gjort anden brug af byens torve; for de er blevet parkeringspladser for trafikanterne i fartens tidsalder.

Fra 1727 blev torvet i Skive altså taget i brug som tingplads for Salling herreders ting. På nordsiden af torvet ud mod Adelgade havde også byens rådhus ligget — altså på det sted, hvor nu Olesens gård ligger; men det var lille, gammelt og brøstfældigt. I dette kunne forhandlingerne på tinget derfor ikke finde sted.

De gamle dokumenter fortæller om dette rådhus fra efteråret 1685, nærmere bestemt den 24. november i dette år, at man da holdt syn over den skrøbelige bygning. Man var fra alle sider enige om, at rådhusets tilstand var miserabel; men dermed hørte enigheden også op; for hvad der skulle gøres ved det, og hvor meget, der måtte kostes på det, var det plat umuligt at opnå nogen enighed om. De, der ville lave mindst muligt for at slippe billigt fra det, har vel håbet på, at tiden skulle arbejde for dem; men her forregnede de sig dog slemt; for om natten den 31. december samme år faldt rådhuset sammen på nær de „thou vesterste fag, og ganske blev gruttet“.

Nu kan enhver gøre sig sine tanker om, hvorfor rådhuset faldt sammen netop nytårsaften eller -nat. Nogle vil vel mene, at skæbnen ville give de forstokkede og stædige forhandlere et varsko om, at de en anden gang måtte forhandle sig til rette i tide, da det blev for dyrt at trække sådanne sager i langdrag. Andre kan have den opfattelse,

Møde på torvet. Midt på torvet den gamle gaslygte

at de, der var ude for at lave nytårsløjer, ikke har været helt uskyldige i, at den gamle kasse faldt sammen netop nytårsaften. Endelig vil nogle måske mene — ihukommende synets betragtninger — at rådhuset blattede ned, fordi det ganske simpelt ikke kunne stå længere.

Hvad nu end grunden kunne være, så førte miséren dog til, at Skive fik et nyt rådhus; men det blev ikke en stor og strålende bygning som rådhusene nu til dags.

Byfoged Jens Kjerulf sammenkaldte naturligvis omgående byens rådmænd for at forhandle om, hvad der skulle gøres, og man kan vel — uden at det fortælleres i de gamle akter — gå ud fra, at de, der havde strittet imod at anvende penge til restaurering af den gamle bygning, nu hængte slemt med ørerne.

Man enedes imidlertid om, at der skulle rejses et nyt rådhus, og man akkorderede med Niels Pedersen Lejrskov, også kaldet Niels Hesselbjerg, der er kendt i Skives historie både for godt og ondt, om, at han skulle sætte dem et forsvarligt hus. Det nye rådhus skulle bestå af seks bindinger forsvarligt hus. Der skulle være 12 alens bjælker og 10 alens spartræer, $4\frac{1}{2}$ alens egestolper. Der skulle være tre karm vinduer. Det skulle have lervægge (undtagen til gaden), fjelegavle, og det skulle tækkes med halm. Der skulle være tre rum i huset; hele den søndre halvdel skulle indrettes til at holde ting i, og der skulle borgerskabet holde sine møder, når det havde noget at forhandle. Resten af det nye rådhus skulle indrettes som arrest. Der skulle være to adskilte rum, nemlig et for ærlige mennesker, der havde forset sig, og et for gemene „misdædere“. Det sidste rum skulle være $3\frac{1}{2}$ alen på hvert led, det skulle indvendigt beklædes med planker, og dørene skulle laves med jernhængsler og kroge. Rådhusets yderdør skulle være lidt ud over det almindelige. Den skulle nemlig forsynes med lås og nøgle. Mellem betingelserne

var endvidere den, at det nye rådhus skulle være færdigt inden pinsedag 1686.

Niels Lejrskov skulle have 9 daler for at stable huset op, og dertil kom så, at alt, hvad der ikke kunne bruges af den faldne bygning, skulle tilhøre ham.

Nu havde byfogden altså atter tag over hovedet, når han arbejdede med byens sager, men hvor længe var Adam i Paradis? Da den røde hane galede over Skive i 1715, gik også rådhuset op i luer, og da var byen så fattig, at den indtil 1770 måtte nøjes med lejede lokaler til rådhus.

Da Casper Peter Rothe i 1755 kom til Skive som byfoged, tog han straks fat på at skaffe byen et selvstændigt rådhus; men alle hans ihærdige forsøg strandede på borgernes vrangvilje; de pukkede stadig på, at byen ikke havde råd, skønt den plan, som Rothe mødte med, kunne realiseres for 791 rdl., 4 mk., 8 sk., men ville man være så flot at bygge med grundmur, måtte overslaget sættes 200 rdl. i vejret. Resultatet af hans iver blev imidlertid, at der blev købt 6 fag hus af bedemand Mikkel Sørensen. De 6 fag hus lå på den vestlige side af Adelgade ud mod torvet.

Med denne hysling til rådhus måtte Skive lade sig nøje, indtil byen og amtet i forening byggede det nuværende rådhus på torvet. Det blev opført i 18 hundrede og fyrrerne efter tegning og under ledelse af arkitekt Niels Sigfred Nebelong, der da lige var kommet hjem fra en studierejse gennem Frankrig, Italien og Grækenland.

Det nye rådhus blev byens første bygning med to etager, og det virker ved sine enkle linjer som en velproportioneret helhed, hvad enhver kan overbevise sig om ved bare et øjeblik at tage det i øjesyn.

Også for Skives så at sige eneste historiske bygning, Frue kirke, blev Nebelong en god mand. Den daværende kirkeinspektion og byens håndværkere havde brygget en plan sammen til restaurering af Frue kirke, og denne plan ville stort set have ødelagt dette minde fra 11 hundred-

tallet; men her trådte Nebelong til med et tilbud om at levere tegninger og give råd og føre tilsyn for en ringe betaling, da han nu alligevel var i Skive. Han holdt ord; hans regning var kun på 25 rdl., og når man ser, at kirkeværgen fik endda noget mere i honorar for at udbetale pengene til håndværkerne, forstår man, at Nebelongs betaling har været meget lav. Han gjorde sig imidlertid betalt på anden måde, så han har sikkert været veltilfreds med opholdet i Skive. Han giftede sig nemlig med kancelliråd Carl Tobias Horns datter, Constance, og hun skal — som man siger på jydsk — have været „en knøw pig“.

Opførelsen af rådhuset danner skel i Skives bygningshistorie. Før det blev opført, var alle huse med kun en etage. Man fortæller, at der engang af en bygherre blev rettet henvendelse til de stedlige autoriteter, om han måtte opføre et hus med to etager, og han skal have fået til svar, at det måtte han gerne; men det var ikke sikkert, at nogen kunne få lov til at bo på første sal, og så havde sagen naturligvis ingen interesse. Men da først rådhuset var opført i to etager, var tonen givet an, og der rejstes snart flere toetagers huse i Skive. Dertil bidrog naturligvis også, at halm som tækkemateriale var gået ud, og med tegl- eller skifertag var brandfaren formindsket i allerhøjeste grad.

Men tilbage til torvet. Selv om vi i dag synes, at torvet er lille, var det dog betydeligt mindre i slutningen af 16 hundredtallet og i begyndelsen af 17 hundredtallet. Da lå der en købmandsgård på den sydlige del af pladsen, og et stykke ind mod bygningen tilhørte denne gård, som ejedes af købmand Christen Jensen Hald. Han ville ikke finde sig i, at man på markedsdage stillede boder op på hans grund, og da det viste sig, at han for så vidt havde ret til grunden, eftersom den ved matrikuleringen i 1682 var tillagt hans gård, og han betalte skat af den, måtte bystyret gå ind på, at han opkrævede stadepenge af de fremmede, som rejste boder ind mod hans gård.

Ved branden i 1715 gik denne gård imidlertid op i luerne, og den blev ikke bygget op igen. Om købmand Hald ikke har villet bygge igen, eller om han ikke har kunnet, får stå hen; men han afhændede tomterne til de to købmænd Christen Pedersen Svindt og Mads Hesselberg. Om de har tænkt sig at bygge på brandtomterne vides ikke; men det skete i hvert fald ikke. Byens styre indledte noget senere forhandlinger med de to herrer, og resultatet blev, at byen erhvervede grunden og lagde den til torvet, som derefter stort set havde fået den udstrækning mod syd, som det har den dag i dag.

Skivingerne var åbenbart tilfredse med det forholdsvis store torv, som de havde fået, og stort måtte det vel også kaldes, når man så på det i forhold til byens indbyggertal; for det var på det tidspunkt kun omkring 500. Op-

landets indbyggertal var heller ikke overvættet stort, så der var sikkert god plads på det udvidede torv, når der blev stævnet til møde for byboerne eller egnens landboer eller af begge hold sammen. Torvet var sikkert også stort nok til den handel, som foregik der; for selv om der på den tid foregik forholdsvis mere handel på torvet, end der gør nu, var torveomsætningen i en by med kun c. 500 mennesker dog ikke ret stor.

Der hengik da også over to hundrede år, før man atter begyndte at tale om, at torvet var for lille, og da var byens indbyggertal steget til det 25 dobbelte, og når man nu til dags taler om, at torvet er for lille, er det ikke af hensyn til den handel, der foregår på torvet; for dertil er der ikke mangel på plads, og det er heller ikke af hensyn til de møder, der holdes på torvet; for det er så få, at det snart ikke er værd at tale om. Nej, når nutidens skivinger mener, at torvet er for lille, er det af hensyn til de folk fra oplandet, som kommer ind i bil, og til de fremmede uden for oplandet, der også kommer til vor by i bil, og det er et naturligt ønske, at byens borgere gerne ser, at der ydes byens gæster en god service med hensyn til at skaffe parkeringsplads; for det er naturligvis en erstatning at lave parkeringspladser i udkanten af byen; men i bilernes og fartens tidsalder er folk næsten blevet vænnet af med at gå, og ligger en bys parkeringsplads ikke bekvemt, så man let kan komme rundt til de forretninger og restauranter, man ønsker at besøge, er det let at sætte sig i bilen igen og køre til den næste by; for afstandene er blevet store for dem, der skal gå, men er svundet ind til næsten intet for dem, der ejer en bil.

OLESENS GÅRD

Når man nu til dags taler om udvidelse af torvet, er man næsten alle enige om, at en udvidelse bør ske ved at rive Olesens gård ned. Der er dog mellem dem, der ønsker udvidelsen, uenighed om, hvordan den skal foregå. Nogle ønsker ganske simpelt gården revet ned og hele grunden lagt til torvet. Andre vil derimod rive gården ned og i stedet for opføre et enkelt firefacadet hus med plads til butikker, og ved opførelsen ønsker man af hensyn til færdselen Torvegade, Østergade og Adelgade udvidet.

Olesens gård er altså i søgelyset, og det er derfor nok værd at søge tilbage og finde nogle oplysninger om denne gård gennem tiderne.

Hvor denne gård nu ligger, var der tidligere adskillige ejendomme. Ud mod Østergade lå der i slutningen af 16 hundredtallet en gård, der en tid ejedes af Skives sognepræster, der på den tid selv måtte skaffe sig bolig, da byen ingen præstegård havde. Rimeligvis boede Hans Thomsen Svendborg, der var sognepræst her fra 1667—1674, i denne gård. Denne formodning støttes på, at hans enke, Cathrine Majoner fra Viborg, blev, om man så må sige, overtaget af eftermanden i embedet, Niels Nielsen Krog, der var sognepræst i Skive 1674—1680, og han boede i denne gård. At en præst giftede sig med formandens enke, var næsten skik og brug på den tid, så slap han for enkepensionen, og her fik han så rimeligvis en gård oven i handelen.

Ud mod torvet lå på samme tid det gamle rådhus, der faldt sammen natten mellem den 31. december og 1. januar 1685; men det blev dog atter rejst.

Omkring ved år 1700 ejede Niels Winde, en ætling af den store Windeslægt, en gård, der lå, hvor nu Olesens gårds nordøstre hjørne ligger, altså hvor købmand P. Hansen har forretning.

I 1715 gik det hele op i luer, og vi ved, at rådhuset ikke

blev rejst igen, og måske har hele brandtomten ligget hen en tid uden at blive bebygget. Skives borgere var blevet fattige ved de mange brande og var dels ved brandene og dels ved den hårde og nærgående konkurrence fra skippere, der sejlede for Ålborg købmænd, blevet lidt modløse og initiativløse.

Brandenes tid var endnu ikke forbi. I 1748 og 1749 blev atter en del af den indre by lagt i aske. De noget nærgående skippere blev på den tid ret ivrige efter at erhverve sig ejendomme i Skive, og en skipper fra Løgstør ved navn Niels Nielsen Winther købte Adelgade nr. 6, hvori han drev købmandsforretning. Han købte også en del af de grunde, hvorpå nu Olesens gård ligger, og her havde han langs med Adelgade et stråttækt pakhus. Forhåbentlig har han været dygtigere som skipper end som købmand; for det sidste evnede han ikke. Da han døde hen mod 1770, var han insolvent, og hans bo blev sat til auktion. Ved denne blev Adelgade nr. 6 købt af Mikkell Sørensen, og han nedlagde — så vidt det kan skønnes — den af Niels Winther drevne forretning. Grunden ud mod Adelgade, hvor nu Olesens gårds vestlænge står, med det derpå stående pakhus blev købt af Ole Rønberg, der dengang var ejer af Brogården. I en beskrivelse fra auktionen siges der om pakhuset langs Adelgade: „Meget skikkelig lejevåning, bestående af 21 fag, tækket med strå. I dette hus er i midten pakhoder indrettede, men værelser, bekvemme til beboelser i begge ender; herhos en med frugttræer beplantet have“.

Ole Rønberg stod i nær forbindelse med skipperne, og han har åbenbart ment at have visse forpligtelser over for Niels Winthers familje; for han lod enkefru Winther blive boende i huset og råde over det, til hun døde i 1787; men efter hendes død solgte han hus og have til jomfru Mette Cathrine Grønnerup, der i øvrigt senere giftede sig

Plan
of
Kistfladen Skov
Lands of C. Grums
Nov. 1827

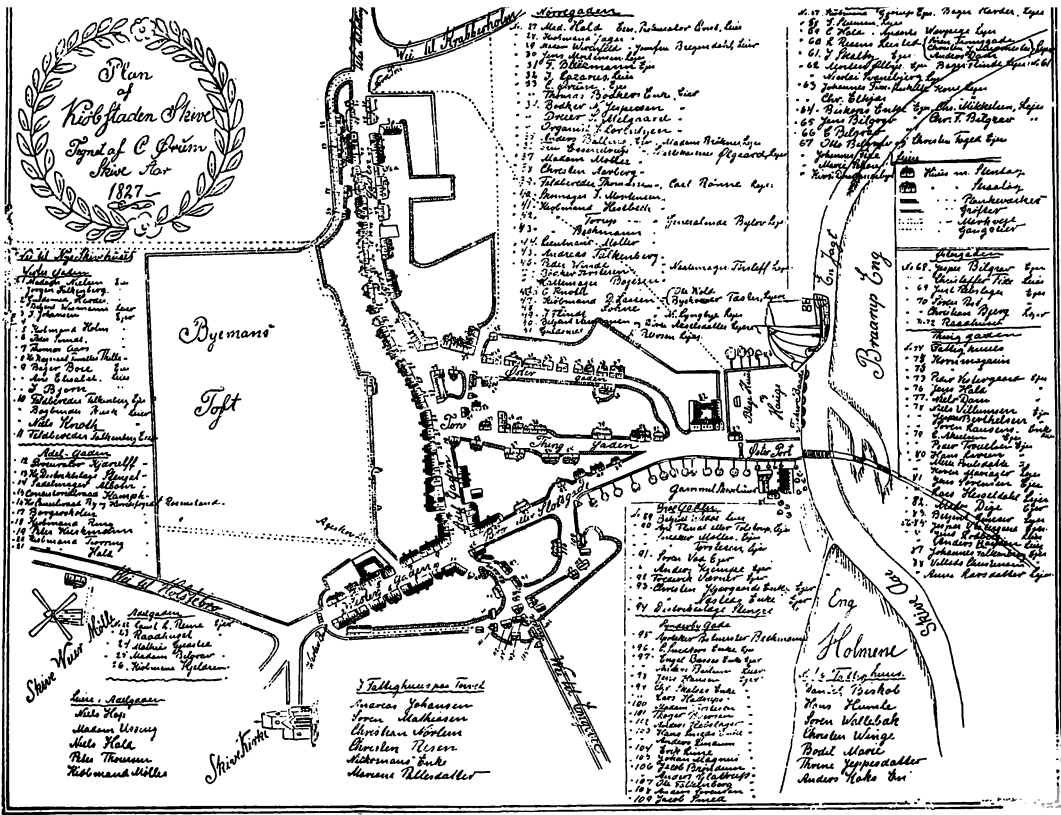
C. Grums plan over Skive

- Byens Gårde**
- 1. Byens Gård
  - 2. Byens Gård
  - 3. Byens Gård
  - 4. Byens Gård
  - 5. Byens Gård
  - 6. Byens Gård
  - 7. Byens Gård
  - 8. Byens Gård
  - 9. Byens Gård
  - 10. Byens Gård
  - 11. Byens Gård
  - 12. Byens Gård
  - 13. Byens Gård
  - 14. Byens Gård
  - 15. Byens Gård
  - 16. Byens Gård
  - 17. Byens Gård
  - 18. Byens Gård
  - 19. Byens Gård
  - 20. Byens Gård

Byens
Toft

- Skive Water Mill**
- 1. Skive Water Mill
  - 2. Skive Water Mill
  - 3. Skive Water Mill
  - 4. Skive Water Mill
  - 5. Skive Water Mill
  - 6. Skive Water Mill
  - 7. Skive Water Mill
  - 8. Skive Water Mill
  - 9. Skive Water Mill
  - 10. Skive Water Mill

- Tallegården paa Toft**
- 1. Tallegården paa Toft
  - 2. Tallegården paa Toft
  - 3. Tallegården paa Toft
  - 4. Tallegården paa Toft
  - 5. Tallegården paa Toft
  - 6. Tallegården paa Toft
  - 7. Tallegården paa Toft
  - 8. Tallegården paa Toft
  - 9. Tallegården paa Toft
  - 10. Tallegården paa Toft

- Hovgaard**
- 1. Hovgaard
  - 2. Hovgaard
  - 3. Hovgaard
  - 4. Hovgaard
  - 5. Hovgaard
  - 6. Hovgaard
  - 7. Hovgaard
  - 8. Hovgaard
  - 9. Hovgaard
  - 10. Hovgaard
  - 11. Hovgaard
  - 12. Hovgaard
  - 13. Hovgaard
  - 14. Hovgaard
  - 15. Hovgaard
  - 16. Hovgaard
  - 17. Hovgaard
  - 18. Hovgaard
  - 19. Hovgaard
  - 20. Hovgaard

- 21. Hovgaard
- 22. Hovgaard
- 23. Hovgaard
- 24. Hovgaard
- 25. Hovgaard
- 26. Hovgaard
- 27. Hovgaard
- 28. Hovgaard
- 29. Hovgaard
- 30. Hovgaard
- 31. Hovgaard
- 32. Hovgaard
- 33. Hovgaard
- 34. Hovgaard
- 35. Hovgaard
- 36. Hovgaard
- 37. Hovgaard
- 38. Hovgaard
- 39. Hovgaard
- 40. Hovgaard

- 41. Hovgaard
- 42. Hovgaard
- 43. Hovgaard
- 44. Hovgaard
- 45. Hovgaard
- 46. Hovgaard
- 47. Hovgaard
- 48. Hovgaard
- 49. Hovgaard
- 50. Hovgaard
- 51. Hovgaard
- 52. Hovgaard
- 53. Hovgaard
- 54. Hovgaard
- 55. Hovgaard
- 56. Hovgaard
- 57. Hovgaard
- 58. Hovgaard
- 59. Hovgaard
- 60. Hovgaard

- 61. Hovgaard
- 62. Hovgaard
- 63. Hovgaard
- 64. Hovgaard
- 65. Hovgaard
- 66. Hovgaard
- 67. Hovgaard
- 68. Hovgaard
- 69. Hovgaard
- 70. Hovgaard
- 71. Hovgaard
- 72. Hovgaard
- 73. Hovgaard
- 74. Hovgaard
- 75. Hovgaard
- 76. Hovgaard
- 77. Hovgaard
- 78. Hovgaard
- 79. Hovgaard
- 80. Hovgaard

- 81. Hovgaard
- 82. Hovgaard
- 83. Hovgaard
- 84. Hovgaard
- 85. Hovgaard
- 86. Hovgaard
- 87. Hovgaard
- 88. Hovgaard
- 89. Hovgaard
- 90. Hovgaard
- 91. Hovgaard
- 92. Hovgaard
- 93. Hovgaard
- 94. Hovgaard
- 95. Hovgaard
- 96. Hovgaard
- 97. Hovgaard
- 98. Hovgaard
- 99. Hovgaard
- 100. Hovgaard

- 101. Hovgaard
- 102. Hovgaard
- 103. Hovgaard
- 104. Hovgaard
- 105. Hovgaard
- 106. Hovgaard
- 107. Hovgaard
- 108. Hovgaard
- 109. Hovgaard
- 110. Hovgaard
- 111. Hovgaard
- 112. Hovgaard
- 113. Hovgaard
- 114. Hovgaard
- 115. Hovgaard
- 116. Hovgaard
- 117. Hovgaard
- 118. Hovgaard
- 119. Hovgaard
- 120. Hovgaard

OLESENS GARD I SKIVE

med byens fattigforstander, der ved dette giftermål blev ejer af hele herligheden.

Både madam Winther og jomfru Grønnerup synes at have drevet forretning i ejendommen, og denne blev så fortsat af fattigforstanderen, der hed Frederik Essemann. Han døde i 1820, og enken drev så forretningen videre, til hun i 1825 afstod den til sønnen Andreas Essemann.

To år senere, altså i 1827, tegnede C. Ørum „en plan af købstaden Skive“. Den giver en udmærket oversigt over torvet og Olesens gård. Torvet går som nu ud til Tinggade. Mod øst, hvor nu rådhuset ligger, lå dengang byens fattighus og et par magasiner. Mod nord, altså Olesens gård, er der et langt stråtækt hus langs Adelgade med en tilbygget fløj ned ad Østergade. Dernæst er der en indkørsel til ejendommen, og øst for denne endnu et stråtækt hus, hvorfra der fører et hegn omkring grunden mod øst og syd. Skønt det var mere end 100 år siden, at rådhuset, der lå på denne grund, var nedbrændt, kaldes ejendommen dog stadig rådhuset.

Andreas Essemann var en initiativrig mand og en dygtig købmand, der drev forretningen stærkt i vejret. Ud mod torvet, hen til Adelgade, byggede han en helt ud tidsvarende bygning, men kun een etage. I 1852 efterfulgtes han af sønnen H. C. Essemann; men hans virketid var så kort, at den ikke satte store spor i forretningen og slet intet i ejendommen; for efter at have været ejer af forretning og gård i tre år overdrog han begge dele til sin broder A. Essemann junior.

For nutidens mennesker lyder det vel nærmest som utroligt, når man fortæller, at A. Essemann i sin forretning solgte: klipfisk, the, salmebøger, jern- og glasvarer, islandske trøjer og silkevarer m. m., kort sagt alt, hvad en kunde kunne finde på at forlange, og sådan blev forretningen drevet, indtil den mand trådte til, der skulle give navn til gården, nemlig C. Olesen. I 1862 blev A. Esse-

manns forretning nemlig delt, idet C. Olesen overtog isenkram, glas og fajance o. l., medens Essemann beholdt det øvrige. Da der var gået et stykke tid, overtog C. Olesen imidlertid også den anden del af forretningen; men han nedlagde kolonial- og hørkramafdelingen.

Essemann tog sig så af andre ting, og blandt andet lod han sætte en etage på den bygning ud mod torvet, som hans fader havde ladet opføre, og han byggede desuden en totagers bygning hen langs en del af Adelgade. I 1880 købte C. Olesen imidlertid hele ejendommen, og han afrundede grunden ved også at købe den grund, som lå nordøst for det købte, altså den grund, hvor nu hjørnet af Olesens gård støder ud til Østergade og Torvegade. Derefter byggede han i førstningen af firserne videre langs Adelgade, ud mod Østergade og hen langs Torvegade, kort sagt: han gav i disse år Olesens gård omtrent den skikkelse, som den har i dag. De afrundede hjørner ud mod torvet blev dog først lavet ved en restaurering i 1901.

Olesen var en meget dygtig forretningsmand, og han blev efter datidens forhold en meget velstående mand. Han var rettænkende og nobel af væsen, og at han var agtet derfor, kan man se af de hverv, som byens borgere og hans fagfæller valgte ham til. Han var medlem af byrådet fra 1873—85, medlem af Håndværkerforeningens bestyrelse, medlem af bankrådet for „Skive Bank“ fra 1875—1902, de sidste tre år var han formand, medlem af Handelsstandsforeningens bestyrelse fra 1883—1900, de sidste ti år var han formand, medlem af „Skive Købmænds Hjælpekasse“s bestyrelse fra stiftelsen i 1870 til 1901.

Også sine fagfæller måtte han tjene. Han var således i en årrække formand for „Jysk-Fynsk Isenkrammerforening“, og da han trådte tilbage, blev han udnævnt til æresmedlem af denne sammenslutning. I 1901 afstod han forretningen til O. Paludan Seedorff, der havde været

handelsmedhjælper hos ham. Han var da 68 år gammel, og han ønskede at have nogle fredelige år. Han døde i 1907 og efterlod gården til sine døtre; sønner havde han ikke. Olesens arvinger blev ved at eje gården; men den beholdt navnet Olesens gård, som den forøvrigt bærer den dag i dag. På det punkt har skivingerne i hvert fald været konservative.

Naturligvis var et sådant ejerforhold ikke så smidigt, som det var ønskeligt ved en gård med mange lejere. Tilmed gik arven efterhånden over på en ny generation. Efter en del forhandlinger affandt en del af arvingerne sig med en vis udbetaling, og derved blev generaldirektør Theodor Andersen Alstrup, der var gift med en af C. Olesens døtre, eneindehaver af hele ejendommen.

Man var nu nået frem i 19 hundrede og trediverne. Bilisterne havde begyndt at kræve mere og mere plads til at parkere deres biler, når de kom til byen, så at der snart blev for lidt plads på torvet. Så var det, at den tanke dukkede op hos skivingerne: Lad os få Olesens gård revet ned og grunden lagt til torvet, så får vi et aneligt torv og en rummelig parkeringsplads. Men Olesens gård var et godt aktiv, der ikke kunne erhverves for en slik, og hvis byen ganske simpelt skulle købe gården for at rive den ned og lægge grunden ud til torv, ville denne udvidelse blive dyr, endog så dyr, at man veg tilbage, idet byen, grundet på den raske vækst, havde brug for mange penge til veje m. m.

Så kom den anden verdenskrig med tyskernes besættelse af Danmark, og da tog man kun fat på, hvad dagen og vejen krævede; men efter kapitulationen åndede man atter op, og de, der var ivrige for at få et større torv, begyndte at forhandle indbyrdes om, hvad der kunne og burde gøres.

Resultatet af disse overvejelser blev, at man stiftede et aktieselskab med en aktiekapital på 50.000 kr., hvoraf

kommunen tegnede 26.000 kr. og andre interesserede 24.000 kr.

Udbyttet må aldrig overstige 5 pct., og hvad der indtjenes mere, skal henlægges til et reservefond for at bruges til ekstraordinær afskrivning.

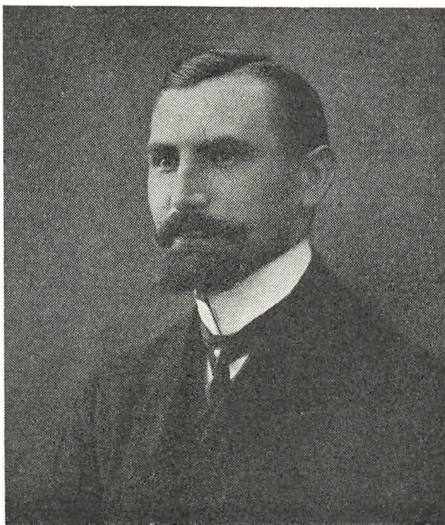
De private aktionærer er pligtige til at overlade kommunen deres aktier til pari kurs.

Dette selskab købte så Olesens gård i 1947 for en pris af 292.000 kr. og driver den stadig; men ved udgangen af 1957 skal kommunen tage bestemmelse

om, hvorvidt den vil overtage alle aktierne og føre planen igennem om en udvidelse af torvet, og i denne anledning er

En del af O. Paludan Seedorffs facade 1914

Isenkræmmer O. Paludan Seedorff

der udstedt ex tuto opsigelse til lejerne til dette tidspunkt.

Som allerede nævnt overtog O. Paludan Seedorff Olesens forretning i 1901, og med forretningen fulgte

hjørnelejligheden over butikken, og i østlængen af gården havde han lagerrum. Han drev forretningen frem, så den altid var byens førende på sit område. Han var altid til stede selv, hvad der gjorde, at han skaffede sig en fast solid kundekreds, og for byens vedkommende var det vel en fordel for ham, at han blev gift med Anne Cathrine Buemann, datter af tømmerhandler Ludvig Buemann og hustru Frederikke Christensen, der hver for sig havde en udbredt familie i Skive. Han var sparsommelig og stræbsom og blev efterhånden en velhavende mand. I årene efter den første verdenskrig, da det viste sig, at den prisforhøjelse, der var en følge af krigen, ikke havde tilbøjelighed til at svinde bort, tog han den beslutning, at han, skønt han endnu var en forholdsvis ung mand, ville afstå forretningen, og i 1924 blev denne så overtaget af Ove Harrild, og Seedorff flyttede sine teltpæle til Gentofte, hvor han har boet siden.

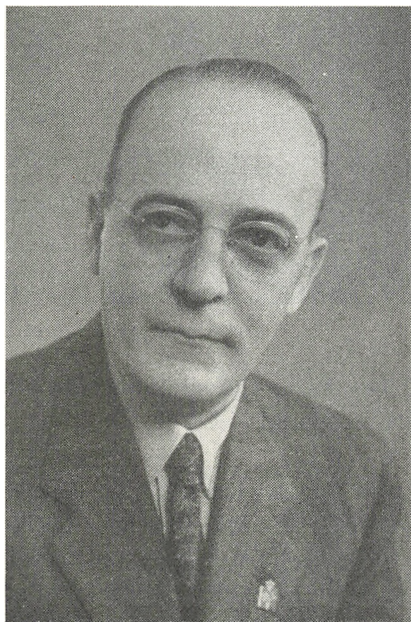
Ove Harrild, der var københavner, kunne ikke som forænderen finde sig til rette i skivementaliteten, og hans virketid blev derfor ikke af lang varighed. Allerede 1. maj 1929 afstod han forretningen til Aa. Ladefoged.

Ladefoged er ætling af den i Salling kendte slægt af dette navn. Men selv om slægten har Salling som hjemstavn, er den dog efterhånden blevet spredt viden om, og Aage Ladefogeds fader, der var uddannet ved handel, drev en isenkramforretning i Kolind i Djursland, og her blev Aage Ladefoged født den 24. juni 1901. I den sidste del af skoletiden frekventerede han Ryomgård realskole, hvorfra han tog præliminæreksamen og kom derefter i lære hjemme hos faderen; men allerede i 1919 drog han hjemmefra og virkede som kommis i Frederikshavn, Slagelse og Nykøbing M. Han var også på handelsskole i København og bestod handelsskoleeksamen der.

Sin værnepligt aftjente han som kystartillerist ved Charlottenlund fort, og derefter kastede han sig atter

over bogen og tog tillægseksamen i fransk og latin, idet han havde fået den idé, at han ville være tandlæge; men faderen holdt på, at han skulle „blive ved sin læst“ ligesom et par af hans brødre, der også var gået i faderens fodspor ved at gå ind i isenkrambranchen. Han

kom så en kort tid i Rahrs tekniske forretning i Århus og drog derefter hjem. Han var imidlertid blevet forlovet med Karen Sørensen fra Trustrup, og de to så sig om efter en forretning, så de kunne stifte eget hjem, og valget faldt paa den gamle forretning i Olesens gård paa torvet i Skive, hvor det unge, nygifte

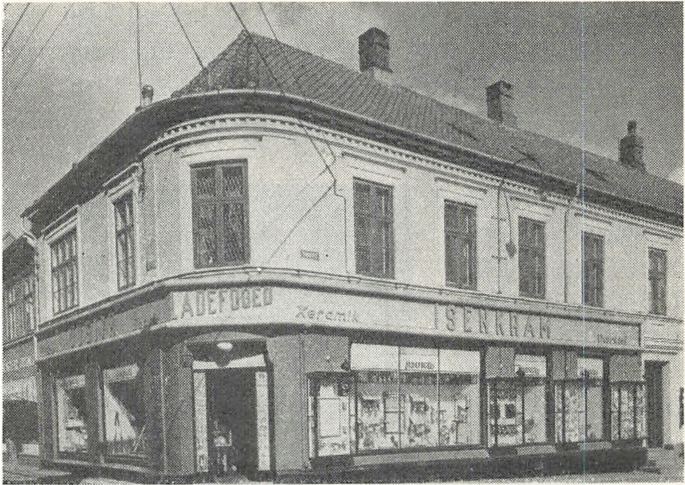

Isenkræmmer Aage Ladefoged

par drog ind den 1. maj 1929. Der var noget for unge, raske folk at tage fat på; for hvis det skulle gå, skulle man se at samle i lade, hvad københavnsk letsind havde spredt.

Det unge par tog fat med friske kræfter, godt mod og sejt udholdenhed. Som ekspedient i butikken var fru en i mange år sin mand en god støtte, og snart gik det atter fremad for den gamle forretning. Der er nu gået 25 år, siden Ladefoged og frue overtog forretningen, og de kan ved jubilæet glæde sig over, at deres indsats har båret

Isenkræmmer Aage Ladefogeds forretning (i dag)

frugt. Isenkramforretningen på Skive torv er atter førende på sit område.

Da A. Essemann junior havde afstået den sidste del af sin forretning, blev hans butik ledig, og da han havde fået bygget fra hjørnet ved torvet og et stykke hen langs Adelgade, blev der umiddelbart efter Olesens butik lavet en ny butik med lejlighed ud mod gården. Denne butik var buntmager Hansen indehaver af i mange år, men i 1905 afstod han den til buntmager, senere herreekviperingshandler P. Christensen. I 1925 flyttede denne imidlertid over på den modsatte side af Adelgade, og Skive andelsslagteri lejede så butikken og indrettede den til udsalgssted for slagteriets varer, og slagteriet sidder stadig inde med denne butik.

Da Olesen byggede resten af gården op, blev der indrettet en spækhøkerbutik nord for buntmagerbutikken; men allerede få år efter blev denne nedlagt, og butikken blev indrettet til barberstue, hvori barberer Traberg drev

forretning til 1917, da han afstod sin virksomhed til den nuværende indehaver, barber- og frisørmester Marcus Ahrenkill Sørensen.

Nord for barberstuen var der oprindeligt indrettet lokaler til en pibedrejer Møller, der dog efter kort tids forløb afhændede forretningen til pibe- og rokkedrejer Erichsen. Men efterhånden blev der mindre og mindre brug for denne virksomhed; for cigarerne og cigaretterne fortrængte efterhånden piben, og da landmændene holdt op med deres fåreavl, blev rokken sat på loftet, og hvis man nu ønsker at se en sådan, må man henvende sig på museet. Den sidste drejer afstod så lokalerne til Rudolf Smidt, der indrettede dem til cigar- og tobakshandel i 1907, og denne forretning drev hans enke videre efter hans død; men i 1921 afstod hun forretningen til Carl Bach. Hans forretningstid kunne dog tælles i måneder; for allerede 1. maj 1922 afstod han både forretning og lokaler til Esper Andersen, der tidligere havde været mejeriejer i Jebjerg, men henlevede sine sidste år som cigarhandler i Skive. Hans hustru Marie Esper Andersen hjalp manden i forretningen og fik lyst til også at handle med andre varer, hvorfor den ret store butik blev delt i to, og hun handlede så med keramik og andre kunstgenstande, men havde ved siden af udsalg af varer for vævestuen i Jebjerg.

Da Andersen døde kort før den anden verdenskrig, drev enken forretningen videre; men arbejdet i en cigarforretning var under krigen ret krævende, dels tog rationeringen tid, og dels var de fleste kunder — selvfølgelig, kan man næsten sige — utilfredse med den ration, som de kunne få. De mente naturligvis alle at være berettiget til at få flere cigarer, end de kunne få. At det var svært for en butiksindehaver, siger sig selv, og fru Andersen fik derfor efter krigen sønnen Niels Andersen til at fratræde den stilling, han havde, og indtræde som medindehaver af

forretningen, og mor og søn driver altså nu forretningen videre.

Imellem den nuværende cigar- og tobaksforretning og butikken på hjørnet af Adelgade og Østergade var der oprindeligt endnu en forretning, hvori bogbinder Møller drev sin virksomhed, og efter ham blev den overtaget af rebslager P. A. Petersen, som senere flyttede hen i Nørregade, da det blev nødvendigt at lægge de lokaler, som han havde, til hjørnebutikken.

Selve hjørnebutikken på hjørnet af Adelgade og Østergade blev i 1882 overtaget af J. Buemann, der i 1876 havde etableret sig i en bygning på hjørnet over for, hvor nu Diskontobanken ligger. Buemann havde samtidig privatlejlighed over forretningen. Det varede dog ikke længe, før Buemann fik for lidt plads; for han var en mand med initiativ og udsyn, og dertil kom, at han var både flittig og påpassende. Det varede derfor ikke længe, før han måtte have mere plads, hvis han skulle drive sin forretning videre der. Hans forretningslokaler blev så efterhånden udvidet med rebslager Petersens lokaler og lokalene ned langs Østergade, ligesom han også inddrog sin privatlejlighed for at bruge den i forretningsøjemed; men da han havde erhvervet den nuværende buemannske gård på vestsiden af Adelgade ud mod torvet, flyttede han i 1912 sin forretning over i denne.

Hans gamle butik i Olesens gård blev så overtaget af fru Levison, og da hun i 1923 afstod sin forretning for at bosætte sig i Storkøbenhavn, blev den overtaget af frk. Christa Byrum, der drev den til 1936, da den blev overtaget af herreekviperingshandler Søndergaards søn; men da han allerede i 1937 som følge af sin broders død måtte indtræde i sin faders forretning, overlod han butikken til dens nuværende indehaver Borup Jensen. Privatlejligheden var imidlertid blevet skilt fra butikken, og i denne lejlighed har der i mange år været drevet pensionat;

blandt andre drev Geddebæk og frue et velrenommeret pensionat der i en række af år.

Lokalerne øst for Borup Jensens butik var oprindelig kontorlokaler, hvori overretssagfører Fasting drev forretning, efter ham blev de brugt til en tandlægeklinik, hvori tandlæge Thomsen havde til huse. Så fulgte kredslæge Carl Lindemann; men da han flyttede over i Skive Sparekasses nuværende bygning på vestsiden af torvet, blev lokalerne inddraget under Buemanns forretning. Da han fraflyttede i 1912, blev disse lokaler dog atter udskilt fra forretningen og omlavet til kontorer for overretssagfører March, og han drev sin virksomhed der, indtil han døde i slutningen af 1930. Sagfører H. P. Lemming, der et par år havde haft til huse i en del af Aage Ladefogeds store lejlighed, flyttede så ind i overretssagfører Marchs lokaler, hvor han drev sagførervirksomhed et par år; men da han forlod byen, stod lokalerne ledige en kort tid, hvorefter de blev overtaget af Skive Korn A/S, og denne virksomhed, med J. P. Andsager som direktør, har siden haft til huse der.

Som følge af Østergades stærke fald er stuelokalerne på hjørnet af Østergade og Torvestræde (nu Torvegade) lagt i et sådant plan, at der i en halvkælder under dem er blevet plads til en købmandshandel.

Lokalerne oven over købmandsbutikken blev, da bygningen rejstes, indrettet til brug for Skive bank; men i årenes løb voksede omsætningen, så lokalerne efterhånden blev for små, og umiddelbart før den første verdenskrig blev så bankbygningen på hjørnet af Østergade og Nørregade opført. Da Skive bank var blevet overflyttet til de nye lokaler, blev der oprettet en afdeling af Andelsbanken, der så overtog Skive banks gamle lokaler. I efterkrigstiden gik det hårdt ud over bankerne i Danmark, og tredje pinsedag 1925 måtte Andelsbanken lukke. Likvidationen af afdelingen i Skive blev i den første tid foretaget fra

lokalerne i Olesens gård; men da „Landbobanken i Skive, Salling Bank“ var blevet oprettet, og i 1926 overtog Landmandsbankens filial i Skive, overtog den likvidationen, og lokalerne i Olesens gård stod da ledige en tid; men Landbobankens raske vækst forårsagede, at lokalerne i den gamle bank i Frederiksgade blev for små, og efter at det var vedtaget på bankens generalforsamling i april 1929, at den gamle bank skulle ombygges, og at der skulle bygges en fløj ud mod nord, flyttede Landbobanken ind i de ledige lokaler i Olesens gård, mens ombygningen fandt sted.

Da Landbobanken efter ombygningen og udvidelsen atter tog sine egne lokaler i Frederiksgade i brug, blev lokalerne på hjørnet af Olesens gård en kort tid anvendt efter det behov, som der var for dem; men da sagfører Lemming opgav sin virksomhed, og sagfører Chr. H. Boll blev hans efterfølger, blev disse lokaler indrettet til kontorbrug, og i dem drev Boll sin sagførervirksomhed, til han døde i vinteren 1949. Sagfører C. Chr. P. Jespersen overtog både forretning og lokaler og har siden haft til huse der.

Ved omlavningen af lokalerne til Skive Korn A/S og sagfører Boll, blev der et par lokaler ledige ud mod gården, men med indgang fra Østergade. De blev i nogle år brugt af Hotel Royal som udstillingslokaler; men i 1940 blev de overtaget af læge Kaj Brøgger, der lod indrette konsultationslokaler der; men da han i efterkrigsårene flyttede over i Buemanns gård ved torvet, blev lokalerne omdannet til en damefrisørsalon, som drives af E. Sørensen Marchmann.

Som allerede nævnt blev der som følge af Østergades fald plads til at indrette en halvkælder som butik. I denne har der i tidernes løb været drevet kolonialhandel af adskillige købmænd, hvoraf kan nævnes købmand Lund, Edvard Christensen, der senere sammen med Olesen drev grossistvirksomhed i den gamle skole i Østergade, og

Edvard Christensens sønner fortsætter nu denne forretning. Også købmand Jespersen, der senere drev købmandshandel i Søndergade, har en tid drevet sin virksomhed i denne kælder. Senere indehavere har været P. Christensen, der senere afhændede den for at overtage en repræsentantvirksomhed, en købmand Madsen, der senere har etableret sig som købmand i Holstebro, og endelig købmand P. Chr. Hansen, der har drevet forretning der siden 1925.

Da Olesen byggede gården, blev østlængen langs med Torvegade indrettet til pakhus og andre nødvendige lokaler som vaskehus m. m., og den bruges endnu stadig til disse formål.

Sydlangen ud mod torvet, det eneste, der var bygget før Olesens tid, havde oprindelig — som allerede nævnt — kun en etage; men Essemann junior satte endnu en etage på. I denne længe var der oprettet en farvehandel, som blev drevet af en fru Due. Der har også en tid været drevet rebslagerforretning af en Revsgaard, ligesom Spliid og Meldahl har haft til huse der.

Da imidlertid barbermester Machon, der i 1907 havde overtaget Rudolf Smidts barberforretning, der havde til huse, hvor Skive sparekasse nu residerer, måtte se sig om efter andre lokaler, lejede han i 1915 i Olesens gård og fik indrettet de lokaler, hvori der endnu drives barberforretning. Nogle få år efter besluttede han imidlertid at gå over i anden virksomhed, og han afstod så forretningen til barber- og frisørmester H. A. G. Andersson, som stadig er indehaver af den.

Stuelokalerne på hjørnet ud mod rådhuset var tidligere indrettet til konditori, og her residerede i nogle år Ole Jensen, der senere var bestyrer af et slagteriudsalg i Tinggade. Man må naturligvis ikke forestille sig et konditori i moderne forstand, et sådant som Topps, der nu ligger på den anden side af Torvegade. I Ole Jensens tid var man endnu ikke nået så vidt, at man fremstillede konditorkager

i Skive. Skulle skivingerne have en sådan lækkerbidsken, måtte de tage til stiftshovedstaden Viborg, der altså i denne henseende var et hestehoved foran Skive. Ole Jensen fandt dog ud af, at man kunne bøde på denne mangel. Han sluttede overenskomst med et konditori i Viborg, så han til hver søndag fik tilsendt en kasse konditorkager, der naturligvis øgede hans omsætning. Udviklingen førte imidlertid med sig, at skivingerne selv fik lært at bage konditorkager, og nu til dags kan Skive i denne henseende fuldt ud stå mål med Viborg. Der skal også en kort tid have boet en konditor Andersen i Olesens gård; men disse hjørnelokaler blev senere taget i brug til pensionat, der i mange år blev drevet af frk. Baunsgaard, der også havde en viktualieforretning i en af de gamle bygninger i Nørregade, hvor nu Skive diskontobanks nye bygning ligger. Efter frk. Baunsgaard overtog frøknerne Andersen fra Års virksomheden for en kort tid; men derefter drev fru Engsnep pensionat i disse lokaler. Da hun indstillede sin virksomhed, blev lokalerne taget i brug på anden måde, idet Gudrun Graversen overtog dem og lod dem indrette til at drive tandklinik i.

Første sal i sydlængen har gennem tiderne mest været brugt til beboelse. Længst mod vest ligger den store lejlighed, hvor isenkramforretningens skiftende indehavere har haft bopæl, og hvor nu Aage Ladefoged bor. De andre to lejligheder har selvfølgelig haft forskellige lejere igennem de op mod hundrede år, de har eksisteret; men for nogle år siden blev lejligheden over frisørforretningen taget i brug til kontorer af forsikringsselskabet Baltica, og derfra drives dets forretning stadig.

Gennem de tre hundrede år, vi kan følge Olesens gård tilbage, har den huset mange forskelligartede forretninger, og mange af byens indbyggere har gennem disse år haft deres hjem i gårdens lejligheder. Som liggende på torvet i selve byens centrum har den altså haft sin plads

i selve forretningslivets brændpunkt, men efterhånden som byen breder sig over større og større areal, bliver dens betydning naturligvis ikke den samme, og måske må den — som allerede omtalt — falde for at give plads til de biler, som fører forretningsfolk og turister til byen; men falder den, er det et stykke af Skives synlige historie, der slettes ud; for naturligvis begynder dens historie ikke omkring midten af 16 hundredtallet; den går langt længere tilbage. Skive er en ældgammel by. Hvor gammel den er, ved ingen. Den dukker frem i den skrevne historie i 1304; men den er langt ældre. Dengang lå Frue kirke på bakken, hvor den ligger endnu, og havde allerede da i c. 150 år fra sit høje stade set ned på Karup å, der bugter sig om bakkens fod for at strømme ud i Skive fjord, og da den blev bygget, har der selvfølgelig været en by; for man byggede kirkerne i og ved byerne.

Måske rækker Olesens gård — naturligvis under andre navne — lige så langt eller længere tilbage; men om dette spørgsmål tier akterne. Måske den engang i sit fald kan åbenbare ting, som de gamle dokumenter ikke har fået med, kan give et svar — måske et ufyldstgørende, men dog et svar på det spørgsmål, som historikeren må stille, når han har forsket så langt tilbage, som han kan: Hvad var her før?

KILDER:

- O. Nielsen:* Sysselinddelingen i Danmark, København 1867.
Bogen om Skive, Skive 1926.
Skivebogen, Skive 1909 ff.
Jul i Skive, Skive 1930 ff.
- Niels P. Bjerregård:* Skive Købmænds Hjelpekasse, Skive 1920.
Skive kirkeinspektions arkivalier.
Skive kirkeinspektions forhandlingsprotokol for 18 hundrede og fyrrerne.
Skive kirkes regnskaber for samme tidsrum.

Korthornsracens Aldersrang i vore Stednavne

Av Gudmund Schütte

I vor Årbog 1915 skrev jeg om „Korthornsracen“ i vore Stednavne. Dærmed mener jeg korte, usammensatte Navne, mest Naturnavne, f. Ex. Skive, Harre, Vile. Jeg valgte dette Navn, for at Landboer ligesom kunde ha noget at ta og føle på. 1919 fortsatte jeg med Artiklen „Kortetypens Aldersrang i Sproghusholdningen“*).

Jeg beder Læserne tilgive, at jeg kører på med dette Stof igen. Det er noget tørt Hø, det veed jeg. Men mine Kaldsfæller Filologerne har nu i 35 År vraget mine Iagttagelser eller ihjeltiet dem; således allerede Tyskeren Streitberg, hvem jeg citerer i Artiklen fra 1919. Jeg er nu fyldt 82 og kan vente snart at dø. Dærfor må jeg til Selvforsvar bruge den Årbog, jeg har Rådighed over, selv om det kribler og krabler i Halsen på Læserne ligesom på Molboen, da han skulde til at sluge Skjellibassien.

Hvo der har hørt om vor Folkeæts Oldhistorie og Oldsagn, vil mindes, at de forbausende ofte starter fra Hovedstæder eller Storhelligdomme med Navne av Korthornsracen: i Lilleasien *Troja*, i Grækenland *Argos*, *Delfoi*, *Thebai*, *Sparta*, i Italien *Alba* og *Roma*. Den ældste græske

---

*) „Nordisk Tidsskrift for Filologi“ 1919. Jfr. min Art. „Førsømte gottonske Stednavneproblemer“, „Arkiv för nord. fil.“ 1951.

Kolonisation skabte næsten lutter Ønavne av Korthornsracen, — der er ca. 25: *Kreta, Kypros, Andros, Melos* osv. Og da „Beowulfkvadets“ Danekonge Hroar byggede en Borghal, smykt med Hjortehorn, kaldte han den slet og ret „*Hjort*“.

Nu skal jeg opregne forskellige mest nordiske Stednavneklasser, tilsidst også sallingske, for at det kan ha noget med den snævre Hjemstavn at gøre. Jeg giver hvert Korthornsnavn Nummer i Rækkefølgen. Iøvrigt henviser jeg Læseren til mit Oversigtskort i „Sønderjysk Ætlære“ Fig. 1, der viser de talrige nordiske Korthorns-Gengangere i Klassen Herreds- og Ønavne.

I. KLASSISK OVERLEVEREDE STEDNAVNE I LANDET FRA ELBEN NORDPÅ

De romerske og græske Geografer til og med 500tallet vidste just inte meget om Nordlandene, men den Smule, de vidste, giver et klart og sluttet Svar: *Korthornsracen* var så at sige enerådige. Man må være blind for ikke at se det. Studér nu følgende Exempler! De giver i store Omrids et Nordlandskort, spredt, men omfattende alle Slags Stedklasser.

1. Flod.   *Albis*, Elbe. Det er den største Storflod, der udmunder i Vesterhavet. Dens Navn vil simpelthen sige det, der på Norsk og Svensk hedder „Elv“.
2. Hav.   *Cod-*, på Latin Sinus Codanus. Vi synger med Ingemann: „Vift stolt på Kodans Bølge, blodrøde Dannebrog!“ Men Navnet Kodan er slet ikke dansk; Endelsen *-an* er bare en latinsk Stjært, som Romerne har klistret på. Navnet har slet og ret heddet *Kod*. Det kan være, at det klinger igen i vort „Kattegat“.

3. Nok et Hav. *Vagus*, Navn for Østersøen i 500tallet. Det er vort „Våg“. Modstykket i Vest er Vestervåg, der for Skæmt er vrænget om til „Vester-Vov-Vov“.
4. Bugt. *Lagnus*, „grænsende til Kimbrene“. Hær rører vi allerede ved vor snævre Hjemstavn, Salling Syssel. For det lyder jo grandgivelig som „Lovns Brødning, grænsende til Himber Syssel“.
5. Ø. *Latris*. Omtales av Romeren Plinius i Nabolaget til Lagnus. Vi kan ikke genfinde Navnet, men det hører jo klarlig til Korthornsracen; det kan da enhver skønne.
6. Nok en Ø. *Aujo*, Hjemsted for en gammel Stamme Aujoner, der ligesom Anglerne dyrkede Frugtbarhedsgudinden Nerthus. Hvor den har boet? Ja, spørg ikke mig! Men ved Sliens Munding har der været et Øland, der hed slet og ret Ø. Nu er det landfast og rummer en stor Herregård, hvor de Livegne i 1700tallet gjorde Mytteri og myrdede en ond tysk Ridefoged.
7. Halvø. *Skandja*, Skåne. Navnet blev allerede i Oldtiden udvidet til at omfatte hele den skandinaviske Halvø.
8. Halvø. *Angel*, Hjemsted for den navnkundige Oldstamme Anglerne. Navnet vil vistnok sige „Hjørne“. Vi har dette Ord i S sammensætningen „Fod-angel“. Angel ligger jo netop i et Hjørne av Sønderjylland mod Sydøst. Jfr. norsk Ø Öngull.

9. Næs. *Thastris*, det gamle Navn for Skagens Odde.
10. Sæde. *Sit-*, Hjemsted for Oldstammen Sitoner i Nordskandinavien.
11. Bjærg. *Saevo*, samme Ord som vort „Sø“. Det har været et højt, utilgængeligt Bjærgland i Nordskandinavien, hvor man troede at de avdødes Sjæle holdt til. „Sjæl“ hedder på Gotisk *saiwala*, og det kan jo godt hænge sammen med Dødsriget Saevo. På Lappisk hedder dette Dødsrige stadigvæk *Saivo*, et urgammelt Lån fra nordisk Mytologi.
12. Skov. *Harud*, i „Valdemars Jordebog“ Harz Herred. „Harud“ er = „Skov“. Hærboede i Oldtiden Stammen Haruder, som År 58 før Kristus drog på Folkevandring mod Syd og fik Prygl av Romergeneralen Cæsar i Gallien. Efter Oldtidens Slut er de fleste Haruder vandret vestpå til Hardsyssel, Landet syd for Harboøre. Ordet „Harud“ er nu gået av Brug i Nordisk, men vi kender det fra Bjærgtet Harzen i Nordtyskland. Min Datter i Østrig ejer en Skov, der hedder Weidenhart, dvs. „Vidjeskov“.
13. Hede. *Haid-*, nu Hedemarken, norsk Fylke, Hjemsted for Oldstammen Chaidiner. Hedeby, det nuværende Slesvig, hed oprindelig „ved Hederne“. Handelsstaden legemliggjøres i Skjoldmøen Hede, der er Kong Harald Hildetands Generalstabschef i Slaget ved Bråvalla og efter

hans Fald bliver Dronning i Danmark vestenfor Øresund. Jfr. Nr. 16.

14. Bygd. *Treva*, som har Navn efter Strømmen *Trave* i Holsten. Navnet kommer av „at trave“, det vil sige „at løbe“. Samme Navn har den store østrigske Flod Drau. *Treva* var Forgænger for den navnkundige Handelsstad Lybæk.

Det er hele Listen, rub og stub. Hvem kan så nægte, at Korthornsracen er herskende? I et halvt Årtusinde findes der kun overleveret et Par enkelte langtypiske Ønavne, som Abalos og Alokiai, og så en eneste — j e n j e n n e s t e — Sammensætning, *Scadin-auja*, der nu er lavet om til den noget forvrængede Form Skandinavien. Den tæller endda kun for $\frac{1}{2}$, da den jo må dele Pladsen med Korthornnavnet Skandja. Facit: Korthornsracens Overvægt er uomtvistelig.

„ Q u o d e r a t d e m o n s t r a n d u m “.

(Hvad der skulde påvises).

Vore Forfædre i den fjærne Urtid var fåmælte. De gjorde ikke lang Snak. „Jyske Lov“ indledes med de fyndige Ord: „Med Lov skal Land bygges“. En Studenterkammerat av mig boede på Regensen Dør om Dør med to Islændinge og kunde høre deres Samtaler gennem Væggen. Når den ene havde sagt en Ytring, og den anden skulde stadfæste den, så vilde en Dansker kanske have sagt: „Ja, det var såmænd i Virkeligheden også sandt nok“. Men Islændingen slyngede ud i Rummet kort og godt de fyndige Ord: „ S a n d t v a r “. Av denne Type var Nordens gamle Stednavne. Men det har vi i Nutiden glemt for lutter omstændelig Langsnak.

II. CENTRALHELLIGDOMME

Det ældste, vi har, er de klassisk overleverede Stednavne. Men ærværdig mosgroede er også vore Centralhelligdomme. At de stammer fra Hedenold, siger sig selv; det har jeg ikke nødtigt at oplyse Læseren om.

En eneste klassisk overleveret Oldtidshelligdom av Kort-horntracen kender vi. Iøvrigt må vi nøjes med middelalderlig Overlevering. Vi kan følge to Linjer. Den ene går fra Danmarks Sydgrænse stik nord op gennem Jylland. Den anden går nordøstpå over Øerne og op gennem den skandinaviske Halvø.

15. Lunden *Limis*. Lund vil sige „Helligdomslund“. På Ptolemaios' Kort over Østtyskland er Limis avtegnet midt på den romerske Handelsrute fra Donau til Weichselmundingen. Det har været en vigtig Handelsplads, og med Markedsprang følger ofte Søgning på religiøs Valfart. Stedet er velkendt. Tacitus siger i sin „Germania“, at hær i Østtyskland dyrkes et guddommeligt Tvillingbrødrepar kaldet *Alkes*. På Gotisk vil *alhs* sige „Helligdom“; Ordet har også kunnet bruges i Flertal om de to hellige Billedstøtter, som Valfartsgæsterne tilbad. Helligdomsnavnet Alhsberg, nu Alsbjerg, træffes oftere i Danmark. Således hedder Eskjær Gartnerbolig Alsbjerg, og dær udspringer en Kilde, sagtens en gammel Helligkilde. Alsbjerg Strøm hedder Bækken, som løber gennem Eskjær Skov for at udmunde i Astrup Vig. I Norden er de dyrkede Tvillinger velkendte under Navnet „de to Haddinger“, og Vandalerne Kongeæt, som forrettede Offertjeneste, tillagde sig dette Navn, Hazdingi. Også Helligdommens Plads lader sig udfinde. Midt på den slesiske Slette hæver sig en isoleret Bjærgknude, som på Polsk kaldes Sobotka, det vil sige „Sabbatsbjærget“; vi seer altså, at dette til Indvielse selvskrevne Bjærg har fastholdt sin Hellighed endnu i kristen Tid. — Det er Tysklands eneste Oldtidshelligdom,

som vi kender ved klasisk Navn, og dette Navn tilhører *K o r t h o r n s r a c e n*.

Ellers må vi søge de gamle korte Helligdomsnavne videre på nordisk Grund.

16. *Hede* hed Danmarks sydligste Handelsplads, der senere blev til den driftige By Hedeby. Selvfølgelig har Pladsen haft sin Helligdom, der søgtes av Markeds-gæsterne. Og denne sporer vi legemliggjort i den navnkundige Skjoldmø *Hede*, Harald Hildetands Generalstabschef, senere Dronning i Danmark vestenfor Øresund, jfr. ovenfor under Nr. 13.

17. Vi hedder den næste Helligdom mod Nord, liggende ved Handelsvejen som Herredshelligdom, centralt i Sønderjylland. Jeg har gæstet Stedet. Nordenfra skyder en markeret Ås sig frem i fladere Omgivelser; den har været selvskreven som viet Sted. Vi gør nu et ret stort Spring nordpå; og træffer

18. *Hjul Sø* i selve Jyllands Centrum. Kortene skriver „Juel Sø“, men det er Sludder og Vrøvl. Den kyndige Gubbe *Evald Tang Kristensen* har fortalt mig, at Bønderne på Stedet tydelig udtalte Navnet med Forlyd *h*. Og hvad er så dette Navn? Det er — selvfølgelig — Sindbilledet på vor Urtids ypperste Gud, den ene av de tre Naturmagter, som de gamle Gottoner ifølge Cæsars Meddelelse fra 58 før Kristus ene dyrkede, nemlig *S o l e n*. Og så fæster vi os naturligvis ved Hjul Søs Nabo, Himmelbjerg. Vi er jo vante til at smile ad dette Navn, og det gør H. C. Andersen også i Æventyret „Elverhøj“, hvor han lader Dovregubbens uvorne Fjældgutter gøre synligt Grin med vort sølle Elverhøj, som de kalder „et Hul i Jorden“. Jamen dette Himmelbjerg, som spejler sig i Hjul Sø, er faktisk Jyllands for Øjet synligste Højdepunkt, da det endnu højere Punkt Ejer Bavnehøj overhovedet ikke præsenterer sig som Højde. Da den spejlende Søs Navn tydelig er reli-

giøst, er der ikke den aller mindste Smule mærkeligt i, at man også har givet Bakken et religiøst Navn*).

Vi iler videre nordpå. Vi passerer Vi-biærg, „de viede Bjerge“, Viborg, der ligesom Solhøjden Himmelbjerg ligger ved en hellig Sø. Men en endnu mere naturgiven Helligdomsplads finder vi endnu længere nordpå.

19. *Hargæ*, nu Harre, er en Herredshelligdom, — „Harg“ vil sige „Offerhøj“ —, centralt i Salling, med en vældig Samling Gravhøje, liggende ved Harre Vig, der danner en ypperlig farbar Færdselsvej for Helligdomsgæster fra den nordlige, østlige og vestlige Limfjord. I hele det nordlige Jylland er der ikke en eneste anden Helligdom, der indtager en trafikalt så fremragende Stilling. I Urtiden har der hær udfoldet sig et rigt og broget Valfartsliv, nøjagtig som det, der udfolder sig med Kirkegæster, som kommer roende allevegne fra over Siljansøen i Dalarne. Den dyrkede Guddom har ikke efterladt sig Spor i Helligdomsnavnet, således som Solen har gjort i Hjul Sø; men dog lever der den Dag i Dag et Minde om ham, thi det hedder i Folkemunde: „Imæll Harre å Gløng hænger Fajen i en Sløng“. „Fajen“ vil sige „Fanden“. Der sigtes vistnok til et Offerskuespil, hvor Guden er bleven hængt, ofret til sig selv, ligesom i Odins- og Balders-myterne.

Hærmed ender Linjen stik nordpå. Vi vender os nu til den nordøstgående Linje. Den går fra Hedeby over til Låland og Sjælland.

20. *Fuglæ* Herred. Navnet viser, at man har dyrket een eller anden Fugl. Hos Axel Olrik og Ellekilde, „Nordens Gudeverden“, S. 162 ff., omtales sådan Fugledyrkelse på nordisk Grund nærmere. Indbyggernavn: Føglinger, som nævnes i 1400tallet.

21. *Mossæ*, nu Musse Herred. Hær nævnes blot Offer-

*) Jfr. min Artikel „Himmelbjerg og Hjul Sø“, „Aften-Posten“ 16de Marts 1954.

mosen uden Angivelse av den dyrkede Guddom. Indbyggernavn: Mussinger, som kendes fra Familienavne.

De to øvrige lålandske Herreder har ligeledes Sakralnavne. I Horslunde dyrkedes Hesten, i Arninge Ørnen.

22. *Hleidr*, nu Lejre, er Sjællands Centralhelligdom. „Lejrer“ kaldes jo Bærerammen på en Høstvogn; på en slig Bæreramme har Gudebilledet stået, når det førtes rundt til Bygderne i Festoptog. Sjællands Stift fik deraf Navnet „Lejre Stol“.

23. *Heorot*, „Hjort“. Ifølge „Beowulfkvadet“ byggede Skjoldungskongen Hroldgar en Pragthal, smykt med Hjortehorn, og kaldte den slet og ret „Hjort“. Det har vel været et Tempel for Hjortedyrkelse.

Vi går nu over Sundet til den skandinaviske Halvø.

24. *Lund* er Skånes Hovedstad. Når en Hovedstad bærer Navnet Lund, har det utvivlsomt været en Offerlund.

25. *Ring*, noget nordligere, er Sydsånes største Sø. I Midten har der været en Ø, som nu er landfast; derpå lå det store Munkesæde Bosjökloster. En Sø Ring med en Holm i Midten er en naturgiven Helligdomsplads. Og den dyrkende Guddom er den samme som ved den jyske Hjul Sø, nemlig Solen.

26. *Skarir*, nu Skara, hedder Hovedstaden i Nabolandet Vester Götland. Navnet vil vel sige det samme som „Skår“, altså „Kløft“. Det er ikke udpræget sakralt; men selvfølgelig har Stammehovedstaden haft en Helligdom.

Når vi fortsætter videre nordpå, ophører Forholdene at være så overskuelige som i Danmark og Vester Götland. Norge er et vidtstrakt Område, hvor man skal have nøje Lokalkundskab for at kunne udpege de fremtrædende, karakteristiske Træk i Helligdomsfordelingen. Imidlertid er det ved første Øjekast klart, at een av Norges aller vigtigste Centralhelligdomme er

27. *Hladir*, nu Lade, i Landskabet Møre, Magtcentrum for Helgelandsjarlerne, Håkon Jarls navnkundige Æt.

Navnet er, ligesom Skarir, helt uden Sakralklang. Det er et typisk Exempel på Korthornsracens Forekomst på fremragende vigtige Punkter.

Vi har mødt en lang Række Helligdomme av Korthornstypen på vigtige Punkter, — *Limis, Hede, Vi, Hjul, Hargæ; Fugle, Mose, Lejre, Hjort, Lund, Ring, Skara, Lade*, visende os Urtidens primitive, lakoniske Sprogbrug, der aldeles ikke går ud på at præcisere Helligdommens særlige Art og Indretning.

Der åbenbarer sig en skarp Modsætning til de sekundære Helligdomsnavne, hvor Gudenavne genitivisk knyttes til Elementer som *-vi, -harg, -høj, -bjærg, -mose, sal, lund* osv., så at Helligdommens Art bliver nøje og umistagelig fastslået.

Jeg seer ikke, hvordan man vil komme udenom den Erkendelse, at i Urtiden er de lakoniske Helligdomsnavne av Korthornstypen fremherskende eller næsten enerådige.

III. JYSKE FREMSPRING PÅ VEST- OG ØSTKYSTEN

Hvordan lød de gamle Navne på jyske Kystfremspring? Var det Samsæt som Blå-vands-huk, Har-bo-øre, Hanst(ed)-holm, Hirs-hals, Stavns-hoved, Knuds-hoved, Djur-s(ø)-land? Det Spørgsmål er vist aldrig blevet rejst. Men jeg tør rolig svare: slige Samsæt er utænelige i Urtiden. Det herskende er Navne av Korthornsracen. Lad os gennemgå Stoffet. Mærk de ledsagende gamle Indbyggernavne på *-ing*.

28. *Horn*, Bygd i Nordfrisland. Navnet udtrykker et Kystfremspring. Indbyggernavnet er: Hörninger. Nu kaldes Bygden Langhorn; dette Samsæt er sekundært overfor Kornthornstypen.

29. *Ripæ*, nu Ribe. Navnet er vistnok latinsk, givet av romerske Købmænd. Det vil sige „Bredder“, hvormed menes Bredderne ved Nipsåens Udløb.

30. *Ho*, Sydenden av Fanø; Indbyggernavn: Honinger. Navnet genfindes ved Nordenden av Langeland.

31. *Horn*, nu avløst av det sekundære Samsæt Blå-vands-huk. Navnet er ophøjet til Herredsrang.

32. *Ho*, østlig Udløber av Horn, ved Ho Bugt.

33. *Bork*, Sogn på Fremspring ved Ringkøbing Fjords Udløb; en Udvidelse har vi ved den sydfrisiske Ø Borkum, i Oldtiden Burcana. Indbyggernavn: Børkinger. Der fandtes tidligere en egen Nationaldans Byrking-Dans.

34. *Skjern*, Sogn på et Fremspring ved Udløbet av Aen Skjern. Indbyggernavn Skjerninger.

35. *Nes*, Sogn på et Fremspring ved Nissum Fjord. Går igen i Herredsinddelingen som Næs nord for Limfjorden, nu med sekundært Samsæt Han-næs. Näs, Herred på et Fremspring i Søen Venern. Nesjar, Egn i Sydnorge.

36. *Vrist*, Landsby syd for Limfjordsmundingen. Bygden er fortrængt fra Sognerangen av Har-bo-øre, et Sekundær-samsæt. Harboerne eller Hardsysselboerne, de tidligere Haruder, boede på Kristi Tid på Jyllands Østkyst, i Harz Herred. De er først efter Oldtidens Slut flyttet vesterud.

37. *Ager*, Sogn på Fremspringet nord for Limfjordsmundingen. Navnet går igen som Herredsnavn i Sverige.

38. *Røre*, nu *Rær*, Sogn ved det Fremspring, der nu bærer det sekundære Samsætnavn Han-st(ed)holm.

39. *Horne*, Sogn ved det Fremspring, der nu bærer det sekundære Samsætnavn Hirs-hals.

40. 41. *Horn*, Skagens Odde, Navngiver til et Herred. *Skagi*, Skagcn, dvs. „udskejende“.

9. *Thastris*, nævnt under de klassiske Navne. Altså, Jyllands Nordspids har hele tre Navne av Korthornsracen.

42. *Hals*, Bygd nord for Limfjordsmundingen. Gentages på Sjælland, nu med sekundært Samsæt Hals-næs.

43. *Mo*, nu *Mov*, Sogn syd for Limfjordsmundingen. Gentages som Herredsnavn i Sverige og Norge.

44. *Odde*, Bygd nord for Mariager Fjords Munding. Gentages som Ods Herred på Sjælland.

45. *Bjerger*, Bygd syd for samme Fjordmunding. Gentages i 3 Herreder, Jylland, Fyn, Skåne. Skånsk Indbyggernavn i 500tallet: Bergio (Bergior?).

46. *Rougse* Herred øst for Randers Fjords Munding. Gentages som Sønavn i Sverige: Roxen. Indbyggernavn: Rousinger.

Østligere forekommer talrige Samsæt Djur-s(ø)-land, Stavns-hoved, Knuds-hoved, For-næs, Has-næs, Mul-næs (Mols), Helge-næs, Nær-bjerg, Diger-hoved. Jeg forklarer det således, at det danske Landnam, udgående fra Sjælland, ganske naturlig først har ramt Djursland, og dærfør har indført den yngre, sammensatte Navnetype*). Længere sydpå møder vi atter Korthornstypen.

12. *Harz* Herred, nu *Hadsherred*, nord for Horsens Fjords Munding. Navnet er et gammelt Ord for „Skov“. Klassisk Indbyggernavn: Haruder. Se ovenfor.

47. *Bjerger* Herred syd for samme Fjordmunding. Om Gentagelserne se Nr. 45.

48. *Trelde* Næs.

Med Undtagelse av Djursland-Området er de jyske Kystfremspring usvigelig prægede av Korthornsracen.

IV. VESTSLESVIGSKE ØER OG KYSTSTRØG

Få Steder er Korthornsracens Overvægt mere iøjnefaldende.

49. *Holm*, Øherred, senere Holmbo Herred. Navnet er en Forpost for nordisk Navnepræg umiddelbart ved Ejderen; på Oldengelsk vil *holm* sige „Hav“, og på Tysk forekommer Navnet slet ikke, undtagen ved Smitte fra Sønderjylland, f. Ex. holstensk Bordesholm. Indbyggernavnet

*) Jfr. min Artikel „Danisk Landnam i Østjylland“ i Randers Amts historiske Samfunds Årbog 1950. Artiklen er aldrig bleven tagen til Efterretning, være sig imødegået eller godkendt.

Holmboer er endnu mere typisk nordisk. I Nutiden er Holm sekundært udvidet til Samsæt: Ut-holm.

50. *Hæfræ*, Ø, som deler Navn med Heverstrømmen. Hefring er en nordisk mytisk Omskrivning for „Bølge“.

51. *Hwælxæ*, Ø, gentages i den sydnorske Øgruppe Hvalir.

52. *Strand*, Øherred, gentages som götisk Herred Stranda. Indbyggernavn: Strandinger. Nu sekundært udvidet til Samsæt: Nord-strand.

53. *Hooge*, Ø, en av Halligerne.

54. *Før*, Ø, delt i to Herreder. Indbyggernavn: Føringer.

55. *Vik*, Hovedhavn på Før.

56. *Sild*, Øherred; Indbyggernavn: Sildringer. Ønavnet gentages i Norge. Det er dog kanske en sammentrukken Langtype.

57. *List*, Land, Nordenden av Sild. Gentagelser i Bleking og Sydnorge.

58. Jeg gad tilføje Øen *Røm*, der minder om det norske Elvnavn Rauma. „Valdemars Jordebog“ skriver dog Samsæt Rym-ø; men Jordebogens Stavemåde er meget ofte sekundær. På Tysk hedder det altid kun Röm. Følgende sønderjyske Fastlandsherreder av Korthornsracen forekommer. Vestpå:

59. *Løghæ*, nu Lø Hd., har en Genganger på Sjælland.

60. *Kjær*. Har en Genganger i Vendsyssel.

61. *Høthær*. Indbyggernavn: Høvringer.

62. *Gøs*, nu Geest. Ifølge Kr. Hald, „Sydslesvig gennem tiderne“, S. 662, er Navnet kanske Ejeform av tysk „Gau“, Distrikt; men det er vel tvivlsomt.

Østerpå forefindes følgende Korthornsherreder:

63. *Rise* Hd. Indbyggernavn: Risinger.

64. *Ny* Hd. Jeg troer ikke, at dærmed menes „Nyt Herred“. Jeg mener, at Herredsnavnet sigter til de velkendte Månefaser „Ny og Næ“. I Nørrejylland findes et Nym Hd., vistnok et Ny-heim, Månehelligdom.

17. *Vis* Hd., omtalt under Helligdomsnavne.

65. *Slæs* Hd., opkaldt efter Fjorden Sli, som har Navn av en Strandplante.

66. *Barg* harde står på Danckwerths Kort, svarende til det nuværende Distrikt Hüttener Berge. Navnet gentages en tre-fire Gange i Kongeriget, se under 47.

Sønderjylland minder om Djursland. Dets Østkyst er stærkt præget av det danske Landnam. Hærfra stammer de helt sekundære Herredsnavne Haders-lev, Klip-lev, Thyurs-torp, Rafns-thorp, Loc-thorp, Strux-thorp, Hus-by, Horsæ-bu.

Intetsteds seer man tydeligere, hvordan den oprindelige Korthornsrace trænges tilbage av de sekundære Typer, dels danske som *-lev* og *-by*, dels det fra Tyskland indvandrende *-thorp*. Vestkysten viser endnu klart Korthornsracens oprindelige Eneherredømme*).

V. NOGLE STARTBOSÆTTELSER UNDER FOLKEVANDRINGER

Det er lærerigt at se, hvordan vandrende nordiske, angelsaxiske og tyske stammer efterlader sig Korthornsbosættelser. *Kimbrerne* brød omkring 115 f. Kr. ind i det nuværende Serbien. Og dær kender den græske Historiker Prokop i 500tallet efter Kristus en Bygd *Kembro*, der turde være en kimbrisk Korthornsbosættelse. En kimbrisk eller teutonsk Avdeling, fortæller Cæsar, bosatte sig c. 105 f. Kr. i Belgien. Avdelingen hed *Tungrer*, og dens Navn lever den Dag idag videre i bedste Velgående i det belgiske Korthornsbynavn *Tongern*. En tysk Stamme gik omkring 70 f. Kr. over Rhinen og bosatte sig ved den By, som på Latin hed *Bingium* og den Dag idag på Tysk hedder *Bingen*. Det er det danske Ord „Bing“, der altså også har været brugt på Tysk. Den brede Rhindal mellem Bingen og Mainz kaldte disse Tyskere åbenbart *Wang*, og dærav

*) Jfr. min Artikel „Danisk Landnam i Østjylland“.

fik de Stammenavnet *Vangioner*. Stadig Korthornsnavne. På Kristi Tid havde tyske Udvandrere slået sig ned i de tætte Grænseskove omkring Mainfloden. Disse Skove kaldtes på Tysk *Mark*, et gammelt Ord for „Skov“, på Latin *Silva Marciana*, og dærav fik Udvandrerne Navnet *Mark-manner*, der forresten også bruges om Indbyggerne av den norsk-svenske Grænseskov *Markir*. I 200tallet gav *Saxerne* sig til at hærje på Kysterne av den britiske Kanal. De slog sig især ned omkring Snævringen ved Calais, det nuværende franske Flandern. Og naturligvis brugte også disse Fribyttere Navnet *Marck* om de tætte Skove, hvori de fjælede sig for de romerske Kystvagter. På Latin kaldtes Stedet *Marcis*, og Navnet *Marck* lever den Dag idag. Et andet Sted kaldte Saxerne for *Horn*, på Latin *Portus Hornenus*, — et Navn der er velkendt fra 3 danske Herreder. I 400tallet vovede Saxerne sig helt udenom Bretagne til Øerne udfør Loirefloden. Og på Øen Guédel (*Belleîle*) ligger der den Dag en Bygd *Sauzon*, dvs. „Saxere“. Også *Anglerne*, der gjorde Landgang i Britannien, skjulte sig i Skove ved Navn *Marker*, på Oldengelsk *Mierce*, og dærav opstod Riget *Mercia*. Da *Langbarderne* i 400tallet rykkede ind i Ungarn, kaldte de dette flade Land for *Feld*. De gamle tyske Landsnavne fra Folkevandringstiden er ikke Samsæt som Saxland, Frankrig, Wendland etc., men lutter Korthornsnavne; der er en hel Tylft av dem: *Sachsen*, *Franken*, *Wenden*, *Reussen* (Rusland), *Kriechen* (Grækenland) osv.

Alt dette veed vore Stednavneforskere intet om. Man må være blindfødt for ikke at se Korthornsracens oprindelige Herredømme.

VI. KORTHORNSTYPER OMKRING LIV BREDNING, LOVNS BREDNING, SALLING SUND

For at Sallingboerne ikke skal være helt brøstholdne over al denne Stednavnesnak, vil jeg slutte med at give en Opregning fra de hjemlige Farvande.

67. *Hanæ* Hd., nord for Limfjorden; Indbyggernavn Håninger, kendt fra den kloge Kone Maren Håning i Vindblæs. Sagtens har Herredet haft en Hanehelligdom. Haner hørte med til de hellige Dyr, der i 11te Århundrede ofredes ved de store Blotfester i Lejre.

68. *Ligh*, nu Liw Land, i Bogsproget med sekundært Samsæt Liv-ø. Indbyggernavnet lyder ifølge Seminarielærer Kvolsgaards Mening vistnok Lyviker, der er bygget efter samme Model som Lolliker og Fanniker.

69. *Fuur*, Sæde for een av Jyllands navnkundigste Bjærgmænd. I islandske Sagaer spøger en Opnævnerske Ey-fura, „Øen Fur“. Mon ingen skulde kunne sige mig et ældre og ærværdigere Indbyggernavn end Furboer?

70. *Himber* Syssel, Kimbrernes Hjemland.

71. *Slet* Hd. Genganger: Sletten på Fyn.

72. *Rinds* Hd., med Indbyggernavn Rindsinger.

73. *Lyng* Hd.; har en Genganger på Sjælland.

4. *Lovns* Bredning, sagtens = den klassiske Bugt Lagnus.

74. *Knud*, det Næs, der hegner Lovns Bredning. Det er ikke Samsæt Knudshoved som på Djursland; jeg hørte forleden Fru Aakjær tydelig sige i Radio Knuds Hoved, i to adskilte Ord. Da Navnet kommer ustandslig igen, udnævner jeg hærved det himmerlandske Exemplar til „Knud den første“.

75. *Knud* den anden, ved Hjarbæk Vig. Kortene ynder at skrive Knudby, men det er Vrøvl. Det hedder Knud, og Indbyggernavnet er Knuddinger, hvad der tyder på Knudsnavnets Ælde.

76. *Hald*, Landsby i Fjendsherreds Nordfremspring, med Indbyggernavn Hallingboer eller for Skæmt Knallingboer. Hald er Herredsnavn i Ommersyssel. Fjendsherreds Landsby har ikke mere Sognerang. Hallingboerne er sat i Skamkrogen ved det danske Landnam, som indførte sit Sekundærsamsæt Øtherslef, Ørslev. Denne Levbosættelse blev Herresæde, Klostersæde og tilegnede sig Kirken; men nogen egen Landsby blev Ørslev aldrig, og Hallingbonavnet vidner endnu om Halds oprindelige Forrang.

77. *Skive* ved Fjordbunden er Navngiver for Fjorden og kappes med Karup om at navngive Åen.

78. *Knud* den tredje møder vi på Fjordens Vestside, i Knud Skov, skrås overfor Knud den første. Atter er der Tale om to tydelig adskilte Ord, ikke om Samsæt.

79. *Selde* ligger ved det vigtige Færgested Fuur Sund. Man kunde gætte på, at det var en på Stedet dannet Langtype, en Avledning av „Sal“. Men jeg troer snarere, at det er det Ord *salithwa*, „Bolig“, som vi kender fra Gotisk. Det vilde da være en færdigsyet Langtype, der hær er brugt i Funktion som Kortetype.

79a. *Æ Brånd*, Færgekroens Navn, kan ganske godt være gammelt, men jeg vover dog kun at sætte det som Nr. 79a.

80. *Vile* Sogn nord for Harre Vig indtager også en fremskudt Stilling.

81. *Knud* den fjerde hilser vi på ved Salling Sund. Man kan ikke just påstå, at de gamle Sallingboer har haft megen Fantasi til at danne ejendommelige, individuelle Navne for stejle Søskrænter. Med dette evige Knud har jeg forresten haft en pudsigt Oplevelse. Engang gæstedes Eskjær av en Mr. Razon, fhv. Guvernør over Ny Hebri-derne. Han havde den Orm at bilde sig ind, at han stammede fra Resen ved Skive eller et av de andre Resener. Og så påstod han for ramme Alvor, at overalt, hvor det hedder Knud, har Kong Knud den Store samlet sine Flå-

der, da han skulde til at erobre England. Lærde Folk kan ha løjerlige Idéer!

82. *Kås* Hoved, Sallings sydvestre Fremspring har for en Gangs Skyld et Korthornsnavn av en mere individuel Støbning.

83. *Lime* Sogn ved Lem Vig deler Navn med Limfjorden. Navnet skyldes vel Forekomster av Limsten. Iøvrigt er det ikke udelukket, at det er selvsamme Korthornsnavn Nr. 15, som vi kender fra Tysklands eneste klassisk overleverede Helligdom med Korthornsnavn, Lunden Limis i Slesien. Jordbundsforholdene ved denne Helligdom fortjente at undersøges nærmere.

19. *Hargæ* Herredshelligdom må hær nævnes tilslut som Rosinen i Pølseenden. Den indtager en fremragende Plads med sin centrale Stilling i Salling, sin søværts nemme Adgangsvej, Harre Vig, og sin mystiske Overlevering om den hængte Fanden mellem Harre og Glynge.

Det synes mig, at de av mig udpegede Bygder langs Sallings Kyster samt den centrale Helligdomsbygd Hargæ ved den maritime Adgangsvej Harre Vig giver en passende Fordeling av Halvøens Urtids-Indbyggere. Ialtfald kan min Skitse til Sallings Urtidskort sætte Fantasien i Sving, om man så også vil regne slige Spekulationer for et voveligt Tankespil. De giver ialfald et vist Perspektiv.

Iøvrigt gentager jeg, at min Opregning av Nordens klassisk overleverede Stednavne uigendrivelig viser Korthornsracens altovervejende Herredømme i vor Urtids Stednavne. Ingen har hidtil modsagt mig med Grunde. Og jeg trøster mig til, at heller ingen *kan* gøre det.

Eskjær, 2. Marts 1954.

Gudmund Schütte.

Den gamle Hovedgaard Majgaard i Højslev Sogn

Af J. P. Lundøe

PROLEGOMENA

Det er her, vore Hjerter har hjemme.
I den halvlyse, høstlige Kvæld
har vi lyttet til Kornmarkens Stemme
og til Røster fra Stene og Væld.
Overalt, hvor tyst du end træder,
medens Stjerner hvisker dit Navn,
skal du finde de rolige Glæder
ved at kende din Æt og din Stavn.

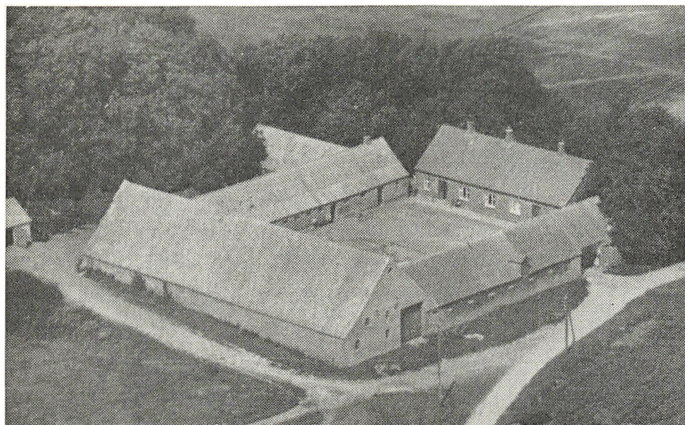
(Olaf Andersen i fynsk Hjemstavnskantate).

I. INDLEDNING: HOLMGAARD — ET SPØRGSMAALSTEGN

I Repertorium Diplomaticum Regni Danici Mediævalis Bind III pag. 92 findes paa Latin en Gengivelse af det Gavebrev, som Roggiel Puge, Væbner til Alstrup og Astrup, og hans Hustru Sophia Jacobsdatter (Gyldenstjerne) til Elkjær (d. v. s. Nr. Elkjær Vest for Hjørring), Datter af Niels Jacobsen, Ridder, skænkede til Viborg Bispestol for Sjælemesser over dem og Hustruens Forældre i Viborg Domkirke. Gavebrevet omfattede „vore Ejendomme Holmgaard og Svenstrup tilligemed alt andet Gods i Højslev Sogn og Fjends Herred, som Hr. Niels Jacobsen til Elkjær,

Ridder, ejede, og som ifølge Arveloven er tilfalden os o. s. fr.“. Gavebrevet er af 6. Marts 1407 og skænket til „Biskop Lagho (= Biskop Lave Glob 1396—1429) i det for vor Slægt saa kære Viborg med Forpligtelse for ham og hans Efterfølgere at celebrere Messer over os og vore Forældre paa vor Aarsdag (d. v. s. Dødsdag) ved 4 Præster i Viborg Domkirke og at svare os 30 Pund Sølv straks efter Xpisti Fødselsdag“.

Denne historiske, nu forlængst forsvundne Holmgaard, som har vor særlige Interesse, har formentlig, som Navnet antyder, ligget paa en Forhøjning eller Holm i Slugten mellem Majgaard og Skovmølle, hvor nu Holmgaards Agre paa Terrassen vest for Slugten, tilhørende Tradsborg og Stasborg i Svenstrup, og Holmgaards Fald og Holmgaards Agre og Eng tilligemed Elkjær Agre i Holmgaard, Smallhoel ved Holmgaards Højagre, Holmhøj og Bakken mellem Holmgaard og Majbakkeagre (jfr. gamle Kort i Copier af 1795 og 1810 over Majgaards Jorder og Majgaards gamle Marknavne) i Nærheden af eller i og ovenfor imod Øst og Syd for denne Slugt er de eneste sikre Minder om den længst forsvundne Holmgaard, der med selvstændig Betegnelse blandt det andet Gods i Svenstrup, Højslev Sogn og Fjends H. blev skænket til Biskoppens Bord i Viborg. Ogsaa Navnet „Holmhus“ om Stensgaards Hus vidner om, at Navnet blev ved at spøge i Folkeminde og Folkemunde langt ned i Tiden efter Jordudskiftning og Gaardudflytning omkring 1800 Tallet, jfr. Højslev Skøde- og Pantebog, Fol. 120, af 25. Juni 1804, hvor Jens Jacobsen, Selvejer paa Svenstrup Mark, giver Gælds-brev til „Velagte Pige Ane Cathrine Jensdatter, opholdende sig paa Borberggaard, paa 199 Rd. mod I Prioritets Pantet i min tilhørende Ejendom, „Holmhus“ kaldet, paa Svenstrup Mark (0—6—3—2 Hartk.)“, hvilket er den samme Ejendom, som efter den Tid almindeligvis kaldtes

Stensgaardshus eller blot Stenshus, der var Parcel fra Stensgaard.

I mine unge Dage, da Peder Christensen, med Kendingsnavnet Holmgaard, levede og var Ejer af Stensgaard (jfr. Matr. 1844, Nr. 5 i Svenstrup), som dengang blandt Folk blev kaldt Holmgaard, kredsede mine Tanker ofte om ham og hans Gaard, da han var en Morbror til min Mor, og vi tænkte os, hans Gaard var Resterne af den historiske Holmgaard. Hvorfor bar han ellers det Tillægsnavn? Men deri tog vi maaske Fejl? Denne Gaard var ifølge hans Far, Christen Sørensen Brøndums Skøde af 16. Februar 1810 en Udflyttergaard fra Svenstrup By og kaldtes her Stensgaard, et Navn som den siden den Tid stadig betegnes med i Kirkebøgerne saavel som i Matr. 1844 Nr. 5. Den hørte til de i de præstelige Indberetninger af 1651 og 1657 fem Fjerdingsgaarde i Svenstrup og er sikkert flyttet ud i Sælgerens Peder Johansens Tid imellem 1790 og 1804. Før hans Tid kaldtes den blot en Gaard i Svenstrup, men i hans Tid bliver Navnet Stensgaard stadigt brugt om den.

Chr. Sørensen saavel som hans Søn Peder Christensen

af Stensgaard blev altid imellem Folk og meget ofte i Højslev Kirkebog kaldt med Kendingsnavnet Holmgaard og ligesaa Sønnen Søren Holmgaard i Tradsborg, naar de selv havde Børn i Kirke eller optraadte som Forlovere eller Faddere hos Slægt eller Naboer? Endda med Navnet Stensgaard føjet til, f. Eks. saaledes Chr. Sørensen Holmgaard af Stensgaard. Hvordan kan det gaa til? Chr. Sørensen var født i Brøndum Nedergaard og Søn af Søren Nedergaard i Brøndum og Hustru Anna Marie Simonsdatter fra Tastum (f. 1753), der igen var en Datter af Gaardfæster Simon Pedersen og Hustru Bodil Bryrup af Tastum, hvorfor Drengen ved Daabspublic. i Kirken 17. Oktober 1779 ogsaa blev baaren i Kirke af en Moster, Anna Simonsdatter fra Tastum, og iblandt Fadderne havde „Simon i Tastum“. Men da Brøndum Kirkebog er defekt fra 1776—85 og Hvidbjerg Kirkebog ligesaa fra 1783—1800, kan vi ikke fra disse faa tilfredsstillende Oplysninger om Forældrenes Skæbne. Heller ikke fra Kærgaardsholms Fæste- og Skifteprotokoller eller Afregningsbøger. Det ser ud til, at Moderen er død i den „defekte“ Periode, og at Faderen og Sønnen er flyttet til Hvidbjerg Sogn, for 1797 bliver Christen Sørensen confirmeret fra Hvidbjerg Holmgaard, hvor han synes at have faaet et nyt Hjem hos sin Onkel Søren Troelsen og dennes Hustru Maren Christensdatter, der var en Halvsøster til Chr. Sørensens Mor. Søren Troelsen var fra Søby og hans Hustru altsaa fra Tastum. Efter i nogle Aar at have haft Søndergaard i Brøndum i Fæste var Søren Troelsen nu bleven den ene af de to Fæstere i Hvidbjerg Holmgaard. Og derfra drog Chr. Sørensen ud, da han drog til Fjends H., hvorfra hans Mors Familie stammede, og tog Tjeneste paa Staarupgaard, hvor han var saa heldig at træffe Peder Christensen Gamskiærs ældste Datter, Maren Pedersdatter Gamskiær (f. i Majgaard 21. Oktober 1781), med hvem han blev gift 3. Februar 1809. Ved Trolovelsen 30. December 1808

nævner Højslev Kirkebog som Forlovere Søren Christensen fra *Hvidbjerg*, der aabenbart er Chr. Sørensens Far, altsaa den samme som Søren Nedergaard i Brøndum, og Jens Christensen fra Svenstrup (Enggaard), der var gift med Brudens Faster, Anne Margrethe Christensdatter Gamskiær. Og ved Chr. Sørensens og Marens første Barns Daabspublication i Højslev Kirke med Navnet Søren (20. November 1809) blev Drengen baaren i Kirke af Johanne Sørensdatter af Hvidbjerg Holmgaard (altsaa Faderens Kusine og Plejesøster, der 6 Aar efter blev gift med sin Fætter, Smed Frederik Hansen i Tastum), og iblandt Fadderne nævnes som den første Farfaderen Søren Christensen *fra Hvidbjerg*.

Nu er det saa Spørgsmaalet: Kunde Christen Sørensen efter det oplyste have ført Navnet Holmgaard med sig fra Hvidbjerg Holmgaard, hvor han har haft et andet Hjem, eller stammede Navnet fra den gamle historiske Holmgaard, der muligvis har ejet Jord der, hvor Stensgaard som Udflyttergaard fra Svenstrup By blev placeret? Kan Folkemindet tænkes at have strakt sig ikke blot gennem nogle Generationer, men nogle Aarhundreder og saa fæstnet sig ved Chr. Sørensen som Ejer 1810? Og hvorfor kaldtes han, baade da han bestilte Trolovelse, da han købte Stensgaard og ved hans Begravelse 7. Marts 1864, Chr. Sørensen Brøndum, naar han saavel som Gaarden i daglig Tale kaldtes Holmgaard? Navnet Holmgaard er selvfølgelig en folkelig Betegnelse, som det har ligget nær for den stedlige Befolkning at bruge og derfor af lokal Oprindelse. I Højslev Sogn er der ved mange Gaarde en Huslod, som har faaet Navn efter disse, f. Ex. Halskovhus efter Halskovgaard, Borshaugehus efter Borshaugegaard, Hedegaardshus efter Hedegaard, Gjeddebækshus efter Gjeddebæk, Vognstruphus efter Vognstrup o. s. fr., hvilket tyder paa, at Holmhus som Parcel fra Gaarden har faaet Navn efter denne, saa dens gamle, brugte Navn

var Holmgaard. I mine unge Dage var der neppe nogen, der kendte andet Navn til den og Ejeren. Nu har Navnet Stensgaard slaaet igennem og passer godt til dens noget sandede og paa sine Steder stenede Jord, og der er vistnok ingen, der kender, endsige bruger Navnet Holmgaard om denne Gaard eller Ejeren.

Der er altsaa Grunde, der taler for, at Navnet Holmgaard er nedarvet fra Hvidbjerg Holmgaard, men endnu vægtigere Grunde, synes jeg, for, at Navnet for Gaarden og for Chr. Sørensen og hans to Sønner Peder og Søren er af local Oprindelse. Hvor vidste den stedlige Befolkning, at han kom fra Holmgaard i Hvidbjerg? — Jeg har naturligvis fantaseret noget over, om den gamle, historiske Holmgaard, der havde særskilt Navn og var Enestegaard, i ældgammel Tid har været en Slags Hovedgaard, Sædegaard eller fæstningsagtig Bygning, der til Tider var beboet af Adelsfolk, saaledes at den foruden Tradsborg og Stasborg — Ejendomme med mærkelige Borgnavne — ogsaa omfattede Skovmølle, Holmhus og Stensgaard (kaldet Holmgaard) og noget af Majgaards Jorder, især de Dele, der bærer Holmgaardnavne, saa Majgaard og Skovmølle delvis er „kommet ved Magt“ paa dens Ruiner, idet disse gamle Marknavne paa Dele af Majgaards Jorder ikke alene kan forklares ved, at de har ligget i Holmgaards Nærhed eller Naboskab. Dr. phil. Vilh. Sørensen meddeler i Fyns hist. Aarvog af 1950, pag. 125, at der er mange Tilfælde i Senmiddelalderen, særlig i 15. Aarh., paa, at meget gammel Hovedgaardsjord gled ind under Bondestanden og øgede dens Eksistensmuligheder, d. v. s. Hovedgaard var bleven Landsbyhovedgaard.

Skovmølle var naturligvis en Vandmølle som alle Møller dengang. Den er af ældgammel Oprindelse og fik Vand fra Bækken fra Hald eller den fra Slugten til Majgaard. I gamle Dage havde Herregaarde eller Proprietærgaarde

som Regel deres egne, særskilte Møllebrug, jfr. Staarup Vandmølle under Staarupgaard. Af Mangel paa tilstrækkelig og regelmæssig Vandtilførsel ophørte Mølleriet ca. 1650, de 15 Tdr. Hartkorn blev i Matr. af 1688 slettet, og kun Jorden blev sat i Hartkornstaxt til 2—5—0—0. Efter den Tid blev den mere beknyttet med Majgaard og kaldtes ofte Majgaards Mølle eller Lille Majgaard, dog oftest med sit gamle og nuværende Navn Skovmølle. Derom senere i et lille Tillæg.

II. MAJGAARD — EN GAMMEL HOVEDGAARD

I Østsiden af Højslev Sogn laa i tidligere Tid en Del Enestegaarde, der betegnedes som Hel- eller Halvgaarde: Baadsgaard — Majgaard — Degnsgaard — Bruddalsgaard og længst imod Syd Vinkelplet. De fire første var i Skel med hinanden. Nu er de forlængst udparcellerede, saa der er opstaaet smaa Landsbyer paa deres Jorder. Foruden Sejstrup By med Sejstrup Møllegaard og de fem Fjerdingsgaarde i Svenstrup hørte de ind under Ørslevkloster i Slutningen af det 16. og i det 17. og det 18. Aarhundrede, Baadsgaard dog — saavel som den øvrige Del af Højslev Sogn — under Staarupgaard og Vinkelplet under Taarupgaard (Fru Ingeborg Parsbjerg).

Oprindelig brugtes Boel om en Gaard med saa stort et Jordstykke, at en Familie kunde leve deraf, og havde almindeligvis ca. 24 Tdr. Hartk., men efterhaanden som Jorderne kom under Kultur, deltes de gamle Boelsgaarde i mindre Gaarde paa $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$ eller $\frac{1}{16}$ Boel Jord. Det moderne Boelslod er en Ejendom paa $\frac{1}{2}$ á $\frac{1}{1}$ Tdr. Hartk., under er et Husmandsbrug og over 1 Tdr. giver Gaardrang. Senere, f. Ex. 1690, blev 8 Tdr. Hartk. regnet for en Helgaard.

Majgaard eller som den oprindelig hed Madegaard, d. v. s. Gaarden ved Maderne, der er et Mosedrag eller lavt

liggende, fugtig Jord, var ifølge den nye Udgave af Traps Danmark en Hovedgaard, der 1475 og 1496 tilhørte Las Bratze, en Ætling af Saltenseerne fra Staarupgaard. 1489 giver Kong Hans „Stadfæstelse paa Las Brasis Lovshævd, som han havde paa sit Gods. I 1663 var den en Bondegaard (ca. 19 Tdr. Hartk.) under Ørslevkloster, og 1770 laa den (17 Tdr. Hartk.) under Strandet, der i en længere Periode hørte under samme Ejer som Ørslevkloster. Den dreves af to „Tjenere“ eller Fæstere, hvilket den var stor nok til. Og det førte senere med sig, at den blev delt i to Dele: Vester Majgaard og Øster Majgaard, hvoraf den første har bevaret en større Hovedlod, medens Øster Majgaard er helt udparcelleret i mindre Gaarde eller Husbrug.

Las Bratze ejede ogsaa Bruddalgaard (Halvgaard paa 6,47 Tdr. Hartk. — dyrket Areal 54,8 Tdr. Land), som han 1492 solgte til Hr. Erik Ottosen Rosenkrantz til Bjørnholm i Djursland (død 1503). 1524 tilhørte den Ingeborg Podebusk.

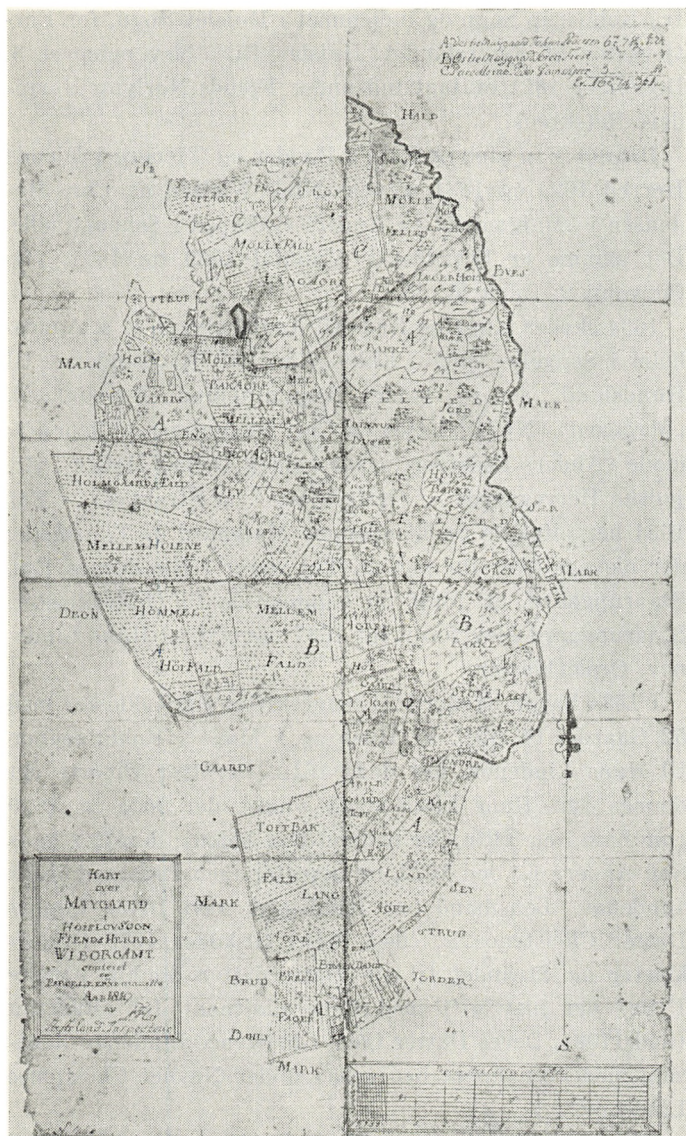
A. Fortegnelse over nogle Ejere og Brugere af Majgaard

NB. Delvis udarbejdet af Landsarkivar Sv. Aakjær til Førstelærer Sigurd Kjær, Bruunshaab, som jeg skylder Tak for Hjælpen og Laanet af Kortet over Majgaards Jorder.

Efter Las Bratzes Tid nævnes 1532 Christian Wistisen i „Maadgaard“, sikkert som Bruger, jfr. Frederik I's danske Registratur, pag. 404.

Et Tingvidne af Højslev Birketing 22. September 1618 nævner Christen Mogensen i „Maigaardt“ som Tingmand, jfr. Hald Lens Ekstra Skattemandt 1618, Bilag 17.

Kong Frederik II skænkede Bjørn Kaas til Staarupgaard 1. August 1564 Tilladelse til at faa oprettet en egen Retskreds for Staarupgaard og alt hans Gods i Højslev Sogn, hvortil nu Østerris blev lagt, idet det blev løsrevet

fra Kobberup Sogn og indlemmet i Højslev Sogn, for Fortjenester af Fædrelandet. Højslev Birk blev ophævet 3. December 1821 og lagt ind under Fjends-Nørlyng Herreders Retskreds.

Iblandt Fru Helvig Kaas's Bønder og Tjenere i Fjends Herred 1629 og 1631 nævnes Niels Nielsen og Chr. Mogensen i „Maigaardt“ og Anders Pedersen i Schouffmølle. Det samme er Tilfældet i Mandtal 1629 og 1631, jfr. Convolut 2, Bilag M. 36.

1634 skøder Kirstine Kaas til Aagisholm, d. v. s. Aagesholm i Sengeløse Sogn, Kbhv. Amt, til HansLindenov til Hundslund, senere kaldet Dronninglund Hovedgaard, „Magaard“ (Niels Nielsen og Chr. Mogensen) og Schouffmølle (Anders Pedersen, ogsaa kaldet Anders Møller), jfr. jyske Herregaarde — Ørslevkloster og Strandet. — Før 1634 har altså de to Ejendomme Majgaard og Skovmølle, der nævnes hver for sig, en Tid været i Kaas'ernes Eje, Staarupgaard, og først nu kommer de til Ørslevkloster. Staarupgaard blev forøvrigt 1637 pantsat til Hans Lindenov, Ørslevkloster.

I 1584 havde Frederik II mageskiftet Ørslevkloster med 52 Gaarde, 10 Boel, 27 Huse og 1 Mølle i Koldingegnen til Hans Lindenov, der døde 1610. Derefter tilhørte det dennes Søn, Hans Lindenov d. yngre, der døde ca. 1620 (om ham i en Tilføjelse nederst paa Siden), derefter hans Søn Anders L., død 1622, og derefter igen Rigsraad Hans Lindenov, Lensmand paa Hindsgavl, død 1642. Dennes Datter Christence L. (død 1681) tilskøder 1679 Ørslevkloster og Strandet til sin Datterdatter Sophia Amalie Friis, der blev gift med Generalløjtnant Joh. Rantzau (død 1708). Deres Datter igen, Christence Lindenov Rantzau, møder vi senere hen ogsaa under Navnet Christence Lindenov.

Om den saakaldte yngre Hans Lindenov fortælles der i Historisk Archiv, Bind 2, pag. 24 f., at han hørte til de

tre Fribyttere, som Tiden efter Reformationen har at opvise her i Norden, men han er den sidste og den forholdsvis uskyldigste. Under Kalmarkrigen 1611—13 var han en frygtløs og nidkær Kaperkaptajn, men kunde ikke holde op, da Freden blev sluttet. Han blev ved at lege Kaperskipper og lavede adskillige gale Streger baade paa Søen og i Havnebyer. Da han saa var bleven taget i Aalborg og i Retten maatte staa til Ansvar for sine „Bedrifter“, blev der rippet op i Drab og Overfald, saa Dommen over ham førte ham først som Fange til Blaataarn, senere 1615 til Dragsholm. Tre Aar efter lykkedes det hans Familie og Venner at hjælpe ham ud imod, at han skulde tjene Kongen 7 Aar i Ostindien, hvor han ogsaa i nogen Maade udmærkede sig, men døde 1620. Det synes, som hans Æventyr og gale Streger mere blev udført af Kaadhed og Lyst til det frie Sømandsliv end af Ondskab. Og han fortjente langt mere et smukt Epitafium eller Ligsten i Ørslevkloster Kirkes Kor end det Mindesmærke, der dér findes over den berygtede færøiske Søhane Mogens Heinesen. Denne var 1589 bleven dømt fra Livet og henrettet paa Foranledning af Rigets Rentemester Christopher Valkendorf. Imidlertid var der flere, der fik Sagen rejst paany, deriblandt Hans Lindenov d. ældre, og Dommen blev erklæret for ugyldig 1590. Saa blev hans Kiste taget op af Nicolaj Kirkegaard i Kbhv. og ført til et roligere Sted i Kirkegulvet mellem Ørslevklosters fromme Nonner.

I Provst Frants Christensens Indberetninger af 1651 og 57 kaldtes Maygaard en Helgaard, der beboedes af Niels Nielsen og Søren Mogensen eller Niels Nielsen og Søfren Christensen og hørte under Ørslevkloster, som er Velb. Christence Lindenovs.

Ifølge Jordebogen af 18. Februar 1683 var Jens Eliassen og Michel Jensen Brugere af Majgaard og svarede ligemeget i Landgilde.

NB. I ovennævnte Skøde af 1679 fra Christence Linde-

nov til Datterdatteren kaldtes Majgaard for „Maagaard“ og Skovmølle for Maagaards Mølle.

1695, 1703 og 1708 var Jens Jensen og Michael Jensen Brugere af Majgaard, og i Skødet af 2. April 1719 paa Ørslevkloster og Strandet med Tiender og Gods til Landsdommer Ivar Nic. Sehested til Nøragergaard paaboedes Majgaard af Peder Jensen og Michel Pedersen, hver med Hartk. 7—1—1—2, og Skovmølle med Jens Christensen, i Kirkebogen altid med Tilnavnet Møller, som Bruger, 2—5—„—„.

8. April 1724 fik Oberstløjtnant Fr. Berregaard (død 1724) Skøde paa begge Hovedgaarde med Tilbehør af Tiender og Gods, ogsaa Majgaard med de samme Fæstere som sidst og Skovmølle med Søren Taarup. Det var hans Enke, Fru Marie de Lasson (død 1747), der gjorde sig fordelagtig bekendt ved at oprette det første Skolelærerembede i Fjends Herred, nemlig i Lund, Ørslevkloster Sogn, 1725. Dermed gav hun et godt Exempel, som desværre blev altfor lidt fulgt af Herredets andre Patroner.

Sønnen, Kammerherre Fr. Berregaards Enke, Grevinde Büнау til Staarupgaard, solgte 2. April 1760 alle tre Gaarde med Tiender og Gods til Borgmester, Cancelliraad Jacob Lerche. Majgaards Fæstere var da Chr. Pedersen Gamskiær og Peder Kiergaard, hver med Hartk. 7—1—1—2, og Skovmølle med Hartk. 2—5—„—„, men Majgaards Beboere brugte Møllens Avling for 6 Rdl. i aarlig Afgift.

Jacob Lerches Navn er stadig bevaret i Ørslevkloster, idet han lagde to Ladegaarde (1556 Ladegaardt) til Ørslevkloster sammen og gav den Fællesnavnet Lerchenborg. Der boede han en lille Tid efter at have solgt Hovedgaarden 1768 til Svigersønnen Hans Henrik Jørgensen. Navnet Lajgaard, der nu er ret udbredt i Nord- og Øst-Fjends Herred, stammer fra Ladegaard, hvilket sikkert godt nok svarer til Folkemaalet: Ladegaard—Laadgaard—

Lojgaard—Lajgaard. De samme Navne som Fæstere paa Majgaard gaar igen i Skødet, men Skovmølle omtales ikke. Derimod nævnes et jordløst Hus „Schouhuset“ (Joachim Johansen), der hørte under Staarupgaard.

B. Landgilde og Hartkorn

Ifølge Matrikel af 1664, da Danmarks Jorder blev sat i Hartkorn og skyldsats til Hartkornsskat, var Majgaard en Enestegaard og Helgaard med Hartk. 19—2—2—2, hvilket ved Ommatrikuleringen af 1688 blev nedsat til 14—2—3—1. Denne Skyldsætning blev grundlæggende langt frem i Tiden. Hartkornet af 1664 var ikke andet end Gaardenes Afgifter omregnet til haardt Korn (Rug eller Byg) efter en bestemt Takst, medens Hartkornet af 1688 er beregnet paa Grundlag af Opmaaling og Bonitering af Byernes Gaarde, hvortil Markbøgerne af 1683 var en god Hjælp. Under Udskiftningen blev samtlige Landsbyer og deres Tilliggender kortlagte omkring 1800 Tallet.

Majgaard kaldtes 1688 Maagaard, ejedes af Oberst Rantzau til Ørslevkloster og Strandet, men kun den ene Fæster, Jens Eliassen, nævnes. Der fandtes dengang ingen Huse med Jord sat i Hartkorn, og det dyrkede Areal af hele Gaarden udgjorde ialt 87,9 Tdr. Land (se Henrik Pedersens *Det danske Landbrug*, pag. 261). Og fornævnte Jens Eliassen, der 1724 forsvinder af Højslev Kirkebøger, maatte i Fæsteafgift, der kaldtes Landgilde, for sin halve Part af Gaarden svare til Ejeren: 45 Skpr. Rug, 1 Fdg. Smør (= $\frac{1}{4}$ Tdr.), $\frac{1}{2}$ Svin, $\frac{1}{2}$ Lam, $\frac{1}{2}$ Fødenød (Oxe), $\frac{1}{2}$ Gaas, 1 Høne og $\frac{1}{2}$ Rgd. i Gæsteri. At det kun er Halvdelen af Majgaards Landgilde kan ses af Hald Amts Matr. af 1664, idet Fru Christence Lindenov til Ørslevkloster da af Majgaard skulde have i Landgilde: 90 Skpr. Rug, $\frac{1}{2}$ Tdr. Smør, 1 Svin, 1 Lam, 1 Fødenød, 1 Gaas, 2 Høns og 1 Dlr. i Gæsteripenge.

Sæd og Høavl var da anført til: 9 Tdr. Rug — 5 Tdr.

Byg og 6 Tdr. Havre og 8 Læs Hø = 18 Tdr. Sædehartkorn, deraf $\frac{1}{3}$ = 6 Tdr. Ejendomshartkorn.

Vi gør nu et langt Spring frem i Tiden til den sidste Matrikel, der gik over Landet, inden Hartkornsskatten blev afløst af Ejendomsskyldsskatten, nemlig Matr. af 1844. Da var Majgaard og Skovmølle (eller Lille Majgaard) fordelt paa tre Selvejere:

1. Johan Pedersen Gamskiær: Gl. Hartk. 6—7—0— $2\frac{1}{2}$; ny Hartk. 5—3—3—0.

2. Christen Mortensen (Møller), der var Johan Pedersen Gamskiærs Svoger: Gl. Hartk. 7—0—2— $\frac{1}{4}$; ny Hartk. 5—6—2— $1\frac{1}{4}$.

3. Jeder Jensen Winkel, der ogsaa var Johan Gamskiærs Svoger og ejede Skovmølle: Gl. Hartk. 3—0—0— $1\frac{1}{4}$, ny Hartk. 1—7—2— $\frac{3}{4}$.

Der er altsaa sket en betydelig Nedsættelse af Hartkornsskatten, og der nævnes ikke noget om Udparcellering af den gamle Hovedgaards to Dele, især Øster Majgaard. Dog maa bemærkes, at da Peder Gamskiær paa sine gamle Dage med sin 2. Hustru Maren Johansdatter flyttede ned til deres Aftægtssæde i Skovmølle ca. 1822, tog de et lille Bid med af Vester Majgaard, vistnok Matr. 1 b, hvorved Skovmøllens Hartk. gik op fra det sædvanlige 2—5—0—0 til 3—0—0— $1\frac{1}{4}$.

Gamskiær Navnet fører os tilbage til Gamskiær i Kobberup Sogn, der ogsaa i sin Tid var en Enestegaard, men ogsaa nu er opdelt i Gaarde og Husmandsbrug. I tidligere anført Repertor. Diplom. udtaler et Stokkenævn af 1548, at Gamskiær Gaard og et Boel i Søby har været Kronens Ledingsgods og „haver Bønder haft samme Gods altid udi Hævd“. Denne Udtalelse har Hr. Otto Krumpen, Rigsmarsk (død 1569) ved Landstingsdom faaet stadfæstet, „at Gamszkier hører Kronen til“. Som Ledingsgaard var den Sæde og Underhold for en af Kronens højere Befalingsmænd, der især da i Krig og Ufredstider skulde indkalde

og ordne det med „Sogneryttere“ og „Præsteryttere“, hvilke udrustedes af Sognene, specielt enkelte Gaarde, der betegnedes som Kongens Ryttergods, og af Præsterne herredsvis. Fjends Herreds Præster skulde udruste eller bekoste udrustet en Rytter med Tilbehør, saaledes at den mere bemidlede skulde tage den fattige med.

Som Navnet antyder, laa Gamskiær ved Kær og Mose-
drag, og Stednavneudvalget mener, at Forleddet Gam er
det samme som Grib eller Grif, der i Folkeviserne brugtes
om store, fabelagtige Fugle, der formentes at holde til
netop i Mosestrækninger, jfr. Tryllevisen „Germand Gla-
densvend“.

III. CHRISTEN PEDERSEN GAMSKIÆR AF MAJGAARD

Da Højslev Pastorats Kirkebøger ikke gaar længere til-
bage end 1709 og de tilmed er kortfattede og ofte mangel-
fulde, skønt let læselige, er det ikke muligt med Sikkerhed
at knytte Traaden til de i Frants Christensens to Indbe-
retninger nævnte Fæstere eller til Jens Eliassen i Matrikels-
fortegnelsen af 1688. Først med Christen Pedersen Gamskiær
i Majgaard faar vi fast Grund under Fødderne, idet
der om ham i Kirkebøgerne gives tydelig og klar Besked.
Han var født i Gamskiær og døbt 2. Juni 1695 som Søn
af Peder Christensen og Hustru Maren Pedersdatter i
Gamskiær (viet 1694).

Han var første Gang gift med Mette Michelsdatter af
Majgaard, trolovet 15. Oktober 1727 og viet 2. S. e. Tr.
s. A. Det er muligt, at Svigerfaderen ingen Sønner har
efterladt sig, hvorfor Svigersønnen Chr. P. Gamskiær
er indtraadt i Fæsteforholdet i Majgaard ved dennes Af-
gang. Derimod ved vi, at Michel Jensen har haft to Døtre:
1716 — 12. Juli døde Maren Michelsdatter, „hun var Michel
Jensens Datter i Majgaard“, og „1741 — 2. Juli døde
Enken Dorthe Michelsdatter i Majgaard“. Den 20. Marts

1746 „blev Chr. Gamschiers Hustru Mette begravet“, og der nævnes ikke noget om Børn i Ægteskabet, men man var hurtig i Vendingen i de Tider, for allerede 2. Juni 1746 blev Christen Pedersen Gamskiær i Majgaard trolovet med Maren Pedersdatter Colding, sammesteds, og viet 6. Juli s. A. Bruden kaldes af Majgaard, men hun maa have tjent der, thi hun var en Datter af Peder Colding i Sejstrup (skrevet Seyerstrup) og født 1719.

I Chr. Gamskiærs 2. Ægteskab var der adskillige Børn:

1. Peder Christensen Gamskiær, døbt 7. August 1747.
Om ham senere.

2. Mette Marie, døbt 13. April 1749 og baaren i Kirke af en Moster Birgitte Sophie Colding. Hun blev 6. December 1772 gift med Mogens Pedersen Kiergaard (født 1744 og Søn af Peder Kiergaard af Majgaard og Hustru Karen Mogensdatter fra Huulegaard i Svenstrup). En Faster Marie Kierstine Kiergaard blev 27. Februar 1762 gift med Sogndegnen i Højslev Jens Pedersen Thjørring, der er bleven bekendt og skattet som Forfatter til „Viborgske Personligheder“ og andre Skrifter. Da Mogens Pedersens Moder var fra Svenstrup, bosatte de nygifte sig i Huulegaard i Svenstrup, hvor Brugdommen ofte i Kirkebogen omtales som „Mogens i Svenstrup“, naar han som Fadder eller Forlover skulde gøre sine Naboer eller Slægtninge en Tjeneste. Han døde 1810 og hans Hustru Mette Marie 1822.

3. Anne Margrethe, f. 1. August 1751 og baaren i Kirke af en Moster Bodil Colding fra Sejstrup. Hun blev 6. December 1778 gift med Jens Christensen af Enggaard i Svenstrup, hvor nu Chr. Johansen fra Huulegaard og min Niece Jenny Knudsgaard bor, idet det er Jennys Fødeggaard. Jens Christensen døde 1821 og Anna Margrethe 1834 som „Aftægtskone i Svenstrup“.

4. Jens, f. 9. December 1759 og baaren i Kirke af Madame Sommer, Forpagterkone paa Staarupgaard. Hans Skæbne

er ubekendt, med mindre han senere gaar under Navnet Jens Majgaard, i saa Fald har Kirkebøgerne en Del om ham.

IV. PEDER CHRISTENSEN GAMSKIÆR AF MAJGAARD

Han blev født 6. August 1747 og baaren i Kirke af hans Moster Birthe (= Birgitte) Sophie Colding med Peder Kiergaard af Majgaard og Niels Colding af Lajgaard m. fl. som Faddere.

A. Peder Gamskiærs første Ægteskab. Han blev 16. December 1779 gift med Johanne Johansdatter, der var en Datter af Johan Pedersen med Tilnavnet Ørum og Hustru Kirstine Sørensdatter Svenske i den Gaard i Svenstrup, der senere som Udflyttergaard paa Svenstrup Mark under Sønnen Peder Johansen fik Navnet Stensgaard. Brudens Fader havde sine Slægtrødder i Ørum og var Broder til Sogndegnen i Højslev Niels Pedersen Ørum. Peder Gamskiærs Hustru Johanne døde allerede 10. September 1794, kun 35 Aar gl., efter at have født følgende Børn:

1. 17. September 1780 døde Peder Gamskiærs Søn Christen, 4 Uger gl.

2. 21. Oktober 1781 døbt Maren og baaren i Kirke af Thomas Jensens Hustru paa Lundø. Hun blev 3. Februar 1809 gift med Søren Nedergaards Søn Christen Sørensen fra Brøndum Nedergaard, senere mest kaldt med Tillægsnavnet Holmgaard, se under Indledningen pag. 4. Han døde 1864 i Stensgaard, 85 Aar gl., og hans Enke 1872, 90½ Aar gl., af Rørelse og Alderdomssvækkelse ogsaa i Stensgaard hos Sønnen Peder Christensen Holmgaard.

3. Døbt 14. Marts 1784 Christen Nr. 2, ogsaa død som lille.

4. Døbt 16. Juli 1786 Johan, ogsaa død i den spæde Alder.

5. Døbt 23. Juli 1787 Johan Nr. 2 og baaren i Kirke af

en Moster, Christen Jensens Hustru i Degnsgaard, der ogsaa hed Maren Johansdatter, saa der var to Søstre af samme Navn iblandt Johan Pedersens Børn. — Om ham senere.

6. Peder Gamskiærs Datter Anne blev confirmeret 1803. Fødslen ikke noteret i Kirkebogen.

7. Døbt 22. April 1792 Jens og baaren i Kirke af Moster Maren fra Degnsgaard.

8. Der omtales endnu et Barn af Peder Gamskiær, Kirsten, døbt 9. November 1794 og baaren i Kirke af samme Moster, altsaa først 2 Maaneder efter Moderens Død.

B. Peder Gamskiærs 2det Ægteskab.

Den 16. April 1795 blev Peder Gamskiær viet til sin afdøde Hustrus Søster Maren Johansdatter af Svenstrup og havde ogsaa med hende flere Børn:

a. Døbt 15. Juli 1796 Johanne, der 9. Januar 1818 blev gift med Christen Mortensen med Tilnavnet Møller, fordi han stammede fra Staarup Mølle. Hans Moder, Anne Kirstine Lorenzdatter, blev 2. Gang — 29. Juli 1803 — gift med Søren Andersen Frost, der ogsaa en Tid lang var Møller i Staarup, inden han købte Øster Majgaard, hvorefter senere.

b. Peder Gamskiærs Datter Frederikke blev confirmeret 1813, 15½ Aar gl. Fødselen ikke noteret.

c. En unavngiven Datter blev begravet 1803, 3 Aar gl.

d. Døbt 9. Juli 1805 Anne Margrethe og baaren i Kirke af Peder Gamskiærs Datter, hvem siges ikke, med Hr. Frisenberg af Sejstrup og Jens Christensen af Svenstrup (Enggaard) som Faddere. Gift 28. December 1832 med Gaardmd. Peder Jensen (Winkel) af Skovmølle, som han overtog efter Svigerfaderen 1827. Hun fødte ham en Datter Maren 1833, men tre Aar efter døde hun, hvorefter Peder Jensen samme Aar giftede sig med Johanne Jensdatter Dam af Lundø, der var en ældre Søster til min Farmor (viet 1. Juni 1836). De fik 13. September 1837 en Søn,

Jens Pedersen af Skovmølle. — Den 2. April 1861 tilskødes Skovmølle til Christen Mortensens Søn Jens Peter Christensen, der blev gift med Peder Jensens Datter Maren, som efter Mandens Død nogle Aar hensad i uskiftet Bo, hvorefter hun 3. Marts 1891 solgte Skovmølle til Christen Jensen Kjær, hvis Søn, Sejr Kjær, nu ejer Gaarden.

e. Døbt 22. November 1811 Lotte Pedersdatter og baaren i Kirke af Moster Maren fra Degnsgaard, der nu var gift med Gaardbestyreren Poul Olesen fra Vroue. Hun blev 20. Oktober 1835 som „Ungpige og Indsider i Bruddal og med Peder Jensens Datter tjenende i Bruddal“ gift med Ungk. Niels Nielsen med Tilnavnet Kudsk fra Tradsborg med Brudgommens Stedfader, Snedker Chr. Madsen i Tradsborg, og Peder Jensen, Skovmølle, som Forlovere. Ægteparret blev senere Gaardfolk i Vesterskov i Sejstrup. Den gamle Peder Gamskiær døde træt og mæt af Dage i Skovmølle 18. April 1829, 82 Aar gl., og havde med sine to Koner, Søstre Johanne og Maren Johansdatter, ialt mindst 13 Børn. Hans Enke fulgte efter 1841, 75 Aar gl.

V. OVERGANG TIL SELVEJE

Den 1. Juli 1788 frikøbte Peder Gamskiær den ene Halvdel af Majgaard (Vester Majgaard) og Niels Mogensen, der vistnok var Peder Kiergaards Konebroder (P. Kiergaard er sikkert død), den anden Halvdel af Majgaard (Øster Majgaard), hver Halvdel med Hartk. 8—3—3—2, idet Skovmølles Hartkorn 2—5—0—0 var delt imellem dem og lagt til deres Hartk., men Handelen trak i Langdrag, fordi begge Majgaarde tilligemed Degnsgaard var kommet i Hænderne paa Eggert Nandrup til Baadsgaard, og den saaledes maatte ordnes gennem Højslev Birketing, hvor den pengegridske Henrik Møller af Halskov var Birkedommer.

Eggert Nandrup giver 22. Oktober 1790 Skøde paa Baadsgaard, Degnsgaard og Majgaard til sin Son Jørgen

Chr. Naudrup, jfr. Pantebogen Fol. 103. Denne sælger saa „Majgaard kaldet“ (og Degnsgaard, som her lades ude af Betragtning), som beboes af tvende Beboere Niels Mogensen, staaende for Hartk. 8—3—3—2 (d. v. s. $\frac{1}{2}$ Skovmølle medregnet) og svarer i aarlig Landgilde 17 Rdl., gør tvende Rejser og bjerger 6 Læs Hø i Baadsgaard Eng, og Peder Gamskiær, staaende for Hartk. 8—3—3—2 og svarer ligeledes i aarlig Landgilde 17 Rdl., gør tvende Rejser og bjerger 6 Læs Hø i Baadsgaard Eng, til Hr. Birkedommer Henrik Møller i Halskov imod i næstkommende Viborg Onsdags Termin 1795 at indfri min udgivne Obligation, og samme mig med paategnet Kvittering at levere, af Publique Penge i Randers Hospital paa Kapital 1300 Rdl., Renter af $\frac{1}{4}$ % fradraget 48 Rdl. 4 Mark 8 Sk. og i Dag contant betalt 1200 Rdl., som ialt udgør 2548 Rdl. 4 Mark 8 Sk. Viborg 24. Juni 1794. J. C. Nandrup. Vitterlighedsvidner W. Søndergaard og O. Weirsøe bevidner, at ingen Købekontrakt eller skriftlige Conditioner herom har været oprettet, og kan, om paaæskes, aflægges formelig Ed. Datum ut supra. H. Møller. J. C. Nandrup. Læst i Højslev Birketings Ret Onsdag $\frac{30}{7}$ 1794. Justitsprotokollen antegnet og i Skøde- og Panteprotokollen Ord til andet indført. — Fogh, constitueret Birkedommer“.

Denne Tilføjelse om Villighed til at aflægge Ed og „Ord til andet indført“ er temmelig suspekt og god at faa Forstand af. Det har neppe gavnet Køberne af deres Gaarde, at Sagen skulde om ad Henrik Møller og Højslev Birketing. Det ser ogsaa ud til, at Sælgeren, Jørgen Chr. Naudrup, der ogsaa handlede med Gaarde, ikke ved denne Handel havde fineste Mel i Posen. Det ser fremdeles ud til, at Henrik Møller endelig lod Peder Gamskiær og Niels Mogensen af Majgaard faa Ejendomsret over hver sin Halvdel af Majgaard if. Skøde af 6. Oktober 1794 for 819 Rdl. 3 Sk. hver, ligesom Chr. Jensen, Degnsgaard, samtidig fik Ejendomsret over sin Gaard (7—6—3—2) for 761 Rgd.

I Majgaard var der Fællesdrift mellem de to Fæstere P. Gamskiær og Niels Mogensen, men da de nu fik Ejendomsret over hver sin Halvdel af Gaarden, synes der ikke at have været fuld Enighed mellem dem som Ejere, om Fællesdriften skulde fortsættes eller ikke. I Hald Landvæsenskommissions Protokol berettes, at Amtmanden og Kommissionen var samlet til Møde paa Ørslev Closter 30. Marts 1796 angaaende Majgaards Udskiftning og Fællesskabet. Hr. Ritmester Schuchardt, Skive, der var Landmaaler, var i Forlegenhed for at skaffe en fordelagtig Adskillelse af de tvende Majgaards Gaarde og fremsatte forskellige Forslag til den Hensigt, hvilke ikke syntes at vinde Bifald. Alle Enkelthederne i disse Forslag og Forhandlingerne derom vil det føre for vidt at komme ind paa. Rentekammeret, hvem Sagen blev forelagt, mente, at Udflytning ikke kunde ske mod en Selvejers Vilje, og paa Aastedsforretningen hos Niels Mogensen blev der foretaget en Delingsforretning mellem de to Selvejere, der, saavidt skønnes, efter nogen Uro og Vaklen førte til, at Niels Mogensen fik Øster Majgaard og Peder Gamskiær Vester Majgaard. Kristen Jensen Degnsgaard, der havde en Part i en af Majgaards Marklodder, kaldt Uglkær, bekræftede med sin Underskrift, at han var tilfreds med at beholde sin Andel af Uglkær for Vesten.

Peder Gamskiær og Niels Mogensen sidder nu som Selvejere paa deres Gaarde, henholdsvis Vester og Øster Majgaard, men under den nye Driftsmaade kunde Niels Mogensen ikke rigtig klare Stillingen. Han stiftede Gæld mange Steder, handlede og vandledede, som han bedst kunde, og faldt ogsaa i Kløerne paa en anden Jord- og Pengepekulant, Herredsfoged Thomas Wissing af Viborg, der neppe var blidere end Birkedommer Møller. Niels Mogensen maatte gaa til Opbud med sin Gaard, og i Juni 1807 tilskødede Thomas Wissing Øster Majgaard til P. Gamskiærs Svigersøn Christen Mortensen, stadig kaldt Chr.

Møller, tinglæst 15. August s. A. — Fol. 144. Denne kunde heller ikke faa det til at gaa rundt, men maatte ogsaa stadig søge at fremskaffe nye Laan for at dække et gammelt Laan med et nyt. Dette skete forskellige Steder, deriblandt ogsaa hos Grmd. Jens Nielsen i Nørgaard paa Lundø (700 Rgd.). Da denne saa omsider ogsaa maatte gaa til Opbud, købte P. Gamskiær Øster Majgaard ifølge Skøde af 26. November 1811, tinglæst 18. December s. A. (Fol. 202).

Peder Gamskiær er altsaa nu Ejer af hele Majgaard og Skovmølle med, men for at kunne indfri Købet af Øster Majgaard og klare sin øvrige Gæld laante han 26. Juni 1811 (Fol. 203) af Kammerraad, Kaptajn Richter til Ørslevkloster 3000 Rgd. paa Panteobligation, hvor han giver Godsejer Richter „Pantsættelse 2den Prioritet i mine ejende og tilhørende tvende Gaarde, Majgaarde kaldet, Hartk. 16—7—3—1, næstefter, hvad den kongelige Creditkasse har tilgode, tilligemed første Prioritets Pant i min Besætning og Indbo“.

I Napoleonskrigene, hvor den danske Skibsfart og Søhandel blev blokeret af Englænderne, gik det jo efterhaanden saavidt med Inflationen, at Pengene tabte overordentlig i Værdi, og Seddelpengene ikke blev noget videre værd. Mange Gaardmænd, der havde frikøbt deres Gaarde og klarede sig jævnt godt, maatte efter Aars Krebsegang gaa fallit i Statsbankerottens Dage 1813 og Aarene derefter. Der blev da 5. Januar 1813 udstedt en kongelig Forordning om, at Gældsposter under visse Omstændigheder kunde omskrives og nedskrives fra Danske Dalere Courant til Rigsbankdalere i Sølv. Jo større Beløb, de lød paa, og jo nærmere de var stiftet før Statsbankerotten 1813, desto lettere og mere kunde Summen omskrives fra Papir til Rigsbankdalere i Sølv. Peder Gamskiær var hurtig i Vendingen, og allerede en Maaned efter at fornævnte kongel. Forordning var indkommet, fik han sin Gældspost ned-

skrevet fra 3000 Kr. til 1050 Rbd. Sølv, nemlig 5. Februar 1813. Gælden blev aflæst 28. September 1819 — Fol. 188.

P. Gamskiær var Eneejer af hele Majgaard i 7 Aar, men fik jo ogsaa Tidens Vanskeligheder at føle og maatte saa bekvemme sig til at reducere sine Herligheder, og 23. Oktober 1818 (se Fol. 8) sælger han ved Skøde til Søren Andersen Frost, Staarup Mølle, Vester Majgaard kaldet, med Besætning og Indbo, Hartk. 8—3—3—2, for 800 Rbd. Sølv. Men hvordan det ellers er gaaet til, blev det alligevel Øster Majgaard, Møller Frost, der her i Pantebogen kaldes Forligelseskommisær (12. Februar 1819 — tinglæst 16. Februar s. A.), fik Skøde paa; Hartk. ogsaa her 8—3—3—2 (Fol. 37 og 160). Og P. Gamskiær beholdt sin kære Vester Majgaard. — Det var ikke Meningen, at Søren Andersen Frost selv vilde drive Gaarden, men overlod den til sin Stedsøn Christen Mortensen Møller mod at faa Aftægt af Gaarden for sig og sin Hustru.

Nu var Chr. Mortensen, hvor han havde været før, men heller ikke denne Gang kunde han magte Stillingen. Heldigvis var hans Sønner bleven voksne og kunde træde til. Anton fik Hovedparten af Øster Majgaard paa over 2 Tdr. Hartk., og hos denne sin Stedsøns Søn døde Søren Frost 9. December 1857, 95 Aar gl., og hans Hustru samme steds 26. Marts 1855. Chr. Mortensens to andre Sønner, Jens Peter og Søren, lykkedes det ogsaa at faa fat i gode Bidder af Øster Majgaard, men derpaa fulgte der ligeledes Aftægt til Søren Frost og Hustru og Chr. Mortensen og hans Hustru. Chr. Mortensen døde ogsaa hos sin Søn, Gmd. Anton Christensen, Majgaards Mark, 21. December 1875, 82 Aar gl., medens hans Hustru, Johanne Gamskiær, døde hos Bmd. Chr. Christensen Ris i Sejstrup, hvortil hun havde søgt Ly paa sine gamle Dage, og hvor Aftægten af Gaardparcellerne maatte erlægges, 1. Februar 1889, 92 Aar gl. Iblant Chr. Mortensens Efterkommere skal blot nævnes Sønnesønnen Chr. Søren-

sen, den kendte Ejer af Baadsgaard og Skovgaard med Teglværk og senere det store og velrenommerede Teglværk ved Højslev Station. Han var altsaa et Oldebarn af Peder Gamskiær i Majgaard.

Det ser ud til, at Opgaverne og Vanskelighederne er vokset Peder Gamskiær over Hovedet, da han ved et Umyndighedsdekret af 12. Juni 1819 blev erklæret for umyndig og fik til Laugværge beskikket Sagfører Chr. Ellerman af Viborg. Med dennes Billigelse sælger han Vester Majgaard til sin Søn Johan Pedersen Gamskiær if. Skøde af 1. Oktober 1821 — tinglæst 26. Februar 1822 — Fol. 611 med Hartk. 6—7—, „—2½ for 1371 Rbd. og søger nu, som foran nævnt, med sin Hustru ned til Alderdomssædet i Skovmølle (3—, „—, —1½). Det er altsaa ogsaa lykkedes ham at faa den halve Part af Skovmølle fra Øster Majgaard med sig. Men ogsaa der maatte han gøre Laan, først en Obligation til sine tre umyndige Børn paa 300 Rbd. mod 2. Prioritet i „Lille Majgaard kaldet“ (Skovmølle) 1. Oktober 1821 (aflyst 19. Marts 1833) og en Obligation paa 100 Rbd. i Fjends-Nørlyng Herreders Overformynderi mod 1. Prioritet i hans Gaard med Indbo og Udbo samt Besætning 11. Juni 1822 — Fol. 607 — aflyst 1826. Ellers fik han der 7 rolige og stille Aar og hans Hustru 19, inden de foldede Vingerne sammen til den sidste Flugt.

VI. JOHAN PEDERSEN GAMSKIÆR

I Johan Gamskiærs Tid kom der nogle gode Aar for Majgaard, saa han maa have været en dygtig Mand, der fik Orden i Tingene. Men han døde allerede 18. Maj 1844, 56 Aar gl., af „Tæring“, en Sygdom der fra hans Tid af hærgede mange af Gaardens Beboere i flere Slægtled. Ogsaa hans Hustru, Bolette Jørgensdatter fra Sejstrup, døde af samme Sygdom 26. Juli 1852, 54 Aar gl. De havde tre Børn sammen:

1. Johanne Johansdatter, f. 6. Juni 1823. — Om hende senere.

2. Inger Margrethe Johansdatter, f. 27. September 1827, død ugift 23. Oktober 1888.

3. Peder Johansen, f. 4. Juli 1833, og iblandt Fadderne ved Daaben var Gmd. Chr. Holmgaard og Hustru Maren Pedersdatter (en Faster) fra Stensgaard. Han døde allerede Aaret efter 30. Juni 1834, og med ham uddøde Gamskiær Navnet og Gamskiær Slægten paa Mandssiden i Højslev Sogn, medens den andre Steder, især i Kobberup og Feldingbjerg, og tillige paa Kvindesiden forgrenede sig vidt ud.

VII. JESPER NIELSEN AF „STORE MAJGAARD“

Efter Johan Gamskiærs Død hensad hans Enke Bolette Jørgensdatter nogle Aar i uskiftet Bo med Justitsraad Fønss til Ørslevkloster som Laugværge, men da Trearskrigen brød ud 1848, solgte hun Vester Majgaard (5—3—3—0) ved Skøde af 12. Februar 1849 til sin Svigersøn Jesper Nielsen for 1800 Rbd. tilligemed Aftægt til Svigermøderen, hvilken blev vurderet til 150 Rbd. aarlig. Endvidere skulde Enken Bolette Jørgensdatter have Lov til at bo i Vester Majgaard, enten ved at der blev bygget et Hus til hende, eller der blev bygget til Nordenden af Stuehuset, alt uden Bekostning for Ejeren, der dog i saa Fald skulde gøre al Kørsel. Tillige skulde Ejeren tilsikre Inger Margrethe frit Ophold i Gaarden, saalænge hun forblev ugift. Giftede hun sig, skulde hun have Bryllup af Gaarden efter Egnens Skik og Brug. Han udbetalte 900 Rbd., som var hans Arv fra Hjemmet, og udstedte paa de resterende 900 Rbd. en Obligation til Enken. Aftægtskontrakten blev aflyst 12. Marts 1889 og Panteobligationen 7. Oktober 1890.

Jesper Nielsen var Søn af Gaardmand Niels Nielsen med Tillægsnavnet Højslev og Hustru Ingeborg Jespers-

datter af Vinkel, senere Sejstrup Møllegaard. Dette Til-lægsnavn blev ogsaa en Tid brugt om Sønnen, men senere blev han kaldt Jesper i Store Majgaard eller blot Jesper i Majgaard.

Han blev født i Vinkel 28. Februar 1817, og 10. November 1843 blev han gift med Johan Gamskiærs ældste Datter, Johanne i Majgaard, „som Ungkarl, tjenende i Majgaard“. De fik en stor Børneflokk, hvoraf de fleste døde i deres fagre Ungdomsalder af Tæring.

1. F. 17. Oktober 1843, Inger Jespersdatter, Datter af ugift Johanne Johansdatter i Majgaard. Til Barnefader udlagde hun sin Forlovede, Ungkarl Jesper Nielsen, tje-nende sammesteds. Barnet blev døbt paa Forældrenes Bryllupsdag. Den lille Inger blev 16. Februar 1872 gift med Gmd. Jesper Andersen i Søndergaard, Højslev Sogn, og fødte ham 3 Børn: Anders, Johanne og Ane Cathrine, men hun døde allerede 16. Juli 1880 af Tæring.

2. Johan Jespersen af Majgaard, f. 16. Oktober 1847 og baaren i Kirke af Mormoderen, gift med Ane Dorthea Pedersen af Sejstrup Mark, hvor de var Gaardfolk.

3. Bolette Jespersen, f. 13. Juli 1851 og baaren i Kirke af Mormoderen; død ugift 17. April 1875 af Tæring.

4. Nikoline Jespersen, f. 26. Juni 1854 og baaren i Kirke af en Faster; død 11. Februar 1858 af Skarlagensfeber.

5. Nikoline Jespersen Nr. 2, f. 25. Marts 1857 og baaren i Kirke af Anders Nielsen Højslevs Kone Johanne Chri-stensdatter i Sejstrup Møllegaard; død 1. Februar 1879 af Tæring, ugift.

6. Christine Jespersen, f. 24. Oktober 1860 og baaren i Kirke af Søsteren Inger. Paa sin Fødselsdag 1882 blev hun viet til Bestyrer Jens Hansen paa Overhovedgaard ved Struer (Han 32 — Hun 22 Aar); Brudgommen senere bekendt under Navnet Jens Tranberg, Gaardmand i Høj-slev Kirkeby. Familien saavel som Navnet Tranberg stam-mede fra Tirstrup i Djursland.

7. Clara Jespersen, f. 20. September 1864 og baaren i Kirke af Gmd. og Møller Anders Nielsen Højslevs Kone Johanne Kristensen i Sejstrup. Om hende og hendes Mand i næste Kap.

8. Anders Jespersen, f. 25. Februar 1868 og baaren i Kirke af Søsteren Inger. Han blev gift med Poulina Jacobsen (Skov) af Degnsgaard, f. 29. Marts 1870 og Datter af Gmd. Jens Jacobsen (Skov) i Degnsgaard og Hustru Else Poulsen (Dam), der begge stammede fra Lundø.

Jesper sad altsaa som Mand paa Majgaard, og man hører intet om ham før langt frem i Tiden, et Tegn paa, at det er gaaet godt. Han blev dog umyndiggjort paa sine gamle Dage, vistnok paa Grund af legemlig Svaghed, med sin Svigersøn Jesper Andersen i Søndergaard som Laugværge. Hans Hustru blev kaldt Hanne og var bekendt for sin Mildhed og Venlighed, saa der godt kunde vanke en Kage eller et Æble af hendes gavmilde Haand til besøgende Børn. Hun maa ogsaa have været i Besiddelse af en vis Sundhed og Styrke, siden hun kunde forære sin Mand saa mange Børn, hvoraf hun desværre kun fik Lov at beholde Johan og Christine, saa de levede deres Tid ud. Hun døde 24. December 1887 og Jesper Nielsen 27. Januar 1891.

VIII. INGWARD ANDERSEN OG ANDERS JESPERSEN

Den 8. Maj 1885 blev Ungk. Ingward Andersen, tjenende i Majgaard og Søn af Husmd. Anders Nielsen og Hustru Mette Marie Madsdatter, Sejstrup Mark, og født dersteds 21. Maj 1859, viet til Clara Jespersen af Majgaard. Og 24. November 1887 fik han og Svogeren Anders Jespersen Skøde paa Majgaard (5—3—3—0) af Jesper Nielsen og Hustru mod en Købesum af 10.000 Kr. tilligemed Aftægt til Jesper Nielsen og Hustru, saalænge de levede, hvilket blev ansat til 4400 Kr. I Ejendommen er if. Skøde af 10.

Juli 1887, Matr. 2 f, inkluderet — Hartk. 0—5—0—1¾, hvilket er det Stykke Jord, hvorpaa Øster Majgaard var beliggende, men paa denne fra Stamparcellen 2 a udskilte Matr. 2 f, hvilte der if. Aftægtskontrakt af 15. Februar 1876, paategnet 2. November 1880, en aarlig Ydelse af 120 Kr. at udrede til Chr. Ris i Sejstrup, fordi Christen Mortensens Enke, Johanne Pedersdatter Gamskiær, henlevede sine sidste Aar der. Endvidere skulde der jo ogsaa der if. Aftægtskontrakten af 20. Februar 1849 ydes Inger Margrethe Johansdatter frit Ophold i Majgaard, saalænge hun levede, samt under visse Betingelser 1800 Kr. if. Obligation af samme Dato.

Ingvard Andersen og Clara døde i en tidlig Alder og efterlod sig to Sønner: 1. Johannes Andersen, f. 21. Maj 1889 og baaren i Kirke af Gmd. Jens Tranbergs Hustru, Moster Christine, gift med Gmd. Morten Laursens Datter Marie fra Staarup og boede først i Stensgaard, senere i Bakkegaarden i Svenstrup. De er begge død af den gamle Sygdom. — 2. Jesper Andersen, f. 26. Januar 1891 og baaren i Kirke af Moderen selv. Gift med Agnes Johansen fra Huulgaard i Svenstrup. Han er Snedkermester i Høj-slev. Da saa ogsaa Svogeren og Medejeren af Majgaard, Anders Jespersen, døde uden at efterlade sig Børn, vilde hans Enke Poulina Jacobsen (Skov) fra Degnsgaard, at hendes Forældre, Jens Jacobsen (Skov) og Else Poulsdatter, skulde flytte fra Degnsgaard til Majgaard for at styre Gaarden for hende og Claras to Sønner, hvilket ogsaa skete. Lærer Sigurd Kjær, Bruunshaab Skole, hvem en Del af disse Oplysninger skyldes, har antydnet for mig, at Poulina før sin Død ønskede, at Claras to Sønner skulde overtage Majgaard, hvilket de imidlertid undslog sig for af Hensyn til deres unge Alder dengang. Dette førte da med sig, at Store Majgaard overgik til Poulines Broder, Jacob Jacobsen (Skov), og Hustru Kathrine Kristensen, Datter af Gmd. Clemmen Kristensen og Hustru Inger

Marie Johansdatter af Vinkel Nygaard. De havde nogle Aar boet paa Aldershvile ved Viborg, hvor de vandt sig mange Venner, men ingen kan forundre sig over, at de hellere vilde tilbage til deres Hjemstavn i Nordfjends. Kort efter at de rykkede ind i Majgaard, nedbrød de det gamle Stuehus og byggede sig et nyt, og siden den Tid har man ikke hørt noget til den smitsomme Sot, der gennem mange Aar saa tragisk hærgede Beboerne dér saavel som ogsaa andensteds. I Jacob Jacobsen Skovs Tid er der kun udstykket en ubetydelig Del fra Vester Majgaard, men da Sønnen Jens Skov Jacobsen skulde giftes, blev der bygget en Gaard til ham paa 28 Tdr. Land paa Vestermarken og Holmgaard, hvilket er væsentlig den Jord, der blev betegnet med Matr. 1 c. Denne Gaard er frasolgt og gaaet over paa fremmede Hænder, da Sønnen med Hustru, Gaardejer Kr. Sørensens Datter i Staarup, ved Faderens Død rykkede ind i Hovedlodden af den gamle historiske Hovedgaard, hvor han troligt følger i sine ualmindelig dygtige og prægtige Forældres Fodspor.

IX. GAMLE MARKNAVNE I MAJGAARD

Fra 1683 findes en Opskrift over gamle Marknavne i Majgaard. Tillige omtales, at Kornets Formaling skete i Dront Mølle i Sdr. Ørum. Sædskeftet var: 1 Aar Havre — 2 Aar Byg — 1 Aar Rug og derefter 4 Aar i Fang, saa Jorden havde lige saa mange Aars Kornavl, som der var Græsmark. — I Jens Eliasens og Michel Jensens Tid nævnes nogle Inddelinger af Marken i Fald, vanskeligt at læse, men vistnok at forstaa saaledes:

„1. Glubsti Fald — gul Sand. 2. Kirkesti Fald — gul Sand. 3. Tre Aars giøre (ulæseligt — vel = Jorde). a. To smaa Stykker i Engen — nogle Agre i Kast (= Indhegning) — kold, graa, rød Ler, — kold, sid (fugtig), graa og rød Ler og Muld. — b. Nogle Stykker kaldes Meldschous Agre — graa, rød Ler. — c. Nogle Blokke kaldes Knuds,

graa, rød Ler. 4. Uglehøj Fald — graa Sand, Muld, god, leragtig, kold. 5. Hahvehøj Fald — skarp, graa, rød Sand. 6. Hoelhøj Fald. 7. Stenhøj Fald. 8. Holmgaards Fald — god Jord, graa Muld, Sand“.

Denne Inddeling i Fald gælder formentlig baade Vester og Øster Majgaard. I Peder Christensen Gamskiærs Tid, jfr. de gamle Kort i Copier fra 1795 og 1810, kommer der mange nye Navne frem paa de mange forskellige Jordstykker.

„1. Krumbak Langagre. 2. Gaardsted Agre. 3. Krogstene Agre. 4. Skovmølle Vestertoft. 5. Kjeragre. 6. Abbildgaard Agre. 7. Undertoft. 8. Langtoft. 9. Bredagre. 10. Lundagre vesten Sejstrup Vej. 11. Hørgaard. 12. Elkjær Agre i Holmgaard. 13. Smallhoel ved Holmgaards Højagre. 14. Holmhøj. 15. Hummelhøj Bak. 16. Mosbakke. 17. Uglkjær, som Degnsgaard har Part i. 18. Mellemfald. 19. Krogkjær. 20. Flegpøt (Vandhuld med Flæg). 21. Stoere Holm. 22. Skovmølle Eng. 23. Hestehaugeeng. 24. Stoere Kast (Indhegning med Diger eller Grøfter til Løsdrift). 25. Søndre Kast. 26. Lille Eng. 27. Knuds Blokke. 28. Bakken mellem Holmgaard og Moibakkeagre. 29. Mølle Fald. 30. Kongens Buskrende (Rende = Vandløb). 31. Krumbakrende. 32. Pladkjær = vaadt Kjær — NB. kan maaske ogsaa læses Fladkjær. 33. Jægersholt. 34. Lergraven (der er fælles, vel for begge Majgaarde)“.

Om vejene kan anføres: 1. Der gaar Vej til Sejstrup. 2. Hald-Svenstrup Vejen. 3. Skov Mølle Markvej. 4. Vejen til Holmgaards Eng. 5. Bruddals Vej. 6. Degnsgaard Vej. Alle disse Veje skulde være udlagt i 14 Alens Bredde.

Majgaards Jorder er i ellipseagtig Form, dog med den spidse Ende mod Syd og den brede Ende mod Nord. Godt en Tredjedel fra Sydspidsen og Nord for Toft Bak Fald er der en ret stor Indskæring af Degnsgaard Mark, næsten i kvadratisk Form, i Majgaards Jorder. Øst for denne Indskæring og Nord for Abbildgaards Toft ligger „Elkjær

Agre i Holmgaard“, og Nord derfor har vi Gaarden med den store Gaardsplads. Nord for denne Indskæring af Degnsgaards Jord har vi i Vestsiden med Skel til Degnsgaards Jorder Hør Fald og lige Nord derfor Hømmel Agre og Øst derfor Mellem Fald; Nord derfor igen Mellem Højene og ligeledes Nord derfor igen — stadig i Vestsiden — Holmgaards Fald. Øst derfor har vi Ulvkjær, som Degnsgaard en Tid havde Part i. Nord for Holmgaards Fald har vi mod Vest Smallhoel (= snæver Slugt), og Øst og især Nord derfor igen har vi i langstrakt trekantet Form Holmgaards Agre og Eng. Nordspidsen deraf skyder sig mod Nordvest i Retning af Baadsgaard Skov og kaldes Knuds Blokke. — Hele Partiet fra Degnsgaard Indskæring til Knuds Blokke betegnes med Matr. 1 c.

Hele Sydpartiet fra Bruddals Skel og paa begge Sider af Sejstrup Vejen til et Stykke Nord for Gaarden, Bredfalds Agre, Oven Brak Dal, Lang Agre, Toft Bak Fald, Lund Agre Øst for Lang Agre, Abildgaards Toft, Krogkær Eng m. m., havde Matr. 1 a, hvilket tyder paa, at det ikke var den mindst dyrkede Del af Jorderne. I Østsiden af Majgaards Jorder op imod Skovmøllens Skel har vi Matr. 1 b, der ved Peder Gamskiærs Flytning til sit Aftægtsæde i Skovmølle blev lagt til denne, og Syd derfor har vi et Jordstykke, der ogsaa betegnes med Matr. 1 a.

Paa Østsiden Nord for Lundagre og Sejstrup Vej og i Skel med „Hald Sæd Mark“ har vi Sønder Kast (Indhegning) og Nord derfor en stor Flamme med forskellige Tegninger paa, der vidner om, at Jorden er ret uensartet i Kvalitet, nærmest at ligne ved et Overdrev, kaldet Store Kast, hvoraf i hvert Fald en Del havde Matr. 2 f, men det meste 2 d. — Nord for Store Kast har vi et stort Parti i Østsiden, hvor Haldvejen gaar midt igennem, kaldet Fælled med Grøn Bak i Sydsiden, Nord Holm i Østsiden og Horn Bakke, der danner en Runddel imod Nord, 2 e. Og Nord derfor igen har vi atter et stort Omraade, der

ogsaa kaldes Fælled med Kors Bakke i Nordvest Hjørnet, Jægers Holt. (= Krat) i Nordøst Spidsen og Plad eller Flad Kær i Sydøstpartiet. En Del deraf er Skov. Midt i Majgaards Jorder Vest for Skovmølle Vej og paa begge Sider af Degnsgaard Vej i nordlig Retning har vi forskellige Markstykker: Højgaard, der kun er en lille Fir-kant, Nord derfor et langstrakt Stykke Eng, Lille Eng, og Nord derfor Skov Jord, Nord derfor igen, men Øst for Skovmølle Vej, Trinum Buske og derefter Vest for Skovmølle Vej Mel Bak, Mellem Skov Agre og Mølle Bak Agre. Alle disse Jordstykker har haft Matr. 2 a, 2 b, 2 c, 2 g.

Det var en Skam, om alle disse gamle og morsomme Marknavne skulde gaa tabt, og jeg breder mig saa meget over Æmnet efter de nævnte Kort, da det er muligt, at Majgaards nuværende Ejer, der er interesseret i sin Hjemstavns Historie og Topografi, kan placere en Del af dem paa de rigtige Jordstykker i Majgaard.

X. TILLÆG OM SKOVMØLLE

I Kortet over „Majgaard“s Jorder, opmaalt 1795 af Hjelmerone og omtegnet 1864 af Søderberg, er Skovmølle betegnet som Majgaards Jord under Matr. 3 a og 3 b. I Østsiden har vi Skovmølle Fælled, i Midten Skovmølle Fald, hvis sydlige Del kaldes Lang Agre og nordvestlige Torr Agre. Ind imod Baadsgaard Mark findes Skov.

Et Par gamle Udtalelser om Skovmølle:

1. I Frederik III's Matr. af 1664 findes: „Schouffmølle. Er øde och icke faa at wide, huadt dend hafuer schyld ett, der dend waar wed Magt. Mens nu er bøget itt Husz paa Steden meth Jord till, schylder der af thill Ørszleff-kloster 10 Rdl., er 15 Tdr. Hartkorn epter extract“. — Møllen maa da engang have været godt ved Magt, naar den skulde svare efter 15 Tdr. Hartk. i Møllenskyld, og der maa i fordums Tider have været rigeligt med Vand, naar Hartkorns Taxten blev sat saa høj. I dens sidste Levetid

blev den efter Sigende betegnet som Skvatmølle, der ofte maatte staa stille af Mangel paa tilstrækkeligt Vand for saa at kunne gaa lidt igen, naar dette steg i Mølledammen fra de to Bække.

2. Ifølge Jordebogen om Ørslevkloster og Strandet af 18. Februar 1683 hedder det: „Schouff Mølle Husz, som tilforn haver werrit Mølle paa, som nu er øde, och meth Tings Vinde (Vidne) kand beuizsis att icke hafuer wer- rit endten Mølle eller Quærn paa i 32 Aar, mens nu beboes aff en fattig Encke med ringe Deel Aufe och hafuer doch indted wden Navnet aff en Mølle, stoad den i Jordebogen for 10 Dlr., mens nu siden Matriculen (d. v. s. af 1664) blef gjort hafuer Hoszbunden schattet aff dend for 15 Tdr. Hartkorn“.

3. Ifølge Christian V's Matr. af 1688: „Schou Mølle med it øde Møllested — Anne Sal. Knud Laursens — gl. Hartk. 15 Tdr. — nyt Hartk. 2—5—0—0. Dyrket Areal 1688 ialt 13,1 Tdr. Land“.

4. Skovmølle 1695 og 1703 — Chr. Knudsen (formentlig en Søn af Knud Laursen) — Hartk. 2—5—0—0.

Skovmølle blev nu nær knyttet til Majgaard, hvorfor den ofte blev kaldt Lille Majgaard eller Majgaards Mølle. Den 2. April 1760 hedder det, at „Majgaards Beboere (Peder Gamskiær og Peder Kiergaard) bruger Møllens Avling 2—5—0—0 for 6 Rdl. aarlig. Stedet i sig selv er for mange Aar siden lagt øde“. Den nød da Majgaards Skæbne paa godt og ondt (se Pag. 8—11), men har for længst faaet sit gamle Navn tilbage, ligesom det er kende- ligt, at den har faaet en driftig og veloplyst Mand til at tage sig af Gaardens Sager. Men Mølleriet er en Saga blot fra de ældgamle Tider.

Lidt om Valdemar Sejrs Jordebog af 1231

Af J. P. Lundöe

I. Den har til Overskrift „Liber census Daniæ“ — Danmarks Skattebog, hvilken Betegnelse er noget vildledende, da den ikke handler om Statsskatter, men om Kongens og Kronens Jordegods, hvilke to Dele i det væsentlige holdes ude fra hinanden, skønt det ikke altid lykkes helt ud.

Originalen, skreven paa Pergament, findes kun i ét Eksemplar, der dog er en Afskrift fra Erik Glippings Tid (1259—1286) eller maaske snarere først fra Erik Menveds Tid (1286—1319). Den er 1694 købt af en svensk sprog­lærd Bogsamler, Joh. Gabriel Sparfvenfeldt, i en Anti­kvitetshandel i København for 12 Skilling og blev noget senere indlemmet i Antikviticsarkivet i Stockholm. Om „Haandskriftets Oprindelse og Historie“ skriver Erik Kroman i sin Afhandling med denne Titel, udgivet af Rigsarkivet paa Levin og Munksgaards Forlag 1936, pag. 73 flg., at alle Tegn peger hen paa Klosteret i Sorø som dets Hjemsted, hvor to Munke har afskrevet Haandskrif­tet under Klosterleder, maaske Abbed Hemmings Anmod­ning (1298—1310). Der i Sorø Kloster har saa Haand­skriftet ligget ubemærket hen Middelalderen igennem, indtil Professor Steph. Hansen (Stephanius) ved Sorø Akademi (fra 1639) drog det frem i Lyset, men fik det

ikke udgivet i Trykken. Det var saa kommet i Bogsamler Jørgen Seefelds Eje, men efter hans Død solgt „paa en nålstol“, d. v. s. i en Marskandiserbutik, hvor saa Svenskeren Sparfvenfeldt købte det for de nævnte 12 Skilling 1694. Han handlede ilde med Haandskriftet, idet nogle Læg blev skaaret ud, men det hele — ogsaa med de udskaarne Læg — blev 1705 skænket til Antikvitetsarkivet i Stockholm.

Haandskriftet har gentagne Gange, som det fremgaar af det følgende, været udlaant til danske historiske Forskere og ogsaa fotograferet, men 1929 lykkedes det det danske Rigsarkiv at faa det i Eje. Det skete ved en Byttehandel med Sturearkivet og et Par andre Haandskrifter, og Jordebogshaandskriftet har hermed fundet sit naturlige Opbevaringssted.

Det var et mærkeligt Lykketræf, at Sparfvenfeldt spenderede sine 12 Skilling paa den gamle Jordebog, hvorved den blev bevaret for at gaa i Papirkurven eller Bilæggerovnen, hvor der jo var saa god Plads til alt „gammelt Skrammel“, da Jordebogen er af overordentlig stor Værdi og indeholder uendelig mange og i det væsentlige fuldt paalidelige Oplysninger til Landets indre Historie paa Valdemarernes Tid og en god Menneskealder derefter. Jordebogen er naturligvis skreven paa Latin og med en smuk, om end forskellig Haand og findes som Del i en Codex, der bestaar af en Samling vidt forskellige Dele lige fra Kalenderen over Helgennavne og mærkelige Dage i den danske Kongefamilie, Biskoprækken herhjemme, Klostre- og Munkeregler til en hel Paveliste, og den slutter med nogle gudelige Smaastykker, som Afskriverne ønskede at have i Eje og for Øje. Disse Ting, der er kommen i Bilag sammen med Jordebogen, har ingen særlig Interesse for os i Sammenligning med denne.

Jordebogen er første Gang udgivet her i Landet af Historikeren Suhm som 7. Bind i *Scriptores rerum Danicarum* 1782, men iblandt senere Udgaver maa især næv-

nes den i 1873 af Arkivar, Dr. phil. Oluf Nielsen (1839—1896), der var Magister i nordisk Sprog og tog Doktorgraden om „Bidrag til Oplysning om Sysselinddelingen i Danmark“. Han var en stille og flittig Forsker, der med sin Pen har skænket os mange udmærkede historiske og topografiske Skildringer, særligt fra sin Hjemegn mellem Varde og Ribe (født paa Herregaarden Endrupholm, hvor der var et ret stort Arkiv), men ogsaa fremdraget Ting, der har en videre Adresse, deriblandt da altsaa ikke at forglemme hans fortrinlige Oplysninger i en større Indledning og til de mangfoldige Enkeltpunkter til Valdemar II's Jordebog. Som der almindeligvis i en Afskrift kan findes enkelte Skrivefejl, saaledes ogsaa i Jordebogen, eller nogle Rettelser, der saa er betegnet med Henvisning af en Streg, maaske ogsaa nogle enkelte senere Tilføjelser i den oprindelige Text. Ordet defectus viser, at Afskriveren betegner noget i Originalen som ulæselig. Der findes enkelte Ord forkortet, som dog er let at forstaa, f. Ex. den. for denarius (= Penning), arg. for argentum (= Sølv), att. for attinentia (= Tilliggende af Jord), Mr. for marca (= Mark) o. s. fr. Ordet Mark er Betegnelse for Mærke paa Bismervægten, idet Betalingen som Regel ikke fandt Sted med præget Mønt, hvorefter hver Landsdel og ofte Købstad havde sin egen Mønt, men ved Vejning af Sølv eller Guld, ofte betegnet som rent Sølv eller rent Guld.

Jordebogen har naturligvis siden dens Fremkomst for Dagens Lys været gjort til Genstand for indgaaende Studier af kyndige Mænd, hvorefter foruden Dr. phil. Oluf Nielsen her kun skal nævnes to: Professor, Dr. phil. Casper Paludan-Müller (1805—1882), der sin store Lærdom til Trods havde faaet den besynderlige Opfattelse, at Jordebogen var en Bog til Øvelse i Skønskrift og derfor ikke særlig at stole paa. Formentlig har den smukke Haandskrift og de tilføjede Bilag influeret paa hans Opfattelse.

Dernæst den berømte Professor i Historie, Dr. juris Johannes C. H. R. Steenstrup (1844—1935), der kaldtes frem paa Arenaen af Paludan-Müllers besynderlige Teori, som han forkastede i sine to Bind Studier over Jordebogen, hvor han nærmest optræder som Advokat til Forsvar for dens Ægthed og Paalidelighed. Hans to Bind paa næsten 500 Sider er meget interessant Læsning. I første Bind giver han, bygget paa andre Kilder end Jordebogen, saavidt gørligt et Overblik over Staten og Samfundsforholdene i Datiden; i det andet er det saa Jordebogen, dens Indhold og de enkelte Lokalteter, han søger at belyse og bekræfte ud fra sine Undersøgelser i første Bind. Under Læsningen ses, at han heller ikke i alle Dele er enig med Dr. O. Nielsen. De lærde er jo næsten altid uenige, og saa maa vi andre dødelige vælge og vrage, som vi bedst kan. Jeg vælger i Hovedsagen at følge Dr. Oluf Nielsen, da han giver en fortrinlig Oversigt i Teksten, og man drukner ikke i hans Oplysninger og Tolkninger. Saa kan man jo altid sammenligne med Prof. Steenstrups Resultater.

NB. Da Dr. Oluf Nielsens Inddeling af Jordebogen findes anført bag i Erik Kromans ovennævnte Afhandling, kan jeg maaske gaa ud fra, at mit Valg at følge Dr. O. N., hvilket fandt Sted, før jeg fik fat paa Kromans Bog, formentlig ikke kan være helt forkert. Derimod beklages meget, at jeg først paa et for sent Tidspunkt fik fat i Stadsarkivar Svend Aakjærs mægtige opus om Jordebogen, maaske jeg ogsaa var bange for at gaa i Lag med det, dels fordi mine Evner ikke slog til, dels fordi det vilde tage Maaneder for mig at gøre grundig Brug af det. Vor tidligere Landsarkivar her i Viborg er i Besiddelse af en umaadelig Detailviden paa herhen hørende Omraader, hvilket jeg ofte har haft Lejlighed til at beundre. Og jeg vil formene, at hans Arbejde med Jordebogen vil blive

staaende som Hovedværket om dette Spørgsmaal langt frem i Tiden.

II. Altsaa efter Dr. O. Nielsens Inddeling. I Inddelingen gaar Jordebogen ud fra Sysselinddelingen og derunder igen Herredsinddelingen, det første dog kun for Jyllands Vedkommende og maaske i nogen Grad for Fyns Vedkommende, ikke for det øvrige Ørige og de skaanske Provinser, hvor kun Herredsinddelingen er brugt. I de øvrige til Riget dengang knyttede Provinser som Femern, Rygen og Estland m. fl. bruges en anden og mere summarisk Fremgangsmaade. Syslerne menes fremstaaet paa Basis af en ældgammel Fylkesinddeling og omfatter flere Herreder uden at følge Herredsskellet. Herredsinddelingen er aabenbart ældst og fandtes overalt i det egentlige Danmark som næsten i hele Norden. Fjerdingerne er Fjerdedele af Herrederne, delt efter Sognene, der i den historiske Tid var gejstlige Kredse, som dog maaske nok er opstaaet paa Grundlag af en tidligere hedensk Inddeling efter ældgamle gudelige eller militære Kredse. Birkerne er Udskillelse fra den almindelige Retskreds i Herrederne og af senere Oprindelse. Der var baade kongelige, gejstlige (Klostre) og adelige Birker.

De fleste Købstæder er af senere Oprindelse, og i den her omhandlede Tidsperiode var de undtagne fra Herredsinddelingen med Hensyn til, hvor langt Byretten og Byfreden skulde strække sig, hvilket bestemtes i Privilegierne og Stadsretten (Steenstrup).

Det første Hovedstykke i Jordebogen, der gaar til Side 45, er en Opregning af Kong Valdemars Indtægter af sit Jordegods og med en delvis Nævnelse af dette fordelt paa Landskaber, Sysler og Herreder. Lige derefter følger saa Krongodslisten fra Side 45—49, der er en Fortegnelse over de Ejendomme, som alene tilhørte Kongedømmet som saadant. Udgiveren mener, at det Gods, der nævnes her i første Stykke, ses at være Hovedgaarde og det derunder

hørende Bøndergods. De mindre spredte Ejendomme, hvis saadanne fandtes, nævnes ikke, og ved mange Herreder er ingen Indtægt nævnt. De Afgifter, der her opføres under hvert Herred, er Kongens Jordegods der (patrimonium), og han ejede intet der, hvor ingen Afgift eller intet Jordegods er nævnt. Vi husker stadig paa, at der ikke i Jordebogen er Tale om Statsskatter.

I andet Hovedstykke opregnes Kronens Gods (auctoritas Majestatis), som foran nævnt. Dog er der flere Steder her i 2det Stykke, hvor Kongens Gods og Krongodset blandes sammen, hvilket Dr. O. N. mener tyder paa, at det i Grunden er to Godslistes. At udrede Sammenhængen her er vist nærmest umuligt.

Det tredje Hovedstykke er Ølisten, og de der nævnte Øers Beliggenhed er saa nøjagtigt angivet, saa man skulde tro, at Forfatteren har haft et Nutidskort liggende foran sig. En saadan Korrekthed giver Formodning om, at Jordebogens øvrige Optegnelser heller ikke i det væsentlige maa være upaalidelige.

Købstæderne synes at være nævnt under Kongens Gods, medens man skulde vente, at de hørte under Krongodset, anlagte paa Krongodsets Grund og ikke Kongens eller hans Forfædres Grund. Dette sidste kan i hvert Fald ikke være Tilfældet med saa gamle Købstæder som Viborg, Aalborg, Aarhus, Ribe, Odense m. fl., hvilke i hvert Fald ikke er nedarvede i Kong Valdemar Sejrs Æt. Men her maa vi baade tænke paa, at visse Købstæder var opstaaet paa Fiskeflækker eller Almindinger, som hørte under Kongen, og paa de Ejendomme, Kongsgaarde og lignende Hovedsteder, som Kongen havde i disse Købstæder, og kun disse Købstæder nævnes, andre ikke. Yderligere maa vi maaske tænke paa de „exactiones“, d. v. s. Frikøbelse for Ledingspligt og Kystforsvar, som flere Købstæder havde erhvervet sig. Afgifterne her tilfaldt Kongen. De Borgere, der havde frikøbt sig for Ledingspligt, kaldtes „Kvær-

sæder“, fordi de sad kvær eller stille i en rolig Tilværelse og skulde udføre et vist Arbejde, kaldet „Innæ“, for Konge og Rige i Stedet for. Ogsaa Torvepenge, Ølpenge eller Sagefald, d. v. s. Bøder, der var idømt for Lovovertrædelser eller Forbrydelser, tilfaldt Kongen. Det samme var Tilfældet med Vraggods.

Fjerde Stykke er et lille Stykke, der opregner, hvor meget Kongen kunde kræve i Gæsteri eller Nathold af Naturalier og rede Penge, og det var, som vi siden skal høre, ikke saa lidt, men der siges ikke noget om, hvem der skulde yde disse Afgifter, om Købstæder, Herreder eller større Hovedgaard med deres underlagte Bønder.

Disse fire Stykker udgør den egentlige Jordebog og er udtrykkelig betegnet at være forfattet 1231. Og det er til dem, vi særlig holder os. Om de følgende 11 Stykker, hvoraf nogle her har liden Interesse, mener Udgiveren, at de enten er ældre eller yngre, mest vel det sidste. Stk. 5—6 er Hallandslisten, vistnok fra 1254, 7. Liste nævner det Gods, som Hakon Palneson tilskødede Kong Kristoffer I (1252—1259) paa Sjælland, mest i Arts, Skippinge og Løve Herreder, altsaa ogsaa fra senere Tidspunkt. Der har muligen været en særegen Bestemmelse med denne Liste, at Godset skulde sælges. 8. Stykke er om Falster og har en særlig Interesse, da Sognene nævnes, og Sogneinddelingen synes at være den samme som nu, ogsaa et Fingerpeg om Jordebogens Paalidelighed i det væsentlige. Alle Byer og deres Ejermænd var Fæstere. Nogle af Byerne paa Øen er siden hen her som andensteds opslugt af Herregaardene. Dette Stykke er formentlig ældre end 1231, og der skelnes temmelig nøjagtigt mellem Kongens og Kronens Gods.

Niende Stykke omhandler „Kongens Jord i Laaland“. Tiende Stykke er om Femern, der en Tid hørte under Fyns Stift ligesom Lolland-Falster. Her omtales Byernes Navne og Afgifter. Elvte Stk. omtaler en kortfattet Ind-

tægtsliste fra Jylland, Fyn, Sjælland og Skaane, men visse Steder med ret store Afgifter. Tolvte Stk. nævner kort „Estlands og Preussens Provinser“ og trettende den store Estlandsliste, som ikke er medtaget her hos Dr. O. N., Fjortende Stk. I er Plovtalslisten for Sjælland, delt i 4 Grupper, og tillige Møn, og Fjortende Stk. II Plovtalslisten for de sjællandske og lolland-falsterske Købstæder.

Plovene havde en stor Interesse, da der svaredes Plovskat af hver Plov. Plovpenge nævnes ikke før 1234 under Valdemar Sejr, igen 1237, saa Kong Volmer viste sin Søn og Eftermand Erik Plovpenning (1241—1250) Vejen til at indføre „Plovpenge“ 1242, der maaske var en særlig stor Ydelse, da Landets Folk, der ikke yndede denne Afgift, kaldte ham Erik Plovpenning. Ogsaa Købstæderne saavel som Herremændene og Kirkens Mænd maatte udrede denne Skat. — Al den Jord, som en Plov kunde dyrke, d. v. s. Hjulplow med et Forspand af mindst 4, helst 6 Heste, kaldtes et Boel (Mansus). Var Hestene magre „Udgangsoæg“, skulde der maaske bruges 8 Heste.

P. S. Den ældste Vurdering af Jorden var Guld Mark Jord, dog kun for Jylland og Fyn, men noget forskelligt til de forskellige Tider og Egne. Paa Øerne og i de skaanske Provinser var Vurderingen mest Mark Jord i Skyld (terra in censu). Blev dog ogsaa beregnet efter Udsæden i Marken eller Antal Plove. Afgiften svaredes mest i Penge eller vejjet Sølv og Guld, men ogsaa i Naturalier, især da Korn (annona). Mønten og Kornet blev beregnet paa samme Maade. 1 Penning (denar) Korn var lig 1 Skæppe Korn, 1 Mark var = 8 Ører, 1 Øre = 3 Ørtug eller 3 Skilling (solidus) og 1 Skilling eller Ørtug = 12 Penninge eller 12 Skpr. Korn. Det vil altsaa sige, at en Mark Korn var = 288 Skpr. eller efter sin Tids Maal = 36 Tdr. Korn. 1 Pund (pondus) Korn var = 2 Ørtug eller 24 Skpr.

Som det 15. og sidste Stykke i Jordebogen nævnes en

Del Personer i Jylland, Fyn og Sjælland, der er forbundne ved Fællesbetegnelsen Brødre (fratres). De var næppe af ringe Stand, og fra andre Kilder vides, at nogle af dem var kødelige Brødre eller Slægtninge. Der var Biskopper, kongel. Kanslere, kgl. Kammermestre, Marsk'er, Droster o. s. fr., altsaa Landets faste Ætter og Rigets Støtter i Krig og Fred. Med Kong Valdemar Sejrs Død 1241, samme Aar som „den jyske Lov“ saa Dagens Lys, ser vi, hvorledes Valdemarernes Storhedstid er paa stærk Retur, og knap 100 Aar derefter ser vi igen, hvorledes mange af disse faste Ætter og Rigets Støtter svigtede Landet under den uduelige Kong Kristoffer II „Udenland“ for at tækkes „Johan den Milde“ og den kullede Grev Gert og dermed salvere sig, „mens Tyskerne reves om Danmark“.

Da frelstes Landet af Vaade af den lavere Adel med Niels Ebbesen i Spidsen. Han var fra Nørring Ris Nord for Aarhus og kun Væbner, ikke Ridder, død 1340. Og der indleddes en ny Storhedstid med en ny Valdemar, kaldet Atterdag, og hans Datter Margrethe, den store Dronning, „Rigets Frue og Husbonde“ i Danmark, Norge og Sverige (1387—1412).

III. Vi vil nu give en lille Mundsmag af, hvorledes Jordebogen omtaler Kong Valdemars Indtægter og Jordegods i det første Hovedstykke:

Salingsusel (Salling Syssel), der omfattede Salling, Morsø og Fjends Herred og dengang ogsaa hed Sallingholm:

Morsø sundrehæreth (Sønder Herred) yder 6 Mark Sølv, naar der drages i Leding. Morsø norræhæreth (Nørre H.) yder 6 Mark Sølv, naar der drages i Leding. I Akær (Agerø) er 18 Mark Guld. Det hører nu til Karby Sogn i Sdr. Herred. 1239 skøder Viborg Domkapital omtr. 30 Mark Gulds Jord her til Kongen (jfr. Pont. Anm. II 113). Da det er en lille Ø, kunde man, skønt den er frugtbar, dog ikke godt antage, at der da var andre Lodsejere, men

da der ovenfor siges, at Kongen har 18 Mark Guld her, maa man antage, at den er indført i Jordebogen 1231 og ikke efter 1239, da der saa vilde have staaet 30 Mark Gulds Jord. Øen, der er en af de 4 Øer, der ikke nævnes i Ølisten, havde altsaa mindst 48 Mark Gulds Jord (Dr. Oluf N.).

Fyallanshæreth (Fjends H.) yder 12 Mark Penninge (Denarer).

I Trywath (Trevad) og Flø (Fly By og Sogn) er 21½ Mark Guld. — Baade Trevad og Fly tilfaldt i Arv Erik Plovpennings Døtre Agnes og Jutta; den sidste stiftede paa sit Dødsleje Halsted Kloster paa Lolland (Thork. Diplom. II — 102). Da Børsting, som ligger i Nabosognet Vroue, ogsaa tilfaldt disse Kongedøtre, kunde man, siger Dr. O. Nielsen, formene, at den har hørt under Fly. Det behøver ikke at være Tilfældet; den kunde nævnes særskilt som en Del af Vroue Sogn i Lighed med, at Trevad nævnes som en Del af Vridsted Sogn, og desuden er det kun Vester Børsting, der ligger i Vroue Sogn, medens Øster Børsting ligger i Smollerup Sogn.

Loghno (Lundø) yder 10 Mark rent Sølv; sammesteds er en Jord paa 24 Mark Guld. Det var forholdsvis meget af min magre Fødeø, men derom senere under Ølisten.

I Hoghæslæf (Højslev) er 9 Mark Guld. Det er alt, hvad der skrives om Morsø og Fjends H., saa disse to Dele af Salling Syssel har ikke bragt Kongen store Indkomster.

I Rythingshæreth (Rødding H.) staar Navnet blank, og der nævnes hverken Ydelser eller Jordværdier.

Hærnburghæreth (Hindborg H.). I Brunnun (Brøndum Sogn og By) har Kongen 13 Mark Guld. Nogen Ydelse nævnes ikke.

Nørgæhæreth (Nørre H.) yder 10 Mark Sølv.

Skhiuægarthæ (Skive) yder 20 Mark Sølv, er med sit Tilliggende 40 Mark Guld. Navnet er det samme som Skyuæ i Krongodslisten og er opført paa et forkert Sted,

da det alle Dage har ligget i Hindborg H. Skhiuægarthæ = Skivegærde eller Skivegaard, da Gærde og Gaard er af samme Stamme. Vi er vant til at sige Skivehus, der var Sædet for Kongens Lensmand. Kan ogsaa betyde Skive Borg eller Fæstning, da Dannevirke Vold i gamle Dokumenter betegnes som Gærde eller Fæstning. Skive har neppe været Købstad paa det Tidspunkt, men 1304 nævnes Sct. Peders Kirke i Skive, 1367 holdtes kongel. Retterting i Skive, og 1407 fik Ridder Johan Skarpenberg Pantebrev paa det Slot og Fæste Skiuæ tilligemed 4 Herreder: Hønborg, Nørge, Røthing og Harge Herreder i Sallingholm med det Birk i Skywe. Skivehus vedblev at være et Slot til 1661.

Hargæhæreth (Harre H.) yder 20 Mark Penninge (Denarer).

De store Gaarde i det frugtbare Salling synes Kong Volmer ikke at have faaet fat paa, eller maaske de ogsaa først var i deres Opkomst.

I Omungærsusæl (Ommer Syssel) nævner vi kun Wibiergh i Lyungæhæreth norræ (Nørlyng H.). Den yder 120 Mark Penninge for Leding, d. v. s. Frikøbelse for Ledingspligt, og 80 Mark Penninge for Mynten. Det sidste kunde tyde paa, at Viborg blandt flere Købstæder havde faaet kgl. Ret til at præge Mønt mod Afgift. — Hr. Vogn giver 214 Mark Penninge i Fogedafgift, d. v. s. af Kongens Ejendomme i Viborg og maaske ogsaa af den egentlige Byskat, som tilkom Kongen. Kongens Ejendomme bestyredes af en Foged eller Ombudsmand, der svarede eller opkrævede Afgifterne til dominus rex = Herre Konge, som Kongen altid er betegnet.

IV. Dernæst giver vi os i Lag med Ølisten.

Der opregnes ialt ca. 140 Øer, hvoriblandt mærkværdigvis Morsø, Samsø og Læsø er medregnet, da det ellers kun er de mindre Øer, der er Tale om. Øerne ved Sønderjyllands, Skaanes og Hallands Kyster er medtagne og nævnes ved

Navn, medens Øerne ved Blekinge, der er „talrige som Dagene i et Aar“, tages under ét. Kun 4 Øer er ikke kommen med i Fortegnelsen, da de er kommen i privat Eje. Kongen udstedte jo til Tider Gavebreve paa noget af sit Gods. f. Ex. til Biskopper og Klostre. Nogle af Øerne er meget smaa, men de har maaske været større dengang end nu, andre er i Tidens Løb vokset sammen med Fastlandet, saaledes min Fødehalvø Loghnø i Limfjorden, der nu udgør et helt Sogn.

Kongen havde Ret til alt det øde i Landet, d. v. s. det, som ingen ejede, og som altsaa ikke var bebygget eller beboet, saaledes de saakaldte Almindinger (Overdrev), visse Skovstrækninger, der ikke var indhegnede til private Enemærker, de mindre Øer, der enten var eller for ikke saa længe siden havde været ubeboet, ligeledes Damme, Søer og Vandløb saavel som Fiskeriet i disse, deriblandt Øresund, der dog vistnok hørte Kronen til, hvilket vel ligger bag ved den af Erik af Pommern (1412—1439) indførte Øresundstold for hvert Skib, der sejlede derigenem (ophævet 1857). Mange af disse mindre Øer blev sent bebygget — ca. 1200 —, men maaske havde flere af dem været beboet før, men Beboerne var blevet fordrevet af vendiske Sørøvere eller andre Pirater. Alt dette tillige med forbrudt Gods, som ogsaa tilfaldt Kongen, var samlet paa Valdemar Sejrs Haand som eneste mandlige Arving, men her i Jordebogen skelnes der ikke skarpt mellem Kongens og Kronens Jordegods. Gav Kongen ved Gavebrev Gods paa Øerne eller andensteds bort til private, vedblev Grunden paa Øerne i hvert Fald at høre Kronen til, og Beboerne var Kronens Fæstere. Det samme gjaldt Beboere, der tog Almindinger og Skovrydninger ind og byggede Hus derpaa. Ja, selv de Købstæder, der opstod paa Fiskeflækker eller øde Dele, var at betragte som Kronens og maatte svare Skatter eller Afgifter til Kongen. Omkring den Tid og senere opstod der en hel Del Købstæ-

der ved Fjordenes Inderender, hvor de var bedst gemte for Sørøverne. I Købstæderne blev der bygget Fæstning eller Borg, hvorefter Indbyggerne fik Navnet Borgere til Forskel for Bønder, der *boede* omkring i Landsbyerne og dyrkede Jorden.

Naar der om Loghnø skrives „Hus og Hare“, formenes der at være Tale om en Bygning, mest af Træ, maaske Fæstning, Borg eller Taarn, hvor Kongen eller hans Mænd kunde bo, naar de fandt for godt at gæste Øen til Jagt. Saa kunde de da faa Tag over Hovedet og ogsaa bedre forsvare sig for Fjender og Ukvemsfolk. Den nordligste Spids kaldes Jelse Odde (Lundø Tap), der minder om, at en Jarl eller Lensmand, vel sagtens ham i Skivehus, har haft en Bygning paa Øens nordligste Trekant. Om Lundø ved vi, at den 1231 forlængst var bebygget, og ifølge Hovedstykket I havde Kongen i privat Eje hele Øen, da den som foran nævnt maatte „yde 10 Mark rent Sølv og sammesteds er en Jord paa 24 Mark Guld“, men Lognø nævnes ogsaa i Jordebogens 11te Stykke om Kongens Indtægtsliste med 24 Mark. Her synes at være en Uoverensstemmelse mellem I. Stykke og II. Stykke, hvor Øen er opført iblandt en Del Købstæder. Ydelsen af de 10 Mark rent Sølv er ikke medtaget, og ved de 24 Mark er hverken nævnt noget om Sølv eller Guld, endsige rent Sølv eller rent Guld. I hvert Fald, Kongen har haft privat Gods paa Lundø, men det er vanskeligt at tænke sig, at han nogensinde er gaaet paa Jagt der; derimod nok hans Lensmand, da der dengang var to Damme eller Smaasøer paa den nordre Trekant, medens hele den vestre Trekant var bevokset med Skov.

Med „en Jord paa 24 Mark Guld“ hentydes der vel til Lundøgaarden, der senere blev delt i 4 Fjerdingsgaarde med fire Fæstere eller Ejere, hvoraf den ene i Matrikel af 1688, Peder Christensen (Dam), nævnes som Selvejer og er en af mine Forfædre.

Lunøegaarden, som den dengang skreves (d'et er en senere Indsmugling), laa sikkert i den østlige Trekant af Øen, hvoraf de tre Fjerdingsgaarde stadig er samlede, medens den 4de er delt i to Boelsteder eller mindre Gaarde. Den har sikkert været placeret, hvor Peder Chr. Jacobsens Gaard har ligget fra Arilds Tid. Lundø blev tidlig skænket til Domkapitlet i Viborg, der blev bygget et Kapel, der senere er udvidet til en Kirke, og den fik sit eget Birk (gejstlig).

Ogsaa Fur, Morsø og Læsø er i Jordebogen kun betegnet med „Hus og Hare“, medens andre Øer, selv meget mindre, er begunstigede med Hus, Hjort, Raadyr, Hare, Daadyr og Kanin, hvoraf i hvert Fald de to sidste Slags var indførte. Paa Øen Gath, der laa i den meget befærdede Sliens Munding, var der Sturvildt som Hjorte, Vildsvin og Bjørne, det sidste drages dog noget i Tvivl (Steenstrup), med mindre Kongen har haft en Dyregaard her. Bjørne gik ikke paa de Tider frit som Vilddyr. Gath, senere kaldt Ø (Oehe) er nu landfast med Gelting Sogn i Angel.

Det er beklageligt, at man ved Ølisten ikke heltud kan skelne imellem, hvad der er i Kongens private Eje, og hvad han besidder Raadighed over som Krongods; men naar vi saadan ser paa Ølisten i sin Helhed i Jordebogen, kan vi heller ikke sige, at Ølisten som Helhed i særlig Grad peger paa Spørgsmaalet om Ejendomsret, men den optegner, om der paa Øen var Vildt, hvilket dette var, og om der var Husrum for Kongen og hans Mænd, der forlystede sig med Jagt. Det er altsaa særlig Kongens Brugsret og Jagtret, der interesserer. Og mange historiske Aktstykker fortæller os ogsaa, at Kongerne ofte opholdt sig paa disse Øer paa Jagt, selv endda nogle af de mindre. Mest kendt er jo, at Valdemar Sejr selv og Dagmars Søn, Valdemar den Unge, jagede paa Øen Lyø i det fynske Øhav sammen med sorte Grev Henrik af Schwerin og blev taget til Fange 1225,

hvilket blev skæbnsvangert for ham og Riget. Og Nederlaget ved Bornhøved (1227) satte en Stopper for Kong Volmers Storhedsdrømme om Konge i et Storrige omkring Østersøen. Saa gav han sig i Lag med fredelig Syssel, hvorved vi ved Viborgbispen Gunnerus's Hjælp (død 1251) fik Vedtægterne m. m. for Jylland samlet i den jydsk Lov, der blev vedtaget paa Danehoffet i Nyborg kort før Kongens Død 1241. Maaske det ogsaa havde sin Indflydelse paa, at Valdemar Sejrs Jordebog kom til Verden, for at Kongen kunde faa et Overblik over, hvor meget der i hans Riger og Lande var hans og Kronens Jordegods, hvilken Indtægt han kunde have deraf, og hvor vidt hans Rettigheder strakte sig som „dominus rex“.

V. Om Kongens Vintergæsteri eller Nathold.

Kongens Vintergæsteri er i to Nætter følgende: $\frac{1}{2}$ fother (Fod) maalt Honning, nemlig 5 Pund. Havre til Foder 6 Mark. 1 Mark Rugmel og 1 Mark Hvedemel og $\frac{1}{2}$ Mark Bygmel. 3 Mark Malt. 1 Mark Pors (d. v. s. i Stedet for Humle, da man her i Landet drak Porsøl, inden den tyske Øl vandt Indpas her), der maales ligesom Havre. 26 saltede Svin. 14 levende Svin. 16 saltede Okser. 26 saltede Faar. 14 Ask Smør, Ask er Tolfmund, d. v. s. Tolfmund er et Maal, der i Højden har 6 Tommer og i Diameter 12 Tommer; siden blev det kaldt Tolvmunds Ask, hvor den almindelige Beregning var, at 1 Ask var $\frac{1}{12}$ Tdr. eller $1\frac{1}{2}$ Pund. — 360 Ost, af hver Ost bør have 5 Brikker, d. v. s. saa meget som udkrævedes til 5 Portioner. 360 Høns. 180 Gæs. 2 Pund Peber og Kommen. 1 Pund Salt. 8 Mes Sild (en Mes = 1 Læst = 12 Tdr. Sild), jfr. paa den Tid fangedes en utrolig Mængde Sild i Øresund ved Skanør og Falsterbo i Skaane, saa der, naar Sildestimerne indfandt sig, kunde samles ved de to nævnte Byer indtil 8000 Baadlag med ca. 40.000 Mand for Sildefiskeys Skyld. — 360 Stokfiske. 2 Mark Sølv at købe Fisk for, d. v. s. fersk Fisk. 2 Ører Penninge (= 72 Penninge)

til Dragerne. Marsken (Kongens Hærfører) 1 Mark Sølv. Undermarsken $\frac{1}{2}$ Mark Sølv (førte Tilsyn med Befordringerne og talte paa Kongens Vegne ved offentlige Møder). Drosten 1 Mark Sølv (Kongens Rentemester eller Regnskabsfører). Underdrosten $\frac{1}{2}$ Mark (Kongens Køgemester og Tilsynsmand med Kongens Bord og Køkken). Over- og Underskænken ligeledes, d. v. s. $\frac{1}{2}$ Mark for hver (førte Tilsyn med Drikken og Skænkingen). Kapellets Vogter 1 Øre Sølv, altsaa $\frac{1}{8}$ Mark (formenenes at være Kongens Kapellan). Fadeburet 1 Øre Sølv. I Kælderen 1 Øre Sølv (de underordnede Personer, som ordnede Spisekammeret eller med Kældermesteren i Spidsen bevogtede Drikkevarerne). I Køkkenet 1 Øre Sølv (til Køgemesteren og hans Hjælper). Diskesvende (gjorde Tjeneste ved Bordet) og Dugesvende (udbredte Dugen og sørgede for Bordets Prydelse) 2 Skilling = 24 Penninge. I Foderhuset (Stalden) 1 Øre Sølv. Den, der fordeler Kærterne, altsaa Formanden for Kærtensvendene, der stod ved Bordet med brændende Kærter, 1 Øre Sølv. Almisseuddeleeren 1 Øre Sølv, formodentlig en gejstlig Person. Desuden 100 Skaaler, 400 Brikker (Trætallerkener). Til Brænde $\frac{1}{2}$ Mark Sølv.

Kongen maa have haft et anseligt Følge, siden der paa to Døgn skulde fortæres saa store Kvantiteter af Spise- og Drikkevarer, og det kunde jo nærmest blive mindre fornøjeligt for en Egn at faa Kongebesøg, naar der skulde udredes saa mange Naturalier og Sølv til ham og hans Følge. Men selv om Hofstaten ikke var saa stort, at det magtede at spise de opregnede Kød- og Fiskespiser og drikke den gode Porsøl, vel iblandet Honning eller Mjød, var Afgifterne, der skulde udredes, lige store alligevel. Der er jo noget, der hedder Rejsekost eller Gemmemad, og de mange hensaltede Dyrekroppe og Sildetønder kunde nok taale at gemmes hen. Siden hen, da Kongen selv paatog sig Underholdet, gik Gæsteriet eller Natholdet over til at

blive en fast Skat, kaldet „Stud“ (= Støtte for Kongen). Ledingen eller den personlige Værnepligt blev ogsaa omsat til Skat. En tredje Byrde for dem, der sad i „Kvær-sæde“ mod Afgift, kaldtes „Innæ“ og var en personlig Arbejdsydelse for Kongen i Fredens Tjeneste. Da saa Adelen saa vel som Kirkens Mænd paa de øverste Pladser og Klostre havde tilranet sig Skattefrihed ikke blot for deres Hovedgaarde, men ogsaa for deres underlagte Bønder, Fæsterne, blev Byrderne for den øvrige Befolkning overmaade tyngende. Og dette i Forbindelse med Utrygheden under de lovløse Tilstande og Ufredstider i det 13. og 14. Aarhundrede førte med sig, at mange Selvejrbønder gav sig ind under Stormændenes Værn og blev ufrie. Vi fik Vornedskabet, der stadig blev mere indsnævret. Særlig for Øriget (Sjælland, Loll. F. og Fyn) gik Selvejrbøndernes Tal tilbage med rivende Fart, og Fæstevæsenet bredte sig. Og Borgerne i Købstæderne kunde i lange Tider ikke gøre sig gældende overfor de nordtyske Hansestæder, saa Valdemarernes og ligeledes Margrethes Storhedstid svandt hen og afløstes af ringe Dage, især for den tredje og fjerde Stand, Borger og Bonde.

Karup å

Af Niels P. Bjerregård

Vand har altid en dragende magt over menneskene. Det er det samme, om det er hav, fjord, å eller bæk, altid tryller de menneskenes sind, så de gerne vil opholde sig på dem eller ved dem.

Havet drog vore nordiske forfædre. Ud higede de, og bort drog de. De fandt nye lande som Island, Grønland og Vinland det Gode, og de fæstede bo der, lavede nybygger; men udlængslen var større end opholdsdriften. Mens tiderne svandt, smuldrede nybyggerne i Vinland og Grønland bort og udslittedes; men de, der drog ud, havde dog opnået at se deres drømmeland bag havets fjerne horisont.

Andre af vore forfædre drog også ud; men den higende trang førte dem kun til det nærmeste udland. De bosatte sig i England og Frankrig, hvor de skaffede sig gode kår at leve under, ja, endogså så gode, at velværet dræbte hjemlængslen, og de smeltede sammen med de fremmede nationer; men endnu kan deres færd spores. Talrige stednavne, når man har skrællet lidt fremmed fernis af dem, vidner om både deres nordiske oprindelse og deres tidligere indbyggeres færd og levemåde.

Atter andre stundede også mod havet. Når storken kom til vore hjemlige strande, og isen smeltede langs de danske kyster, tjældede de skuderne og drog på fart. Sørøverfærd og strandhugst var deres mål, og ofte blev de ude hele

sommeren; men når dagene atter kortedes, når grågæssene fløj mod syd, og vintersolhverv var i sigte, kom de atter hjem og trak skuderne på land.

Meget havde de oplevet, mange kampe havde de udstået, og sjældent kom de alle tilbage; thi kampene kostede; men når sejlene var rebede, og skuderne gjort i stand til overvintring, samledes de i hallerne, og mens træstykkerne knitrede på bålene, sad de på langbænkene og nød det danske øl og mjød af store skåle. Snakken gik højt, og enhver fortalte om sine eventyrlige bedrifter, pyntede her og sværtede der, og alt viste sig ligesom større, når det blev set på afstand og med øjne, som øllet og mjøden havde fået til at tindre, og nogle af deres historier blev sagaer.

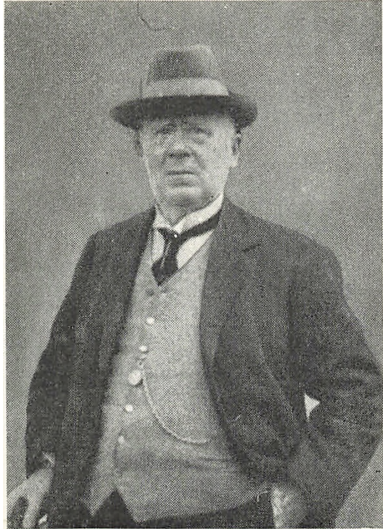
Nogen mænd skulle imidlertid blive hjemme. Der skulle skaffes føde frem til kvinder og børn, og kysterne skulle værnes; thi ofte hændte det, at besætningerne på fremmede skibe, der befandt sig i nærheden af vore kyster, forsøgte at gøre strandhugst.

Også disse hjemmевærende higede mod vandet. De sejlede ud på fjorde og indskæringer i mindre både, ofte drevet ved sejl, og hjem kom de atter med en rig fangst af fisk, som kogt eller stegt blev serveret for de hjemmевærende kvinder og børn.

Ågså åerne lokkede. I dem fandtes der lækre ørreder og fede ål, og langs åbredderne færdedes de unge mænd, kastede med snøre her og brugte stangjærn der, og dette fiskeri havde yderligere den tiltrækning, at den frie og af mennesker lidet betrødte natur gav fred og ro i sindet, gjorde, at man befandt sig godt på disse fisketure.

Årene er svundet, åerne er snævret ind, mindre i længden end i bredden; men stadig søger de unge mænd til åerne for at fiske. De er blevet sportsfiskere eller lystfiskere, eller er det måske noget helt andet end fiskeri, der drager dem. Er det mon ikke lige saa meget naturen, der lokker dem? De drager ud om morgenen med sæk og

snøre. Med langsomme skridt drager de op langs åen, idet de trækker snøren i vandet; men mon det, der drager, ikke er den omgivende natur. I den opgående sols stråler er det, som om naturen ændres. Fuglene blander deres glade sang til et tusindstemmigt kor. Solstrålerne glitrer i græssets klare dugdråber, og åbrinkens blomster åbner sig og vender deres kalke mod solen, som om de vil hilse den velkommen. Ræven lusker hjem til sine unger med det natlige bytte, og odderen soler sig på en eller anden brink. Kort sagt, alt er som uberørt. Man forstyrres ikke af fabrikkernes fløjten og maskinernes durren.

Lystfisker Olsen

De umelodiske lyde af klaprende træsko og rumlende vogne høres ikke. Civilisationens brutale indgreb i naturen føles ikke, højst mindes den som noget fjernt og ubehageligt.

Pludselig ændres hele billedet. En ørred har bidt på krogen, og straks bliver naturelskeren, naturbeundrer, sportsfisker fra tå til top. Der bliver hevet ind her og givet efter der. Ørreden er stor, og den skal løbes træt, gøres mat. Man må ikke ved uforsigtighed få snøren til at springe og gå glip af den lækre ørred. Det kan tage tid, volde besvær. Man kan trættes. Men lykkes det at hale ørreden på land og få den i sækken, har man reddet dagen, og man kan roligt gå til den nære kro for at for-

friske sig med øl og mad og hengive sig til et muntert kammeratligt samvær, der ikke er det mindst dragende ved sportsfiskeriet. Hver fanget ørreds historie må berettes, og hver historie skal helst krydres lidt. Naturligvis

Lystfisker Jepsen

fortælles der ikke skrøner; men der „pyntes“ lidt nu og da; thi man har ikke mere fornøjelse, end den man selv laver. Og timerne glider, snart må man atter bryde op for med sækken på nakken at nå hjem i rette tid.

En sådan sportsfisketur har gjort sindet rigt, men kroppen træt, og snart søger man sengen for at hvile

ud ved en sund og god søvn, der oven i købet tit gøres rigere ved herlige drømme om lækre ørreder og gode kammerater.

Det er dog ikke alene sportsfiskerne, men også digterne, som glæder sig ved åerne. Digterne kappes undertiden om at synge en ås pris. Hvad har Jeppe Aakjærs digte ikke betydet for det ry, som Karup å kan glæde sig ved. Den stille, uberørte natur omkring åen ildnede ham til sang. Han var født og opvokset ved åen, havde oplevet dens skønhed i skiftende vejr både ved nat og ved dag, og et billede af et natligt besøg går ind i hans digt „Karup Aa“:

„Hult Aæn klunker ved Midnatstide,
naar Maanen skjærer i Pytter smaa,
og Taagestøtter langs Bredden skrider
og sadler Engene abildgraa.
Da hulker Vandet fra dulgte Kilder,
mens Væslet virmer om Broens Piller,
og Kastevinde gjør Ganeriller
i Maanespejlet paa Karup Aa“.

I slutningen af digtet vender Aakjær sig mod åen, tiltaler den med det fortrolige du og vidner, at den er næsten en del af ham selv, så han måske ville have været anderledes, hvis denne å ikke havde været:

„Du klare Strøm med de svale Bølger,
der duger Heden så bredt et Bord,
mit Blik ærbødigt din Krumning følger,
til hvor du dykker i dyben Fjord.
Til dine Bredder min Slægt var bundet,
ved dine Bølger jeg Liv har fundet,
du er som Traad i mit Livsvæv tvundet,
du tungt henskridende, Karup Aa“.

Han priser også åen, fordi den tjener som fristed og skjul for de forfulgte og rædselsslagne smådyr:

„I Dagens Larm du snakked med,
i Nattens Mulm du lyste Fred
og vilde alting skaane.
Du skjulte det forfulgte Dyr,
hver Frø, som for sin Fjende flyr,
og Laxen drog paa Æventyr
i Skjæret af din Maane“.

Selv når digteren generaliserer, er hans tanker ved Karup å. Når han i digtet „Jylland“ følger åens bløde sving og slyng gennem de brede enge, er ingen, der har vandret langs Karup å, i tvivl om, at det er denne å, han har i tankerne:

„Der ruller de Bække saa tungt gennem Dal,
 langmodigt ta'r Aaen imod
 og skrider tilhavs i en sindig Spiral,
 forinden den drev det til Flod.
 Men hvor kan den glitre en Sensommerkvæld,
 naar Laxen gaar op mod dens Strøm,
 naar Siv og naar Flæg
 faar Dugstænk i Skjæg,
 og Dagen gaar bort som en Drøm“.

Var der ikke andre, der kastede deres blikke på Karup å end digtere og lystfiskere, var det ingen sag; men sådan er det ikke, og sådan har det aldrig været. Til alle tider har der i nærheden af åen levet mennesker, der satte pris på gode ørreder, og som gerne nu og da ville have en kogt ørred på bordet til at kildre deres kræsne ganer med. For sådanne mennesker var åen hverken poetisk eller naturskøn, men blot et sted, hvor man kunne hente noget for munden, noget der ligesom kunne sætte prikken over i'et ved deres lukulliske måltider. En mand, der betragtede åen med sådanne øjne, ville som regel gøre alt, hvad han kunne, for at holde andre borte fra at fiske i den. Han ville have de lækre ørreder for sin mund alene.

At det var sådan før i tiden, fik de gæve skivinger at føle i 1610. De havde i ny og næ fisket lidt i åen hver ud for sin grund; men dette så Peder Munk til Estvadgård på med onde øjne. Hvad skulle jævne borgere og bønder med ørreder. De kunne vel nøjes med, hvad de selv avlede, og ville de absolut have fisk, kunne de tage dem i Skive fjord; men ørrederne skulle forbeholdes hans mund.

Peder Munk var en mægtig herre. Han var søn af den bekendte Mogens Munk, der i 1523 på snildelig vis overbragte Christian den Anden den opsigelse af huldskab og troskab, som de jyske rådsherrer havde vedtaget på et møde i Viborg den 20. januar 1523. Ved sin bortgang fra mødet lod han nemlig sin ene handske blive liggende, og i den lå rådsherrernes opsigelse.

Peder Munk havde fået en glimrende opdragelse og oplæring, og da han voksede til, var han gennem mange år i kongens og rigernes tjeneste. Han nåede frem til at blive rigsadmiral i 1576, og han var i 1588 en af de mænd, der blev valgt til som formyndere at styre rigerne, indtil den mindreårige Christian den Fjerde blev myndig og selv kunne overtage styret. Han holdt dog ikke ud til enden, idet en strid med en af de andre formyndere førte til, at han i juni 1593 nedlagde sit hverv; men Christian den Fjerde må åbenbart på dette tidspunkt have sat stor pris på ham; thi straks efter, at han i 1596 var blevet myndig, udnævnte han Peder Munk til rigsmarsk, og således kom Estvadggårds ejer til at fungere som rigets mægtigste mand næst efter kongen.

Allerede i året 1566 kaldes han Peder Munk til Estvadgård; men han havde også andre ejendomme; thi hans hu stod til jorden, og hvad den kunne yde. Han var blandt andet også ejer af Sæbygård i Vendsyssel, Demstrup og Sødringholm i Ommersyssel, havde part i Vrejlevkloster og desuden gårde både i København, Randers og Kolding, og han ønskede stadig at erhverve sig mere. Han købte således i 1602 Hersomgård af Anna Lykke; men senere blev skødet dømt ugyldigt, fordi lovenes regler var tilside-sat. Det ses også ved andre lejligheder, at hans handeler ikke kunne stå for den strenge kritik, som naturligvis først og fremmest blev rettet og måtte rettes mod en mand i hans stilling.

Som rigsmarsk trådte han tilbage i 1608. Det synes dog, som om hans tilbagetræden ikke var helt frivillig. Han havde nemlig haft Vestervig kloster i forlening; men kort efter hans tilbagetræden fra rigsmarskstillingen gik kongen i rette med ham og forlangte erstatning, fordi han ikke havde holdt Vestervig kloster og kirke tilbørligt ved lige, og det mærkes fra den tid, at han ikke mere kan sole sig i kongegenst.

Lidt stødt på manchetterne trak den høje herre sig tilbage til Estvadgård, hvor noget af det første, han foretog sig, var at forbyde skivingerne at fiske i Karup å, selv når det foregik ud for deres egen grund. Har han ved at forbyde andre at fiske i åen villet skaffe sig lidt erstatning for de penge, han måtte rykke ud med i anledning af misligholdelsen af lenskontrakten om Vestervig? Man kan ikke vide det med bestemthed, selv om det ser ud som en tanke, at han nu tager så kraftigt fat på at frede ørrederne for sin egen mund. Ganske vist havde han prøvet det før. Der havde tidt været rivninger mellem ham og lodsejerne langs åen; men i 1610 blev det så slemt, at skivingerne besluttede at anråbe kongen om hjælp mod den havesyge herremands forbud og fortrædeligheder.

Nu om dage ser folk naturligvis op til kongen; men især er man i højt humør, når man ser ham færdes jævnt og bramfrit omkring i landet, ser ham hilse på en bonde her og en borger der eller få sig en jævn passiar med den togfører eller lokomotivfører, der har ført det tog, som han har rejst med.

Sådan var det imidlertid ikke på Christian den Fjerdes tid. Han, der i vor historie er blevet skildret som jævn og folkekær, stod for datidens borgere og bønder som en mand, man kun kunne nærme sig bukkende eller krybende, og skulle man skrive til ham, måtte det være i en stil og med ord, der vidnede om deres dybeste underkastelse over for ham, og som kunne forvise ham om deres trofasthed og hengivenhed.

Da dette i sjælden grad lyser ud af det brev, som skivingerne sendte til kong Christian den Fjerde, og hvori de bad ham hjælpe sig, skal brevet her fremføres i sin helhed:

„Stormægtigste Høybaarne Første, alle voris naadigste Herre og Koning. Guds Benedidelse og Velsignelse være nu og ald Tiid hos Eders Kongelige Mayestæt, Eders Naadigste Dronning voris udvalgte Herre og Herinde

samt alle Eders Kongelige Mayestæts Naadis Børn, og Eder alle naadelig og vel spare og bevare udi Guds Hellige Navns Ære og Frygt med langvarrendes Helbred og Regimente til Siæl og Liuff.

Vi, Eders Kongelige Mayestæts troe Undersaattere, Borgermester, Raad og Menigheden udi Eders Naadis Kiøbsted Schive, giver Eders Kongelige Mayestæt Underdanigst og Ydmygeligen til Kiende, at denne Eders Naadis Kiøbsted er dend liden ringe Bye, og liden formodigendis folk udi, da vi fattige mænd derudi boendes er, og vores forældre havde nogen Næring af dend fiskerie, som der var til Byen, for nogen Aar siden udi Schive Aae for voris Byes Grund Eyendom; nu er os det formeent af dend gode Mand Peder Munk til Estvad-Gaard og er kommen fra Byen udi Eders Her Faders Salig Høylovlig Ihukommelse Hands Tiid, og sigendes Hans Naade skulde det have undt Hannem; om saa er eller ikke er vi fattige Mænd aldeles ubevidst. Udi lige maade haver fornevnte Peder Munk tilforhandlet sig af en vores Medborgere her i Byen af vores Byes Ager og Eng, som Kong Christian dend tredie Salig og høylovlig Ihukommelse naadigst haver underlagt fornevnte Eders Naades Kiøbsted Schive paa det dend des bedre kunde forbedres; Dog de Aarligen (afgifter) af fornevnte Eyendom, som fornevnte Eders Naades Kiøbsted blev underlagt skulde udgives det sædvanlige Landgielde, som deraf aarligen afgik til Kroenen og Kirken førend samme Eyendom blev Byen underlagt, som beløber sig til $4\frac{3}{4}$ tønder Korn; og siden fornevnte Peder Munk samme vores Eyendom haver bekommet, da haver hand een Part deraf underlagt en Gaard liggende her hos kaldet Jeegeris Gaard og een Part selver lade bruge til Estvad-Gaard og ingen Landgielde deraf giver i nogen Maade; men vi fattige Mænd skal det udgive alligevel fornevnte Eyendom er fra Byen, og siden fornevnte Peder Munk er bleven af med fornevnte Jeegeris Gaard er det af vores Byes Eyen-

dom hand der under havde lagt Eders Kongelige Mayestæt af Velbyrdige Ove Schiell for magelagt til Skift, og vi denne Sag til Viborg Landsting haver ladet indstevne, og der Sagen af de gode Mænd Lands Dommere for sin tilbørlige Dommer indsat. Allernaadigste Herre og Konning er vores allerunderdanigste og ydmyge Bøn og Begiæring til Eders Kongelige Mayestæt, at I for Guds Skyld ville meddele os Eders Kongelige Mayestæts Bestalling til vores gode fromme Lænsmand Ærlige og Velbyrdige Mand Claus Daa (lensmand på Skivehus 1606—1613) at hand vores Sag ville sig antage og dend udi rette anføre, så vores fattige Bye igien maatte komme til sin Friehed og dend Rettighed, som fremfarne Konger og Eders Kongelige Mayestæt naadigst haver priviligeret og samtykt; vi ville igien alle vores Dage findes for Eders Naadigste troe Undersaatter med all underdanig Lydighed og Tienstagtige, som vi Eders Kongelige Mayestæt høyligen pligtig er, og forlader os til Eders Kongelige Mayestæts naadigste Giensvar.

Datum Eders Kongelige Mayestæts Kiøbsted Schive.
D. 8de May Anno 1610.

Eders Kongelige Mayestæts underdanigste og velvilligste og troeste Tienere og Undersatter udi Eders Naades Kiøbsted Schive, Borgmester, Raad og Menigheden sammesteds“.

Borgmester og råd i Skive har åbenbart været vidende om, at kongen enten var i eller skulle komme til Viborg, og de har så tilstillet ham skrivelsen der; thi allerede 3 dage senere, den 11. maj 1610, underskriver denne under sit ophold i stiftsstaden følgende brev til Claus Daa:

„Christian den Fierde medt Guds Naade Dannemarkis Konge, Vendis og Gottis Konge. Vor Gunst tilforne. Hvis os Elskelige Borgermester og Raad udi vort Kiøbstedt Skive Os underdanigst haver ladet andrage og tilkiendegive, hvorledes Os Elskelige Peder Munk, vor Mand og

Tiener skal giøre dennem nogen forfang og Uret anlændis nogen fiskerie hand formeener dennem udaf hannem skal tilføyes, med underdanig Begiæring der udinden at maae forhiælpes til Rette. Det al sammen haver Du af

Claus Daa, lensmand på Skivehus 1606—1613,
død 1641

Deres herhos føyendes Supplication at erfare. Thi bede Vi Dig og ville, at Du dig deres Sag antager, og dend saa vidt med Lov og Rett skee kand udførrer, og dennem til all Billighed haandthæver og forsvarer; dermed skéer Vores Vilje. Befalendis Dig Gud. Givet udi Vores Kiøbsted Viborig d. 11 May 1610. Under Vores Zigneet“.

Christian.

Claus Daa tøvede heller ikke med at tage fat på sagen, og allerede den 8. juni var han så vidt, at Peder Munk denne dag kunne stævnes til at møde for retten i Skive den 22. juni. Peder Munk måtte så i retten; men her på-

beråbte han sig et låsebrev*), som han imidlertid sagde, at han ikke kunne fremlægge den dag; men han ville komme med det senere, og han begærede derfor, at „Sagen een Tiid lang maatte beroe og opstaae“, og han fik så en udsættelse på fjorten dage.

Efter udsættelsen blev der så afholdt møde den 6. juli 1610. Ollof Jensen, dommer til bytinget i Skive, beklædte dommersædet.

Claus Daa mødte i retten, hvor han fremlagde sin kongelige bestalling og den ansøgning, som af Skive borgere var indsendt til kongen. Endvidere fremlagde han en kontrakt, der var underskrevet „Aar efter Guds Byrd 1517, dend Mandag, som var Sanctorum Petri et Pauli Apostolorum“. Der var nemlig dengang opstået en trætte mellem ridder Niels Høeg til Eskjær og nogle andre herlighedsejere om fiskeriet i Karup å.

Til stede ved kontraktens indgåelse var Erich Kaas, der var biskop i Viborg og døde som sådan i året 1520, Hans Iversen, der var hovedsmand på Skivehus før Niels Høeg overtog lenet i 1520, Kiæll Iversen, der var ejer af Astrup og døde 1536, Olob Krabbe, der var ejer af Østergård, Anders Schiæll, ejer af Hegnet, Iver Kaas, ejer af Nørgård,

*) Et låsebrev er en middelalderlig foretæelse, der kendes allerede fra begyndelsen af 13 hundredtallet. Kongen havde dengang domsmyndighed i ejendomssager. Hvis nu en ejer havde en mangelfuld adkomst til sin ejendom, kunne han erhverve sig et låsebrev; thi „lås er lovens ende“. Selve retsakten kaldtes at forfølge til lås. Reglerne for fremgangsmåden skiftede noget gennem tiderne, men omsider kodificerede Christian den Fjerde reglerne ved „Rigens Ret og Dele af 10. December 1621“. Fremgangsmåden var derefter den, at man begyndte med at drage til de ting, hvorunder godset lå, 3 gange til herredsting og 3 gange til landsting, dog kunne man i Jylland nøjes med 1 gang til landstinget. Ved disse tingshandlinger oplæstes adkomstbrevene, og det blev forkyndt, at man ville forfølge dem til lås. Med en beskrivelse af, hvad der var foregået på tinge, drog man så til rigets kansler, og han udstedte et stadfæstelsesbrev. Derefter skulle vedkommende forhverve sig 4 dombreve med 6 ugers frist mellem hvert af dem. Når atter 6 uger var forløbet, blev der udstedt en almindelig stævning med års og dags varsel (1 år og 6 uger), og efter denne frists udløb blev der udstedt en 6 ugers overhørelsesstævning. Enhver, der mente at have retigheder i godset, måtte inden for disse frister udstede et genbrev. Blev hans retskrav godkendt, kunne låsebrevet ikke erhverves, før hans krav var opfyldt. Blev hans retskrav underkendt, kunne sagen føres videre; men den måtte altid hvile i den tid, det tog at få genbrevet kendt ugyldigt. Var sagen ført til ende uden indsigelse eller kun med genbreve, der var kendt ugyldige, fik sagsøgeren så sit låsebrev, der altid gjaldt for fuldgyldig adkomst til godset.

Jens Hvas, provst på Spøttrup, Niels Skriver, landstingshører, Las Føged, borgmester i Skive, Jens Christensen i Saugstrup, Peder Ramsing og Christen Jensen i Smollerupgård.

Ridder Niels Høeg, der også i øvrigt er kendt som ret-haverisk og bondeplager, krævede Hesselbjerggårds fiskeret udvidet; men på åstedsmødet blev der indgået forlig, således at enhver, der havde „enge eller deele“ ud til åen måtte sætte garn fra land og til midt i strømmen; men der skulle være 100 favne mellem garnene, således „som haver været fra Arilds tiid“, og „ingen maatte have voddræt mellem Skive fiskegårde og Hesselbjerggårds fiskegårde. Hvis nogen overtrådte forliget, og de blev overbevist af uvildige „Dannemænd“, skulle de bøde 3 mark lybsk til Niels Høeg eller hans arvinger.

Gammelgård til Ørslevkloster fik dog en særstilling, fordi den havde haft frit opstående fiskegårde fra Arilds tid. Det blev aftalt, at forliget skulle „holdes ubrødeligen til ævig Tiid“.

Dernæst fremlagde Claus Daa skriftligt de krav, som han stillede på Skive borgeres vegne, hvori det hedder:

Først formener jeg, at Skive borgere bør nyde deres frie fiskeri på deres forstrøg og for deres grund og ejendom efter recessen og håndfæstningen.

For det andet mener jeg, at Peder Munks låsebrev ikke skal kunne udelukke Skive borgere og indbyggere fra deres fiskeri for deres egen grund og ejendom, uden at det lyder, at han har samme å til „enddeels fiskeri“.

For det tredje beviser jeg med den fremlagte kontrakt, at Skive indbyggere har haft deres fiskeri i samme å imellem Hesselbjerggård og Skive fiskegårde på den tid, Niels Høeg havde Hesselbjerggård. Da denne kontrakt er lavet af riddersmænd og andre godtfolk og bærer Niels Høghs segl og melder, at den skal holdes „uryggeligen til ævig Tiid“, mener jeg, at Peder Munk ikke kan kræve mere

fiskeri i Skive å end det, som fornævnte Niels Høeg har tilskødet hans forældre, og da jeg formener, at denne kontrakts bestemmelser stadig står „urygget“, bør Skive borgere have deres frie fiskeri i åen oven for Skive bro, og på det begærer jeg dom, ligesom jeg beder om, at denne min beretning må blive læst, påskrevet og indført i enhver afgørelse, som i denne sag bliver truffet af retten.

Peder Munk mødte ikke selv i retten, men sendte sin foged, Jacob Jensen, til at varetage sine interesser. Fogden fremlagde et brev, skrevet på pergament og med hængende segl ved. Det var det dokument, som Peder Munk havde påberåbt sig i det første retsmøde.

Dette dokument, altså låsebrevet, var udstedt på kongens retterting på Lystrup, den 5. juni 1575, og var følgelig underskrevet af *Frederik den Anden*.

Peder Munk mødte på dette retterting med et stadfæstelsesbrev, som i året 1501 var udgivet af den daværende rigskansler, Jørgen Marsvin, på kong Hanses vegne.

Jørgen Marsvin havde efter sin fader arvet Lindved ved Odense, og af en del sammenkøbt bøndergods dannede han Hollufgård, også på Fyn. Han kunne ikke, da han blev udnævnt til rigskansler, stå for fristelsen til at udnytte stillingen til egen fordel. Han blev derfor i en trætte, han havde med Dalum kloster, beskyldt for „under Rigets Indsegl at have udfærdiget Ride- og Lagdagsbreve, ja endog for at have udstedt Brev i Landsdommerens Navn uden dennes Samtykke“. Hans fødselsår kendes ikke; men han døde 1524. Låsebrevet gav oplysning om, at i året 1501 mødte grev Niels Høeg for kong Hans med nogle breve.

Det første brev var udstedt af en vis Stig, der i brevet meddelte, at han havde solgt skødet og afhændet fra sig og sine arvinger en del gårde og gods i Ginding herred, deriblandt Hesselbjerggård, som beboedes af Michel Oulsen, og som gav en indtægt af 15 ørter korn årlig, nogle øde gårde i nærheden og en øde gård, beliggende sønden

for „Fløde Mølle Heede“, samt østen derfor et bolsted, liggende syd for den nævnte mølle, og med alle de nævnte ejendomme skulle følge alle disses tilliggende: agre, enge, skove, marker, fiskevand og fiskegårde, vådt og tørt, intet undtaget.

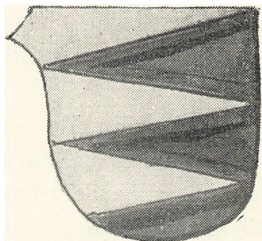
Ligeledes forelagde Niels Høeg et andet brev fra Ginding herreds ting, der gik ud på, at den nævnte Stig havde med lovhæfte ejet alt det gods, øde og bebygget, som brevet udviste.

Der blev også fremlagt et tredje brev fra Ginding herreds ting, og i dette meddeltes det, at 24 dannemænd havde „vundet“, at den endel og mark, som Stig havde tillagt Hesselbjerg var fri ejermark dertil af Arilds tid, og at alle de øde ejendomme såvel som de bebyggede havde været i Stig og hans forældres værgе med alle tilliggender, og at Hesselbjerggårds fiskegårde havde været fiskegårde af Arilds tid og havde frie forstrøg til Skive gårde, og at aldrig nogen havde haft voddræt og fiskegarn over åen derimellem eller nogen anden fiskegård undtagen gammelgårds fiskegård, som brevene derom „ydermere udviser“.

Endelig var der fremlagt et fjerde brev, skrevet på pergament og med hængende segl ved, hvori der gaves meddelelse om, at der var udstedt domsbrev på seks uger, og derefter var der overalt i riget udstedt stævning på et år og seks uger, gående ud på, at enhver, der mente at have „nogen Deel, Lod eller Rettighed i de nævnte Gårde og Gods, øde og bygget, med fornævnte Fiskeri, eller i nogen deres Tilliggelse, endten for Eyendom, Pandtlaan, Gave, eller være sig i hvad Maade det helst være kand“, skulle komme til rettertinget med deres beviser. Endelig meddeltes det, at der derefter var udstedt almindelig overhørelsesstævning, ligeledes overalt i riget. Derefter meddeltes det, at alle breve og stævninger var lovligt givne og til tinge læst og forfulgt med iagttagelse af de krævede tider og data.

I sagen fremkom der to genbreve, der blev forelagt kongen.

Det ene genbrev var udstedt af Gregers Holgersen med tilnavnet Ulfstand til Sønder Vosborg. I 1572 pantsatte kronen ham Skivehus slot og len. Pantsætningen blev ændret 1577, så han mod at give afkald på halvdelen af pantessummen fik livsbrev på dette len.

Ulfstands våben

Som pantthaver protesterede han mod, at Peder Munk skulle have låsebrev på fiskeriet i Skive å, da han mente at „have ret til et garnsted, kaldet Stegers Sætt“ over mod Skive bro.

Da kongen på en rejse i 1574 opholdt sig i Viborg, lod han, den 22. november, de to herrer kalde til sig og fik et forlig i stand, idet han fik Gregers Holgersen til at erklære,

„at efterdie fornævnte Peder Munch beretter at have det paa Laughæftet og andre gamle Breve; maae og skal hand og hans Arvinger efter samme Laughæftes Lydelse fornævnte Garnsted, kaldet Stegers Sætt, fremdeles nyde og beholde, og hans forfølling til Laas at have sin fremgang“.

Der tales om et forlig; men det ses ikke, at Peder Munk har ydet noget, for at forliget kunne komme i stand. Har mon kongen, der satte stor pris på herren til Estvadgård, allerede på det tidspunkt lovet Gregers Holgersen livsbrev på Skivehus len og derved fået ham til at give afkald på den rettighed, som han mente at have?

Det andet genbrev var udstedt af mester Mads Hvidt på Anna Madsdatters vegne. Hun var enke efter Albert Høeg og var Mads Hvidts datter og rette arving. Dette genbrev angik også fiskeriet i åen. Også i dette tilfælde blev der indgået forlig, idet Anna Madsdatter sammen

med sin laugværge, sønnen Søren Høeg, den 26. november 1574, på Estvadgård underskrev på, at de havde trukket deres genbrev tilbage.

Hvad har Peder Munk givet til gengæld? Derom melder de gamle dokumenter intet; men det har åbenbart ikke

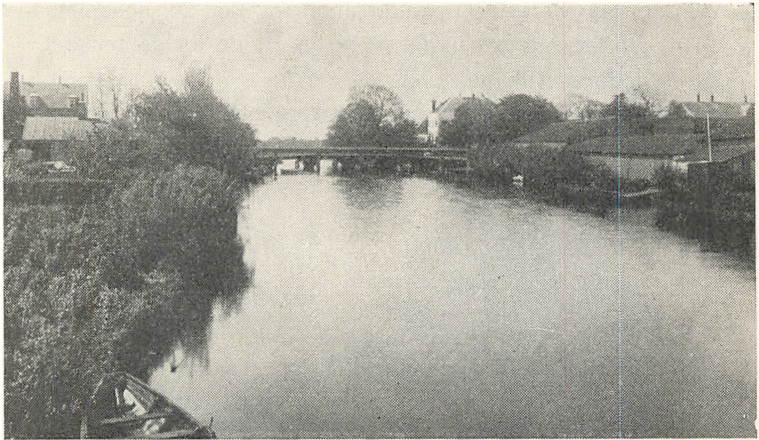

Gl. Skivehus, tegnet af Holm

været meget; thi han var rethaverisk og ikke alt for kræsen i valget af de metoder, han brugte, når han ville gennemføre noget, der var til hans egen fordel.

Da kongen på sit retterting på Lystrup, den 5. juni 1575, havde gennemgået disse aktstykker, fældede han følgende dom:

„Thi tildømme vi nu fornævnte Peder Munch og hans arvinger fornævnte Gaarde og Gods, øde og bygget, med fornævnte Fiskeri udi Skive Aae, eftersom forbemeldt er, med alle deres rette tilliggelse, hvad det helst er eller være kand, indtet undertagen, at have, bruge og beholde til ævindeligh Eye“.

Storbroen over åen

Efter de almindelige forbud mod at lægge Peder Munk hindringer i vejen slutter dommen:

„og sætter vi dend Sag ævindelig Tielse paa“.

Efter at dette låsebrev var fremlagt og indført i sagens akter, fremsatte Jacob Jensen sin påstand som en slags svar på Claus Daaes forlangende.

I sit indlæg krævede han med hensyn til fiskeriet i Karup å fra Estvadgård og til Skive bro for det første, at enhver skulle beholde sine rettigheder efter loven, for det andet, at den mand, der havde haft gods og ejendom med hånd og hæfte i 12 år, skulle beholde det, hvis det stod ukæret, og det forment han, at fiskeriet i åen havde gjort efter loven, for det tredje skulle enhver beholde sit fiskeri og sine fiskegårde, som han havde haft fra Arilds tid — „besønderlig Ihukommelse Høylovlig Kong Hanses Tiid“ —, for det fjerde, at enhver mand, der havde haft gods eller ejendom i hånd og hæfte i 20 vintre, skulle beholde det angerløst og uafvunden, undtagen pant og forlening efter recessen. Han forment, at det omstridte fiskeri var hans husbonds rette arv og eje, da det havde

fulgt ham i lovligt hæfte og brug efter loven, recessen og håndfæstningen, tillige var det efter rigets ret forfulgt til lås, som han mente var lovens ende, eftersom rigets ret var. Han formente, at fiskegårdene og fiskeriet til Skive bro med al deres rettighed og herlighed med garnsted og andet nu skulle tilhøre hans husbond, ulastet og ukæret i enhver henseende, således som det havde gjort i den gældende lovs tid.

Derefter begærede han, at byfogden i Skive eller den, der måtte komme til at beklæde dommersædet i hans sted, skulle lade hans påstand indføre i dommen.

Da Claus Daa og Jacob Jensen derefter havde haft ordet flere gange for nærmere at uddybe deres påstande, sluttede retten, og sagen blev indladt til doms.

Dommeren var i vildrede med, hvad han skulle gøre, og det var intet under; thi på den ene side stod Claus Daa med en kontrakt, „gjort af Ridders mænd og andre gode Dannemænd“, hvorefter man var enedes om, at enhver lodsejer havde ret til — efter nærmere bestemmelse — at fiske ud for sin ejendom, og kontrakten havde endog den tilføjelse, at den skulle holdes ubrødelig til evig tid, og på den anden side stod Jacob Jensen, der fremlagde et låsebrev, udgivet af Frederik den Anden, og hvori Peder Munk til Estvadgård var tildømt det samme fiskeri.

Til sidst kom dommeren til det resultat, at han ikke vidste, hvordan han skulle dømme i sagen, da det næsten så ud til, at begge parter kunne have ret til fiskeriet, som striden stod om. Han valgte derfor den udvej at sige, at han ikke forstod sig på at dømme i sagen og derfor indskød den under sine overdommere.

*

Denne dom passede absolut ikke Peder Munk. Han havde åbenbart ment, at når han fremlagde sit låsebrev, ville dommen straks falde ud til hans fordel, så han alene havde

lov til at fange åens lækre ørreder og kildre sin gane med dem. Den dom, som Skive byfoged havde fældet, udskød imidlertid den endelige afgørelse i det uvisse, og dertil kom så det ærgerlige, at lodsejerne under sagen var blevet gjort bekendt med kontrakten af 1517, og de ville naturligvis gøre gældende, når de fiskede i åen, at de havde kontraktlig ret dertil. Han var derfor klar over, at han hurtigst muligt måtte gøre et eller andet, hvorved det blev ham muligt at forhindre lodsejerne i at tage ørrederne; men hvad skulle han gøre. Det varede imidlertid ikke længe, før han havde fået en god ide, mente han da selv, han anlagde ved landstinget sag mod byfoged Oluf Jensen og krævede ham dømt, fordi han havde fældet den mærkelige dom, hvad Peder Munk mente, at han havde gjort, fordi han var uvillig til at dømme mod Skive borgere, der oven i købet havde ingen ringere som talsmand end selve lensmanden.

At Peder Munk har haft travlt, ses vel bedst af, at, skønt dommen ved Skive byting først var afsagt den 6. juli, kunne den sag, som Peder Munk havde anlagt mod byfogden, allerede behandles af landstinget i Viborg den 4. august samme år.

Som dommere fungerede Iver Juel til Villestrup. Han havde i sine yngre år været ansat i kancelliet; men efter at han havde overtaget sin fødegård Villestrup, blev han i 1598 udnævnt til landsdommer i Nørre-Jylland. Som meddommer havde han Enevold Kruse til Vingegård, og endelig var landstingshører Gunde til stede som skriver.

Peder Munk mødte ikke personlig, men sendte som ved bytinget i Skive sin foged, Jacob Jensen, der beskyldte byfoged Oluf Jensen for ved den skete kendelse at have gjort sig til part i sagen.

Dernæst fremhævede han, at Skive å og fiskeri havde fulgt Peder Munk i mere end 40 år både ulastet og ukæret, og at nævnte dom derfor burde erklæres at være mag-

tesløs og ikke komme hans husbond til forhindring.

Naturligvis havde Peder Munk indstævnet Claus Daa, der havde forhvervet dommen, og endvidere borgmester Peder Jensen i Skive og rådmændene Peder Christoffersen, Oluf Jensen, Oluf Christensen og Hans Bertelsen samt de menige skiveborgere, der mente at have noget krav på åen og fiskeriet i den, og han havde forlangt, at de skulle medbringe de breve og beviser, hvorpå de byggede deres krav.

Heller ikke Claus Daa mødte selv, men sendte Hans Jensen, der var ridefoged på Skivehus, og han fremlagde den dom, som var afsagt ved Skive byting, og som yderligere bevis for sin herres indblanding i sagen fremlagde han „vor allernaadigste Herres og Konges Mesive Brev“, altså Christian den Fjerdes bestalling, udstedt i Viborg den 11. maj 1610. Endvidere fremlagde han kontrakten af 1517 og Peder Munks låsebrev samt en beretning om sagens forløb ved Skive byting.

Byfogden var mødt og forklarede, at da der i retten var fremlagt dels en kontrakt og dels et låsebrev, og da de to bevisligheder stred imod hinanden, havde han ikke vidst, hvordan han skulle dømme i denne sag, og derfor havde han fældet den af Peder Munk påankede dom. Han havde ikke været uvillig til at fælde en endelig dom, hvis han havde kunnet.

Landsdommerne kom til det resultat, at da der i sagen ved bytinget i Skive forelå både gode mænds kontraktbrev og et låsebrev, og da byfogden derfor ikke vidste at dømme i sagen, kunne de ikke finde eller dømme, at han havde været uvillig.

*

Endelig nåede Oluf Jensens dom frem for landstinget, der den 26. marts 1614 afsagde følgende dom:

„Saa og efterdi der tvistes om fornævnte Skive Borgere

maae paa een sted tvert over Aaen til begge Lande sætte Garn eller bruge vaad-drætt eller meede garn i fornævnte Peder Munks Forstrøg eller ey, og ikke fornævnte Byefoged derom klarligen haver senteret, da finde vi, efter saadan Leylighed dend Dom ikke at forhindre, men Byefogden derom at kiende og dømme, som det sig bør, når Sagen for hannem lovlig bliver indstævnet“.

Claus Daa havde fået kongelig bestalling til at tage sig af sagen for Skive borgere og føre den så langt og så vidt, som han med rette kunne, og man må lade ham, at han intet forsømte for at skaffe den belyst og pådømt. Til sidst indstævnedes han sagen for den almindelige herredag i København med det resultat, at kongen og rigsrådet kendte for ret, at de fattige borgere i Skive burde nyde deres fiskeri i Skive å efter loven, recessen og kontraktens indhold, og at Peder Munks låsebrev ikke skulle kunne forhindre dem deri.

*

Efter en sådan dom skulle man mene, at den pengekære og rethaverske Peder Munk kunne holde sig i ro; men det var hans natur så inderlig imod, at han ikke kunne tvinge sin vilje igennem, og derfor spekulerede han på, om han ikke kunne finde et nyt grundlag, så sagen atter kunne rejses; måske kunne der så blæse en mildere vind over for, hvad han ønskede.

Da han havde tænkt over sagen i nogen tid, mente han, at han havde fundet et grundlag, hvorpå han i hvert fald kunne drille Skive borgere, og så var der dog altid vundet noget. Han havde nemlig opdaget, at de skiveborgere, som havde lodder på begge sider af åen, satte garn fra begge sider ud til midt i åen, og han mente, at dette måtte kunne forbydes. Han gik så til bytinget i Skive og krævede, at der skulle udstedes forbud mod sligt uvæsen.

Retsforhandlingen fandt sted den 15. juli 1614, og dom-

mersædet beklædtes af borger og byfoged Jacob Skriver i Skive.

Peder Munk havde på denne tid fået sig en ny foged, en mand ved navn Søren Madsen, og ham bemyndigede han til at føre sagen. Til at høre de krav, han stillede, og hvis det var dem muligt, tage til genmæle på kravet om forbudet, havde han indstævne Skives borgmester Peder Christoffersen og byens rådmænd Oluf Jensen, Hans Bertelsen, Oluf Svendsen og Peder Sørensen, desuden Oluf Thornsen i Gammelgård (over ham og hans familje findes der et epitafium i Frue Kirke i Skive) og menige borgere og borgersker i Skive.

Søren Madsen krævede, at der skulle udstedes forbud mod, at nogen havde voddræt eller meede-garn eller andre garn på den gode Peder Munks forstrøg mellem Skivehuses fiskegårde og Hesselbjerggårds fiskegårde. Man måtte heller ikke sætte ruser nærmere hinanden end 100 favne og kun fra en af siderne ud til midt i åen, sådan som det stod i kontrakten af 1517, og enhver, som overtrådte dette forbud, „skulle have skade, og derfor stande til Rette som vedbør“.

Peder Christoffersen var mødt og tog ordet på egne og de menige borgeres vegne, og efter at han havde svaret på Søren Madsens krav, fremsatte han borgernes krav, der gik ud på, at når Peder Munk krævede, at Skive borgere ikke måtte sætte garn længere end til midtstrøms og for gennemførelse af dette forbud henholdt sig til en kontrakt, som i 1517 var indgået mellem Skive borgere og Niels Høeg, så måtte der tages hensyn til, at ingen Skive borger på det tidspunkt havde ejendom østen for åen; men at alle lodderne der tilhørte Brårup by, Gammelgård og Egerisgård; men deri var der ved kong Christian den Tredjes gavebrev for længe siden sket den ændring, at alle Brårup jorder med deres rette tilliggende var kommet under Skive bys frihed, og derefter havde mange i Skive

fået lodder på begge sider af åen, og de havde følgelig ret til at sætte garn både fra den østre og vestre side ud for deres lodder; thi dette var i dybeste overensstemmelse med kontrakten. At Skive borgere ved søgsmål havde prøvet at få den ret, som de tilkom, var såre naturligt; thi Peder Munks forfølgning til lås og de mange hindringer, han havde lagt dem i vejen, havde i høj grad været dem til skade, trængsel og forfang for Skive bys jævne borgere; men Skive borgere skulle nok holde sig reglerne i loven, recessen, kontrakten af 1517 og kongens og rigsrådets dom efterrettelig; men de måtte så til gengæld kræve, at byfogden ikke udstedte noget som helst forbud mod, at Skive borgere nød de retigheder, som de tilkom efter disse bestemmelser.

Byfogden kom efter nogen overvejelse til det resultat, at da man tvistedes om, hvorvidt Skive borgere skulle have ret til at sætte garn eller bruge voddræt i sagsøgeren Peder Munks forstrøg, og da kongen og rigsrådet havde senteret, at Skive borgere burde have fri fiskeri ud for deres ejendom såvel efter loven og recessen som kontrakten af 1517, og at Peder Munks låsebrev ikke måtte være en hindring i at udnytte denne deres ret, så måtte han „kiende“, at Skive borgere havde ret til frit garnbrug og fiskeri efter nævnte kontrakt, så længe den stod ved magt og „ikke ryggedes for sin tilbørlige Dommere“.

Peder Munk var naturligvis rasende over den afsagte dom, hvad der vel egentlig er let at forstå, når man tager i betragtning, at han i sine velmagtsdage kunne opnå næsten alt, hvad han ønskede, selv om det undertiden var ret egoistiske formål, han lagde til grund for sin stræben. Dengang stod hans standsfæller bukkende og smigrende omkring ham og var rede til at lystre hans mindste vink, og bønder og borgere var folk, som han mente, han i sin magtfuldkommenhed kunne behandle, som han ville. Men det var blevet helt anderledes. Han, der havde solet sig i

kongegenst, var nu sat udenfor. Hans standsfæller havde vendt ham ryggen. Med skadefro smil var de med til at nøfle ham, hvor de kunne, ja, selv bønder og borgere satte sig op mod hans vilje og ønsker. Alt havde — efter hans mening — vendt sig til det værre. Han lod imidlertid dommen gælde, søgte, så vidt det kan ses, ikke at få den omstødt. Måske følte han, at han var blevet for gammel til at stræbe så voldsomt efter jordisk gods — han gik i 1614 i sit 80. år — måske begyndte han ved den modgang, han havde haft, at indse, at også andre mennesker kunne have ret, og at det, som andre mennesker var blevet enige om og havde sat deres navn under til bekræftelse på enigheden, ikke burde gå og gælde for intet, fordi en havesyg person i ondt lune kunne ønske, at det havde været anderledes. Men hvad nu hans grunde kunne være, så lod han kontrakten af 1517 stå „urygget“ og både ulastet og ukæret.

Siden de tvistens dage, som er omtalt foran, er c. 340 år gået over i den evighed, hvorfra de aldrig vender tilbage. Meget vand er i den tid strømmet gennem Karup å og ud i Skive fjord. Mange ørreder er gået op i åen, og en del af dem er blevet fanget af lodsejere, af fagfiskere eller af sportsfiskere. Men den er blevet smallere. Grøden ved bredderne er vokset længere og længere ud i åen og har snævret dens løb ind. Fiskebestanden er gået tilbage. Dette er ganske vist ikke nogen ny foreteelse. Da regeringen i 1743 pålagde landets præster, at de skulle indsende en beretning om deres sognes tilstand, skrev provst Hasse, der var sognepræst til Skive-Resen fra 1727—1750, om Karup å, som han følgelig efter datidens skik kaldte Skive å:

„Skive Aa har tilforn været meget fiskerig, men paa de sidste 10 Aar har dette fiskeri saa mærkelig aftaget, at den nu ikke kan fournere (forsyne) Skive By“.

Men siden denne beretning blev skrevet, er fiskebestan-

den yderligere gået tilbage, og selv om der er gjort forsøg med udklækning og udsætning af ørreyngel, klages der stadig over, at der er få fisk i åen; men hvordan skulle det egentlig være anderledes. Nyttefilistrene har kastet

Lystfisker Vinde

deres grådige blikke på Karup å og dalens brede enge. Ingeniører har gravet nye lejer til åen, kanaler, der har sider så lige som en skræderalen; men grøden er borte. De lune sving og de mange siv og flæg findes ikke. Ørreden finder ikke et sted at skjule sig eller et høl, hvor de ind under brinken kan tage sig et hvil på farten opad. Dens bedesteder, dens „kroer“ er lagt øde. Dette er imidlertid ikke det eneste. Fabrikker sender deres spildevand ud i åen. Skive by gør det samme gennem sine kloaker. Vandet bliver derved forpestet og urent. Den klare strøm, som Aakjær synger om, findes ikke mere. Den strøm, der før var så ren, at man kunne lægge sig ned på åbrinken

og læske sin tørst ved det rene vand, er blevet en stinkende kloak. Tidligere var den et eldorado for drenge, der om sommeren boltrede sig i dens svale bølger. Hvis de nu prøver at gøre det samme, er det ret nødvendigt, at deres moder om aftenen får dem puttet i badekarret for at få dem vasket rene.

Det er vel nok forhold, der bliver rettet ad åre. Renseanlæg, som der nu tales om at skabe, vil gøre sit, og kanalernes bredder vil vokse til med grøde. Måske vil strømmen atter gennem årene skabe bløde sving i åens løb; men det tager tid, og før det sker, vil der sikkert ikke være meget håb om, at fiskebestanden kan forøges i nævneværdig grad.

Men selv om nyttefilistrene har rettet åen, ved deres kanaler har bragt noget hårdt og utiltalende ind i de skønne naturomgivelser, så har de dog ikke kunnet borttage lysten hos sportsfiskeren til med stangen i hånden og sækken på nakken i den tidlige morgen at følge åens løb op gennem engene. Fangsten bliver mindre, men opholdet i den frie natur er lige herligt. Der bliver måske lidt længere pauser i Hagebro. Der bliver tid til at fortælle fiskehistorier, måske mest fra gamle dage, kort sagt, der bliver mere rundelig tid til at dyrke kammeratskabet, og det er en meget vigtig side af det liv, som sportsfiskeren attråer at føre. Og måtte de foranstaltninger, som man nu drøfter, snart blive til virkelighed, så kunne det nuværende slægtled trøste sig med, at deres børn eller børnebørn måske atter kunne leve en sportsfiskers glade liv ved bredden af Karup å.

INDHOLD :

<i>Niels P. Bjerregård</i> : Olesens gård i Skive	side	5
<i>Gudmund Schütte</i> : Korthornsracens Aldersrang i vore Stednavne	„	33
<i>J. P. Lundöe</i> : Den gamle Hovedgaard Majgaard i Højslev Sogn	„	51
<i>J. P. Lundöe</i> : Lidt om Valdemar Sejrs Jordebog af 1231	„	84
<i>Niels P. Bjerregård</i> : Karup å	„	101